

Fattigdom

En empirisk undersøkelse av fattigdom, klasse og marginalisering blant 35-39 åringer i Norge i 2003.

Pia Elisabeth Ianke

Hovedoppgave i sosiologi (Cand. polit 1992)

Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi

Universitetet i Oslo, høsten 2004

Sammendrag

Dette er en empirisk oppgave som handler om fattigdom i Norge. Jeg tar utgangspunkt i datamaterialet fra undersøkelsen "Arbeid, livsstil og helse" og undersøker ved hjelp av statistiske analyser om det finnes grupper som kan defineres som fattige. Deretter undersøker jeg om fattigdom er et klassefenomen, og om det er noen sammenheng mellom fattigdom og marginalisering.

Innledningsvis stiller jeg spørsmål om det er fruktbart å snakke om fattigdom i en rik velferdsstat som Norge, om hvordan man i så tilfelle best skal definere fattigdom? Det verserer en hel del ulike fattigdomsdefinisjoner og det er mange måter å forske på fattigdom på. Gjennom begrepsavklaring og gjennomgang av de viktigste diskursene i fattigdomsforskningen, kommer jeg fram til ulike operasjonaliseringer jeg kan bruke på det foreliggende datasettet. Gjennom statistiske analyser kartlegger jeg materialet og finner fram til grupper av fattige etter fattigdomsmålene inntektsfattigdom, sosialhjelpsmottak, betalingsproblemer og relativ deprivasjon. Jeg finner imidlertid at andelene som karakteriseres som fattige blir av forskjellig størrelse etter hvilken definisjon jeg bruker, og at andelene av de fattige bare delvis overlapper hverandre. Det betyr at de ulike målene til en viss grad fanger ulike grupper av befolkningen, og at det ikke nødvendigvis er slik at de med lavest inntekt, er de samme som mottar sosialhjelp, har betalingsproblemer eller er relativt depriverte.

Deretter stiller jeg spørsmål om fattigdommen i dagens Norge er et klassefenomen. Er det slik at fattigdom går i arv mellom generasjoner, og at det er noe man kan kalle en underklasse i Norge i dag? Ut fra informasjon om respondentenes foreldre undersøker jeg deres klassebakgrunn, operasjonalisert som foreldrenes utdanning, hovedbeskjeftigelse og sosialgruppe, mot tre av fattigdomsmålene. Jeg finner da at enkelte bakgrunnsfaktorer har noe å si for hvorvidt våre respondenter er fattige eller ikke. Men utslagene er imidlertid svært beskjedne, og noen av faktorene har ingen direkte påvirkning på fattigdom i det hele tatt. Jeg kommer frem til at klasse bare i liten grad påvirker respondentenes inntekt, sosialhjelpsmottak og relative deprivasjon, og at andre faktorer påvirker fattigdom i langt større grad. Konklusjonen blir altså at klasse har lite å si for fattigdom, og at man heller ikke kan prate om en underklasse i Norge i dag.

Jeg spør så om de fattige skiller seg ut fra normalbefolkningen når det gjelder levekår og sosialt liv. Er de marginalisert eller deltar de på lik linje med andre mennesker på ulike arenaer i samfunnet? Jeg velger å undersøke marginalisering i forhold til arbeidsmarkedet, sosial omgangskrets og helse. Jeg finner da ut at arbeids- og helsemarginalisering i sterk grad henger sammen med fattigdom, mens jeg ikke finner samme tendens for sosial marginalisering. Det ser altså ut til at fattige i større grad enn andre har dårlig tilknytning til arbeidsmarkedet og at de har dårligere helse enn andre, men det ser ikke ut til at de er mer sosialt marginaliserte. Også her ser man imidlertid forskjellige utslag etter hvilke fattigdomsdefinisjoner man bruker. Dette forsterker inntrykket av at det er forskjellige andeler og grupper som fanges opp av de ulike fattigdomsdefinisjonene, og at fattige i Norge er en liten, heterogen gruppe, uten så veldig mange felles kjennetegn.

Forord

Jeg startet mitt arbeid med hovedoppgaven ved å følge et råd en foreleser ga for noen år siden. Jeg husker ikke lenger hvem det var, men jeg husker hans ønske og oppfordring til studentmassen om at flere skulle beskjeftige seg med store, samfunnsnyttige spørsmål, og snu trenden bort fra små, nære, kvalitative prosjekter. Målet var ny bølge med flere harde data og statistiske analyser. Med dette i tankene kom jeg etter nitid lesing og lang tids nøling fram til temaet fattigdom. Da jeg startet forarbeidene i 1999, fant jeg lite litteratur om fattigdom i Norge, til tross for at det nylig hadde vært nedgangstider og det syntes å være enighet om at det var økende forskjeller mellom mennesker. Nysgjerrigheten var pirret, og forberedelsene og lesingen startet. Men etter en del oppstartsproblemer, takket jeg ja til tilbud om fast jobb, og studiene ble midlertidig lagt vekk.

Da jeg noen år senere bestemte meg for å ta opp studiene var det igjen fattigdom som opptok meg. Det var nå mer litteratur på området, og etter måneders jakt på et egnet materiale, fikk jeg napp hos Torild Hammer på NOVA og oppgaveskrivingen fikk endelig begynt.

Det å skrive hovedoppgave har vært en krevende og til tider ensom prosess. Jeg har støtt på flere uforutsette hindringer, har til tider hatt lyst til å gi opp, men alt i alt har det vært en veldig interessant, lærerik og spennende tid.

Særlig perioden etter at jeg var så heldig å få kontorplass, veileder og datamateriale på NOVA har vært en fin tid, hvor jeg har kunnet nyte godt av fordeler andre studenter bare kan drømme om. Jeg kan f.eks. nevne lærerik deltagelse i trygdeforskningsgruppens møter, et bibliotek med et fantastisk serviceminded personale, god, subsidiert kantine og alt i alt et veldig hyggelig miljø. En ekstra takk går til mine medstudenter på studentkontoret som inkluderte meg fra første stund, og gjorde oppholdet ekstra trivelig.

Jeg vil rette en stor og velfortjent takk til min hovedveileder Torild Hammer som har pushet meg igjennom og vist tiltro i perioder da motivasjonen var laber, og motet på bunn. Jeg vil også takke biveileder Silje Fekjær for gode og lærerike tilbakemeldinger, og mine foreldre for korrekturlesning og gode råd.

Sist, men ikke minst, vil jeg takke min samboer, Kenneth, for tålmodighet og ensomme kvelder, særlig i den siste perioden av oppgaveskrivingen.

Oslo, oktober 2004

Pia Elisabeth Ianke

Innholdsfortegnelse

<u>SAMMENDRAG</u>	3
<u>FORORD</u>	5
<u>INNHOLDSFORTEGNELSE</u>	7
<u>TABELLREGISTER</u>	9
<u>KAPITTEL 1: INNLEDNING</u>	11
1.1 VELFERDSSAMFUNNET NORGE.....	12
1.2 PROBLEMSTILLINGER.....	13
1.3 OPPGAVENS STRUKTUR OG VIDERE GANG.....	14
<u>KAPITTEL 2: FATTIGDOM – BEGREPSAVKLARING OG ANALYTISK RAMMEVERK</u>	16
2.1 HISTORISK BLIKK PÅ FATTIGDOMSFORSKNING I NORGE.....	17
2.1.1 <i>Levekårsforskning</i>	19
2.1.2 <i>Gjenoppdaging av fattigdom</i>	20
2.2 TRADISJONER INNENFOR FATTIGDOMSFORSKNINGEN.....	21
2.2.1 <i>Er fattigdom et absolutt eller relativt fenomen?</i>	22
2.2.2 <i>Er fattigdom en objektiv tilstand eller subjektivt?</i>	28
2.2.3 <i>Bør fattigdom måles gjennom direkte eller indirekte indikatorer?</i>	30
2.2.4 <i>Er fattigdom varighet og livsfaseavhengig?</i>	33
2.3 OPPSUMMERING OM FATTIGDOM.....	35
<u>KAPITTEL 3: DATA OG METODE</u>	37
3.1 DATAMATERIALET OG UNDERSØKELSEN.....	38
3.1.1 <i>Stratifisering av utvalget</i>	38
3.1.2 <i>Frafall</i>	39
3.2 METODE.....	41
3.2.1 <i>Tabellanalyse</i>	41
3.2.2 <i>Regresjonsanalyse</i>	42
3.2.3 <i>Signifikans eller slutningsstatistikk</i>	43
3.3 OPERASJONALISERINGER AV FATTIGDOM.....	44
3.3.1 <i>Inntekt som indikator på fattigdom</i>	44
3.3.2 <i>Sosialhjelp som indikator på fattigdom</i>	48
3.3.3 <i>Relativ deprivasjon og betalingsproblemer som indikator på fattigdom</i>	49
<u>KAPITTEL 4: FATTIGDOM I NORGE I 2003</u>	52
4.1 <u>INNTEKT SOM FATTIGDOMSMÅL</u>	52
4.2 <u>SOSIALHJELP SOM INDIKATOR PÅ FATTIGDOM</u>	58
4.3 <u>BETALINGSPROBLEMER SOM MÅL PÅ FATTIGDOM</u>	61
4.4 <u>RELATIV DEPRIVASJONSINDEKS SOM MÅL FOR FATTIGDOM</u>	63
4.5 <u>KOMBINASJON AV ULIKE FATTIGDOMSMÅL</u>	65
4.5.1 <i>Sosialhjelp og inntektsfattigdom</i>	66
4.5.2 <i>Betalingsproblemer og sosialhjelp</i>	67
4.5.3 <i>Sosialhjelp og relativ deprivasjon</i>	68
4.5.4 <i>Inntektsfattigdom og relativ deprivasjon</i>	68
4.5.5 <i>Betalingsproblemer og inntektsfattigdom</i>	69
4.6 <u>FINNES DET FATTIGE I NORGE?</u>	71
<u>KAPITTEL 5: FATTIGDOM OG KLASSE</u>	73
5.1 <u>ULIKHET, KLASSE OG UNDERKLASSE</u>	75
5.2 <u>VÅRE KLASSEINDIKATORER</u>	80
5.3 <u>PERSONLIG INNTEKT OG KLASSE</u>	82
5.3.1 <i>Foreldrenes utdanning og personlig inntekt</i>	82
5.3.2 <i>Foreldrenes hovedaktivitet og inntekt</i>	83

5.3.3 Foreldrenes sosialgruppe.....	85
5.3.4. Oppsummering om inntekt og klasse.....	86
5.3.5 Lineær regresjon.....	87
5.3.6 Diskusjon av resultater inntekt og klasse.....	90
5.4 RELATIV DEPRIVASJON OG KLASSE.....	90
5.4.1 Foreldres utdanning og relativ deprivasjon.....	90
5.4.2 Foreldres hovedaktivitet og relativ deprivasjon.....	92
5.4.3 Foreldrenes sosialgruppe og relativ deprivasjon.....	93
5.4.4 Foreløpige resultater klasse og relativ deprivasjon.....	94
5.4.5 Regresjonsanalyse.....	95
5.4.6 Oppsummering klasse og relativ deprivasjon.....	97
5.5 SOSIALHJELP OG KLASSE.....	97
5.5.1 Foreldrenes utdanning og sosialhjelp.....	97
5.5.2 Foreldrenes hovedaktivitet og sosialhjelp.....	98
5.5.3 Foreldrenes sosialgruppe og sosialhjelp.....	99
5.5.4 Foreløpige resultater sosialhjelp og klasse.....	101
5.5.5 Logistisk regresjon.....	101
5.5.6 Diskusjon av sosialhjelp og klasse.....	103
5.6 ER FATTIGDOM ET KLASSEFENOMEN?.....	103
KAPITTEL 6: FATTIGDOM OG MARGINALISERING.....	106
6.1 BEGREPSAVKLARINGER: SOSIAL EKSKLUSJON OG MARGINALISERING.....	107
6.2 ARBEIDSMARGINALISERING.....	112
6.2.1 Arbeidsmarginalisering i dette materiale.....	114
6.2.2 Inntektsfattigdom og arbeidsmarginalisering.....	115
6.2.3 Sosialhjelpsmottak og arbeidsmarginalisering.....	117
6.2.4 Relativ deprivasjon og arbeidsmarginalisering.....	118
6.2.5 Er det noen sammenheng mellom fattigdom og arbeidsmarginalisering?.....	119
6.3 SOSIAL MARGINALISERING.....	121
6.3.1 Sosial marginalisering i dette materialet.....	122
6.3.2 Sosial marginalisering og inntektsfattigdom.....	122
6.3.3 Sosial marginalisering og sosialhjelpsmottak.....	123
6.3.4 Sosial marginalisering og relativ deprivasjon.....	124
6.3.4 Er våre fattige sosialt marginalisert?.....	125
6.4 LEVEKÅRSMARGINALISERING.....	127
6.4.1 Helsemarginalisering i dette materialet.....	128
6.4.2 Inntektsfattigdom og helsemarginalisering.....	128
6.4.3 Sosialhjelpsmottak og helsemarginalisering.....	129
6.4.4 Relativ deprivasjon og helsemarginalisering.....	130
6.4.5 Er de fattige helsemarginalisert?.....	131
6.5 PÅVIRKER MARGINALISERING RELATIV DEPRIVASJON?.....	132
6.6 ER DE FATTIGE MARGINALISERT?.....	135
KAPITTEL 7: OPPSUMMERING OG KONKUSJON.....	138
LITTERATURLISTE.....	150
VEDLEGG 1: SPØRRESKJEMA.....	158

Tabellregister

KAPITTEL 3: Data og metode.....	37
Tabell 3.1: Frafall etter stratifiseringsvariabelen	40
Tabell 3.2: Frekvensfordeling personlig inntekt	46
Tabell 3.3: Frekvensfordeling husholdsinntekt	47
Tabell 3.4: Frekvensfordelinger på 11 deprivasjonsmål	50
Tabell 3.5: Frekvensfordeling på relativ deprivasjonsindeks	51
KAPITTEL 4: Fattigdom i Norge 2003.....	52
Tabell 4.1: Kjønn og månedslønn	53
Tabell 4.2: Sivilstand og månedslønn	54
Tabell 4.3: Månedslønn etter kjønn og sivilstand	54
Tabell 4.4: Hovedbeskjeftigelse og månedslønn	55
Tabell 4.5: Sivilstand og husholdningsinntekt	56
Tabell 4.6: Hovedbeskjeftigelse og husholdsinntekt	56
Tabell 4.7: Kjønn og sosialhjelp	59
Tabell 4.8: Sivilstand og sosialhjelp	59
Tabell 4.9: Hovedbeskjeftigelse og sosialhjelp	60
Tabell 4.10: Kjønn og betalingsvansker	61
Tabell 4.11: Sivilstand og betalingsvansker	62
Tabell 4.12: Hovedbeskjeftigelse og betalingsvansker	62
Tabell 4.13: Kjønn og relativ deprivasjon	63
Tabell 4.14: Sivilstand og relativ deprivasjon	64
Tabell 4.15: Hovedbeskjeftigelse og relativ deprivasjon	64
Tabell 4.16: Månedslønn og sosialhjelp	66
Tabell 4.17: Sosialhjelp og betalingsproblemer	67
Tabell 4.18: Relativ deprivasjon og sosialhjelp	68
Tabell 4.19: Månedslønn og relativ deprivasjon	68
Tabell 4.20: Betalingsproblemer og månedslønn	69
KAPITTEL 5: Fattigdom og klasse.....	73
Tabell 5.1: Frekvensfordeling foreldrenes utdanning	80
Tabell 5.2: Frekvensfordeling foreldrenes sosialgruppe	81
Tabell 5.3: Fars utdanning og lønn	82
Tabell 5.4: Mors utdanning og lønn	83
Tabell 5.5: Fars hovedaktivitet og lønn	84
Tabell 5.6: Mors hovedaktivitet og lønn	85
Tabell 5.7: Fars sosialgruppe og lønn	85
Tabell 5.8: Mors sosialgruppe og lønn	86
Tabell 5.9: Regresjon: Inntekt og klasse	88
Tabell 5.10: Fars utdanning og relativ deprivasjon	91
Tabell 5.11: Mors utdanning og relativ deprivasjon	91
Tabell 5.12: Fars hovedaktivitet og relativ deprivasjon	92
Tabell 5.13: Mors hovedaktivitet og relativ deprivasjon	92
Tabell 5.14: Fars sosialgruppe og relativ deprivasjon	93
Tabell 5.15: Mors sosialgruppe og relativ deprivasjon	94
Tabell 5.16: Regresjon: Relativ deprivasjon og klasse	95
Tabell 5.17: Fars utdanning og sosialhjelp	97
Tabell 5.18: Mors utdanning og sosialhjelp	98
Tabell 5.19: Fars hovedaktivitet og sosialhjelp	98
Tabell 5.20: Mors hovedaktivitet og sosialhjelp	99
Tabell 5.21: Fars sosialgruppe og sosialhjelp	100
Tabell 5.22: Mors sosialgruppe og sosialhjelp	100
Tabell 5.23: Regresjon: Sosialhjelp og klasse	102

KAPITTEL 6: Fattigdom og marginalisering.....	106
Tabell 6.1: Frekvensfordeling hovedbeskjeftigelse i 2003	114
Tabell 6.2: Inntektsfattigdom og arbeidsmarginalisering	115
Tabell 6.3: Sosialhjelp og arbeidsmarginalisering	117
Tabell 6.4: Relativ deprivasjon og arbeidsmarginalisering	118
Tabell 6.5: Inntektsfattigdom og sosial marginalisering	122
Tabell 6.6: Sosialhjelpsmottak og sosial marginalisering	123
Tabell 6.7: Relativ deprivasjon og sosial marginalisering	124
Tabell 6.8: Frekvensfordeling helsemarginalisering	128
Tabell 6.9: Inntektsfattigdom og helsemarginalisering	129
Tabell 6.10: Sosialhjelpsmottak og helsemarginalisering	129
Tabell 6.11: Relativ deprivasjon og helsemarginalisering	130
Tabell 6.12: Regresjon: Relativ deprivasjon og marginalisering	134

KAPITTEL 1: Innledning

”Sosiologisk forskning viser at sol og skygge har en tendens til å fordele seg systematisk ulikt (...).” (Frønes 1998:122). Norge har siden siste krig vært i sterk økonomisk vekst (Lysestøl og Meland 2003:19) og landet rangeres i dag som et av verdens rikeste land med et svært høyt BNP per innbygger (Verdensbanken 2003). Likevel hevdes det også å være en økning i forskjellene mellom mennesker her i landet (Statistisk sentralbyrå 2004). De siste årene har arbeidsledigheten økt (Årethun 2004), og mange personer faller utenfor på andre viktige områder i samfunnet. Ikke bare mennesker fra lavere sosiale lag, men også mennesker med lang utdanning sliter med å forsørge seg og betale regningene sine, og med å opprettholde det som oppfattes som en rimelig bo- og levestandard.

Etter flere tiårs fravær fra samfunnsdebatten kom fattigdomsproblemet på dagsorden igjen i overgangen til det nye årtusen. Ikke bare forskerne, men også politikere, mediene og organisasjoner som frelsesarmeen og fattighuset, har rettet oppmerksomheten mot den dårlige økonomien og de dårlige kårerne til de utsatte gruppene. Man har de siste årene lest om optimisme og oppgangstider (Aftenposten 19.01.04), men også om de som ikke er med på kjøpefesten (Aftenposten 29.01.04, Dagsavisen 05.08.04), om de som ikke får seg jobb (Aftenposten 30.09.04) og faller utenfor. F.eks. har inntektsforskjellene mellom sosialhjelpsmottakere og vanlige lønsmottakere vært økende (Dagsavisen 10.04.04). Og mens lønningene for folk flest har steget det siste tiåret, og stortingsrepresentantene nesten har hatt en økning på 70 % i lønnen sin, har satsen for sosialhjelpstønadene, som kun tildeles de mest trengende, bare økt med 1,9 % (Aftenposten 05.08.04).

I 2001 var fattigdom et av hovedtemaene i valgkampen, i 2002 lanserte regjeringen tiltaksplanen mot fattigdom (St. meld nr 6 (2002-2003)), og i 2004 har fattigdomsbegrepet igjen kommet inn i dagligtalen. De fleste er enige i at det finnes folk som kan omtales som fattige i dette landet (Fløtten 2003). Dette kan illustreres ved resultatet av en spørreundersøkelse fra 1998, da over 80 % av de spurte mente at det fantes fattige i Norge. (Flaa og Pedersen 1999).

At det finnes utsatte og uheldigstilte grupper i det norske samfunn synes det altså nå å være enighet om. Derfor har det blitt en viktig sosialpolitisk oppgave å kartlegge fattigdommens omfang og vesen, finne ut hvem og hvor mange som rammes av fattigdom, og utrede tiltak som kan benyttes for å redusere dette samfunnsproblemet.

Jeg ønsker å undersøke hvem og hvor mange som faller innunder forskjellige fattigdomsdefinisjoner, og deretter undersøke klassebakgrunnen for å finne ut om fattigdom er et klassefenomen i Norge i dag. Tilslutt vil jeg se om de fattige er marginalisert på ulike sentrale områder i samfunnet.

Dette kommer jeg til å gjøre ved hjelp av statistiske analyser på et foreliggende datamateriale. Jeg benytter data fra den landsomfattende spørreundersøkelsen "Arbeid, livsstil og helse" som er en longitudinell undersøkelse bestående av fem spørreskjemaer sendt ut gjennom de siste 18 årene. Siste skjema er fra høsten 2003. De ferdige resultatene forelå våren 2004, og det er hovedsakelig dataene fra dette siste spørreskjemaet jeg kommer til å benytte meg av i mine analyser.

1.1 Velferdssamfunnet Norge

Norge er et velferdssamfunn, og om det i det hele tatt "finnes fattigdom, oppfattes den ikke som så omfattende, eller alvorlig, at den krever spesiell oppmerksomhet." (Fløtten 1999:8). Komparative studier (Ringen 1987 og Mitchell 1990, her fra Johannessen 1998a) viser at de nordiske landene i hovedsak er vellykkede velferdsstater ved at det skjer en betydelig omfordeling av goder (Johannessen 1998a:12), fra hushold som har høye, til hushold med lave markedsinntekter via offentlige overføringer og skattesystemer (Johannessen 1995: Kap 10). Men til tross for sterk økonomisk vekst og omfattende velferdsordninger, opplever mange igjen svært dårlige levekår (Lysestøl og Meland 2003). Dette er et velferdspolitisk tankekors som har ført til fornyet oppmerksomhet rundt sosial ulikhet og økt interesse for fattigdomsforskning.

De fleste har nok en intuitiv forståelse av hva fattigdom er for noe, men begrepet innhold kan ha vidt ulik betydning for forskjellige mennesker. Det vekker ulike assosiasjoner i forskjellige samfunn og grupper, og hva en legger i begrepet endrer seg også over tid (Fløtten 1999). Det som mange forbinder med fattigdom i dag, har for eksempel et ganske annet innhold enn det Eilert Sundt, Norges første fattigdomsforsker, beskriver i sitt arbeid "om fattigforholdene i Christiania" fra 1800 tallet (Sundt 1870), da han tok for seg et av datidens største sosial problemer.

Saken blir heller ikke enklere av at man ofte får ulike assosiasjoner når man hører om fattigdom i den 3. verden i forhold til fattigdom i Norge. Enkelte mener at begrepet kun bør forbeholdes mennesker som befinner seg i en absolutt tilstand av ytterste nød, uten tilgang på de ressurser som er strengt tatt nødvendige for fysisk å overleve, og at det overhode ikke, eller

i svært liten grad, finnes fattigdom i Norge (F.eks. Hesselberg 1994). Men det er i dag vanligere å gi begrepet et mindre strengt og mer samfunnsavhengig innhold (f.eks. Townsend 1979). Dermed gir det mening å snakke om fattigdom i en velferdsstat som Norge i 2004.

Et problem når det gjelder fattigdomsforskning er imidlertid at det ikke er enighet om en konkret fattigdomsdefinisjon med en bestemt operasjonalisering. Det finnes tvert imot veldig mange forskjellige definisjoner på fattigdom og svært mange måter å forske og studere fattigdom på. Det er også forskjellige syn på hva fattigdom er, og hva undersøkelser av fattigdom bør omfatte.

Det er heller ikke enighet om hvordan fattigdom skal måles. Skal fattigdom kun relateres til hvor mange penger man har til rådighet? Skal det henvises til materiell nød direkte? Eller skal det også betegne mangelen på andre viktige levekårsgoder, som vanlige forbrugsgoder eller sosial kontakt? (Fløtten 1999:7). Det fryktes f.eks. at folk med lavere inntekt vil ha problemer med å oppnå og opprettholde en materiell levestandard som står i et rimelig forhold til det som er vanlig i samfunnet. Man lurer på om de fattige vil få problemer med å delta i samfunnslivet på lik linje med andre mennesker (Fløtten 2003), eller om de blir marginalisert i forhold til viktige samfunnsarenaer.

Et sentralt problemområde som følger av dette er hva fattigdommen gjør med barna til de som rammes. Det er viktig å finne ut om barn og ungdom som vokser opp i fattigdom også vil preges av fattigdom som voksne. Klarer disse å jobbe seg ut av fattigdommen og delta på lik linje som andre i samfunnet, eller går fattigdommen tvert i mot i arv fra en generasjon til den neste?

Fattigdom, klasse og marginalisering er tre forskjellige utgangspunkt jeg her benytter meg av for å undersøke sosiale forskjeller i Norge i 2003. Det er fattigdom som vil være hovedtemaet i denne oppgaven, og som vil bli behandlet mest omfattende, mens klasse og marginalisering blir undertemaer jeg introduserer for å gi ny kunnskap om fattigdommen. Det har ikke vært vanlig å se fattigdom i et klasseperspektiv, og nettopp derfor har dette vært et interessant og prioritert prosjekt for meg. Jeg tar også for meg marginalisering, og undersøker om de fattige i dagens Norge er marginalisert i forhold til tre viktige områder.

1.2 Problemstillinger

I denne oppgaven vil jeg undersøke om fattigdom er et problem i Norge i dag ved å ta for meg følgende problemstillinger.

1. Er det fattigdom i Norge i dag?

Jeg vil avklare fattigdomsbegrepet og gi et innblikk i fattigdomsforskningens forskjellige tradisjoner, diskurser og tilnæringsmåter. Kunnskap om dette gir den nødvendige bakgrunnskunnskap for de videre problemstillingene. Jeg vil diskutere om det er fruktbart å prate om fattigdom i Norge i dag, og dessuten undersøke om det finnes fattigdom i mitt materiale ut fra forskjellige fattigdomsdefinisjoner. Videre vil jeg undersøke om det er stor grad av sammenheng mellom de ulike definisjonene.

2. Er fattigdom et klassefenomen?

Her vil jeg se om fattigdom er noe som går i arv mellom generasjoner. Er et slik at sosial bakgrunn spiller en avgjørende rolle for om man blir fattig, eller er det andre faktorer som i sterkere grad forklarer fattigdom? Jeg undersøker altså om det er en sammenheng mellom sosiale bakgrunnsfaktorer og tre av fattigdomsmålene jeg tidligere har benyttet meg av. Jeg vil også drøfte om det er grunnlag for å anta at det finnes en underklasse i Norge i dag.

3. Er de fattige marginaliserte?

Tilslutt vil jeg undersøke om de fattige i dagens Norge deltar på lik linje med andre på noen av samfunnets viktigste arenaer, eller om de faller utenfor og dermed er marginaliserte. Jeg tar for meg marginalisering i forhold til arbeidsmarkedet, sosialt liv og helse og undersøker om marginalisering er noe som kjennetegner de fattige.

1.3 Oppgavens struktur og videre gang

Jeg vil forsøke å besvare disse tre problemstillingene gjennom de følgende kapitler.

Jeg starter med en teoretisk del hvor jeg avklarer fattigdomsbegrepet og gjennomgår fattigdomsforskningens viktigste diskurser i kapittel 2. Her presenteres ulike måter man har nærmet seg problemområdet på. Jeg diskuterer forskjellige måter å definere og operasjonalisere fattigdom på, og klargjør begrepet i forhold til andre nærliggende begreper. Dette danner bakgrunnskunnskapen og gir den nødvendige innføringen i problemområdet, som er nødvendig før man kan foreta analysene. Kapitlet er dermed i første omgang knyttet

til den første problemstillingen min og handler bare om fattigdom. Teori og begrepsavklaring tilknyttet klasse og marginalisering blir presentert i senere kapitler.¹

Kapittel 3 handler om metode og data. Her gir jeg en innføring i undersøkelsen, datamaterialet og respondentene, ser blant annet på frafallet og stratifiseringen og diskuterer hva dette har å si for resultatene i analysene. Dessuten diskuterer jeg metode og de analyseteknikkene jeg benytter meg av, før jeg gjør rede for mine operasjonaliseringer av fattigdom. Operasjonaliseringer av klasse og marginalisering kommer følger i respektive kapitler.

I kapittel 4 begynner de kvantitative analysene. Det første empiriske kapittelet handler kun om fattigdom, og jeg undersøker om det finnes fattigdom i mitt materiale ut fra forskjellige definisjoner og operasjonaliseringer. Jeg tar for meg fem mål som sier noe om fattigdom, og det er to mål for inntekt, sosialhjelp, betalingsproblemer og relativ deprivasjon, og undersøker om det er noen som kan defineres som fattige. Dette gir et innblikk i situasjonen for våre respondenter i år 2003, da undersøkelsen ble sendt ut. Jeg kontrollerer også for enkelte bakgrunnsvariabler, deriblant en variabel fra spørreskjema fra 1985 for å undersøke om respondentenes hovedbeskjeftigelse den gang har noen betydning for fattigdommen i 2003.

Jeg er deretter interessert i å finne ut om de fattige jeg har funnet ved hjelp av forskjellige definisjoner er de samme, eller om det er snakk grupper av personer med forskjellige typer problemer. Jeg kontrollerer altså om det er overlapping mellom de ulike fattigdomsandelene, og kan dermed avgjøre om definisjonene angriper samme problem, eller om det er forskjellige fattigdomsproblemer jeg har målt.

I kapittel 5 går jeg videre og undersøker om fattigdom går i arv mellom generasjoner. Etter begrepsavklaring og teoretisk gjennomgang av klasse og underklasse, begynner analysene. Ved å ta for meg respondentenes sosiale bakgrunn, nærmere bestemt informasjon om respondentenes foreldre, undersøker jeg om fattigdom i større eller mindre grad er klasseavhengig. Jeg diskuterer om fattigdom er et klassefenomen eller om det er slik at de fattige blir rekruttert fra alle deler av befolkningen, og sosial bakgrunn dermed ikke spiller noen rolle. Jeg drøfter om det finnes en underklasse i Norge som er preget av fattigdom, eller om det er stor grad av sosial mobilitet.

Kapittel 6 handler om marginalisering i forhold til fattigdom. Også dette kapittelet begynner med begrepsavklaring og teori om marginalisering. Her undersøker jeg om de

¹ For å bevare flyten i oppgaven har jeg delt opp et langt og tungt teorikapittel, og plassert deler av det lenger bak i oppgaven.

fattige er mer marginalisert enn andre. Jeg tar for meg de tre marginaliseringsarenaene arbeidsmarkedsmarginalisering, sosial marginalisering og helsemarginalisering, og undersøker om de fattige er rammet i høyere grad enn normalbefolkningen. Er det en opphopning av disse negative levekårene blant de ”fattige” i vårt materiale. Jeg diskuterer så om marginalisering av de fattige er et problem i Norge i dag.

Jeg diskuterer funn fortløpende gjennom oppgaven, og avslutter hvert av empirikapitlene med en oppsummering og diskusjon. Trådene samles og oppgaven avsluttes i kapittel 7 med oppsummering av det jeg har funnet, samt videre diskusjon av hovedresultatene og konklusjoner.

KAPITTEL 2: Fattigdom – begrepsavklaring og analytisk rammeverk

”Fattigdom” er et kjent ord, vanlig i dagligtalen, og noe som alle har en oppfatning av hva er. Nettopp dette er både noe av styrken og svakheten ved begrepet. Fenomenet som begrepet beskriver er noe velkjent og gjenkjennelig, det er negativt ladet og noe som folk flest mener ikke hører hjemme i det rike norske samfunn. Dermed fenger begrepet, og maner til tiltak (Fløtten 1999), og derfor kan ordet være et strategisk valg, dersom man ønsker å nå fram med et budskap om tiltak i samfunnsdebatten.

På den andre siden er ”fattigdom” som begrep i samfunnsforskningen ikke alltid like enkelt å forholde seg til. Når forskere plutselig avgrenser betydningen, anvender en annen definisjon med et snevrere eller videre innhold enn det som er vanlig i dagligtalen, kan dette virke negativt. Hvis operasjonaliseringene av begrepet blir for sære og uklare, og når forskerne legger en fremmed mening i ordet kan dette føre til at folk mister tillitt til forskningen og ikke ta dens resultater på alvor. Det er derfor alltid svært viktig å først gjøre klart rede for hva man legger i begrepet, før man presenterer resultater, sammenhenger og andeler. Med dette i tankene har jeg tenkt til å bruke noen sider på avklaring av oppgavens tema.

Fattigdom i Norge i dag er altså hovedtema for denne oppgaven. Men oppgaven har også to andre viktige temaer, nemlig ”klasse” og ”marginalisering”. Når det gjelder begrepene ”klasse” og ”underklasse”, vil jeg komme nærmere inn på definisjon og operasjonalisering innledningsvis i kapittel 5. Mens ”sosial eksklusjon” og ”marginalisering” blir avklart i begynnelsen av kapittel 6. I disse kapitlene vil også teori på området presenteres, mens dette

kapittelet i sin helhet er satt av til å klargjøre fattigdomsbegrepet, og til å se på de viktigste diskursene i fattigdomsforskningen.

Jeg kommer hovedsakelig til vise hva som skjuler seg bak begrepet ”fattigdom”, og se på forskjellige definisjoner og tilnærminger. Først skal jeg ta for meg hovedpunktene i norsk fattigdomshistorikk. Siden setter jeg av plass til noen av tradisjonens mest sentrale diskusjoner, og kommer underveis til å avklare mitt eget forhold til fattigdomsbegrepet.

2.1 Historisk blikk på fattigdomsforskning i Norge

Norges første vitenskapelige fattigdomsforsker het Eilert Sundt. Han tok først for seg temaet da han studerte fantefolket på midten av 1800 tallet (Sundt 1852). Senere gjorde han en ny studie spesielt om fattigdom og utga boken ”Om fattigforholdene i Kristiania” i 1870 (Sundt 1870). Fattigdomsproblemet sto sentralt siden fattigdom var datidens største sosiale problem (Seip 1983:39, her fra Fløtten 1999:28). Sundt skulle finne ut hvor mange som fikk fattigunderstøttelse, hvor mange som var fattige uten å få fattigunderstøttelse og dessuten undersøke hvordan ”used og uskikk” både var virkninger av fattigdom og samtidig årsak til dens vekst (Fløtten 1999:28). Arbeiderklassens bo- og inntektsforhold var så dårlige at det var umulig å unngå store sosiale problemer, og datidens myndigheter skyldte på arbeiderklassens og fattigfolks dårlige moral når fattigdom og andre sosiale problemer skulle forklares. Arbeiderfamiliene hadde heller ikke en offentlig velferdssektor i ryggen (Lysestøl og Meland 2003:19-20). Eilert Sundt har vært svært sentral i norsk samfunnsforskning, men hans fokus på fattigdom har ikke blitt fulgt opp i betydelig grad.

Norge var tidlig et foregangsland når det gjaldt trygdesystem og velferdsordninger. I løpet av de siste århundrene har det utviklet seg forskjellige ordninger for å øke den sosiale tryggheten i Norge. De første fattiglovene ble vedtatt i 1845, og ga kommunene ansvar for visse grupper av fattige, deriblant foreldreløse barn, gamle, vanføre, syke og sinnssyke (Andenæs 1992). Kommunale fattigkommisjoner fikk myndighet til å forvalte skattepenger til det beste for de ”verdige trengende”, men utenfor falt f.eks. arbeidsledige, og de med større familie enn de kunne forsørge. Fattighjelpen var skjønnspreget og vilkårlig, ytelsene små og mottakerne ble stemplet som andrerangs borgere (Hatland m.fl. 1994b).

Lovene fra 1845 ble avløst av nye fattiglover i 1863. Her ble det poengtert at hjelpen skulle være det minst attraktive alternativet for forsørgelse, men samtidig, etter råd fra Eilert Sundt, skulle fattigvesenet bidra til å sette folk i stand til å klare seg selv. Arbeidsføre fikk ikke lenger motta forsorgen og allerede i 1900 kom det igjen nye fattiglover (Andenæs 1992).

Etter hvert ble flere og flere grupper skilt ut fra fattiglovgivningen, ved utvikling av statlige trygdeordninger. Industrialiseringen førte til at folk flyttet fra landsbygd og slekt til byene, og ble avhengige av lønnsinntekt. Tradisjonelle nettverk av slekt og naboer kunne da vanskelig tre inn i nødssituasjoner som sykdom og ulykker. For å dempe for sosial uro grunnet usikkerhet pga tap av inntekt, ble det nedsatt en arbeiderkommisjon i 1885 (Seip 1986). Ut av dette kom den første norske trygdeordningen som var ulykkesforsikring for industriarbeiderne i 1894 (Kjønstad 1992).

Det ble bestemt at sosialforsikringen ikke lenger skulle være klasse- og inntektsbasert, men omfatte hele befolkningen, selv om tildeling av ytelser til en viss grad fortsatt kunne være behovsprøvede (Kuhnle 1994:17). Stadig nye grupper fikk egne ordninger, som syketrygden (1909), alderstrygden (1936), arbeidsledighetstrygd for lønnsarbeidere (1938), universell barnetrygd (1946), universell syketrygd (1956), alderstrygd uten behovsprøving (1957), uføretrygd og lov om attføringshjelp (1960) og siden enke og morstrygd (1964). Restene av fattigdomslovene ble avløst av lov om sosial omsorg i 1964. Lov om folketrygd trådte i kraft i 1967, og er en sammenstilling av alle trygdeordningene med noen endringer i utforming og beløpsstørrelse. Det ble i tillegg innført tilleggspensjon, som sikret at pensjonene ikke bare skulle være en minimumshjelp, men så store at tilvakt levestandard skulle kunne opprettholdes.

Dagens sosialhjelpssystem er fattigdomslovgivningens etterfølger og er fortsatt et kommunalt ansvar. I prinsippet omfattes alle landets innbyggere og beløpene som utbetales er større enn før, men utviklingen har for øvrig ikke medført revolusjonerende forandringer. Sosialhjelpssystemet fanger altså opp restkategoriene som faller utenfor trygdeordningene og gies uavhengig av hva sosialklienten har prestert på forhånd. (Andenæs 1992, Kuhnle 1994:17, Lysestøl og Meland 2003, Sæbø 1995). Målet for tjenesten er å

”(...) fremme økonomisk og sosial trygghet, bedre levevilkårene for vanskeligstilte, bidra til økt likeverd og likestilling og forebygge sosiale problemer, samt bidra til at den enkelte får mulighet til å leve og bo selvstendig og til å ha en aktiv og meningsfylt tilværelse i fellesskap med andre.
” (Samfunnsboka 2000:231)

Velferdsordningene ble innført for å forhindre fattigdom, og ordningenes suksess resulterte i at sosialkomiteen så tidlig som i 1948 anmodet departementene om å fjerne ordet fattig fra sine publikasjoner. Fattigdomsproblemet tilhørte etter komiteens mening historien (Lysestøl og Meland 2003), og fattiglovene fra 1900 byttet navn til forsorgsloven (Andenæs 1992).

I 1979 erklærte statsminister Oddvar Nordli at det ”for første gang i dette lands historie, og for de andre nordiske land, at vi kan si bestemt at fattigdom og sosial nød er blitt utryddet.” (Stjernø 1985:13). Da Eilert Sundts verker ble utgitt på nytt på 70-tallet skriver H. O. Christophersen i innledningen til ”Fattigforholdene i Christiania” at ”i dag er ikke fattigproblemet noe sosialt problem lenger, selv om det naturligvis til alle tider vil eksistere som et privat problem for et fåtall mennesker” (Christophersen 1978:VII). Samfunnsproblemet fattigdom ble altså sett som utryddet, og problemet og ansvaret skjøvet ned på aktørnivå.

Helt fram til disse dager har termen fattigdom manglet selv i sentrale dokumenter som Velferdsmeldingen (St.meld. nr. 35, (1994-1995)) og Utjamningsmeldinga (St.meld. nr 50 (1989-1999)) Fattigdom som problem tilhørte landets fortid og begrepet ble hovedsakelig nevnt i forbindelse med bistands- og utviklingsarbeid.

Norge har imidlertid også etter 1948 hatt perioder med urolig økonomi, økende arbeidsledighet og bedrifter som har gått konkurs eller flagget ut, som har ført til at mange har fått problemer med å få endene til å møtes, betjene gjeld eller å delta i samfunnets ulike arenaer (f.eks. Lunde og Poppe 1991, Aaberget m.fl. 1999). Det har også vært rettet mye oppmerksomhet omkring de dårligst stilte, også etter at fattigdommen ”ble utryddet”, men dette har da hovedsakelig vært gjort med andre begreper, og omtalt som levekårsproblemer, lavinntektsproblemer, økende inntektsforskjeller, avvikergrupper, subkulturer, sosial ulikhet, klasse og underklasse (Fløtten 1999).

2.1.1 Levekårsforskning

Norge har stått i en særstilling når det gjelder de såkalte levekårsundersøkelsene. Dette var en type velferdsundersøkelser som oppsto i de nordiske land fra slutten av 1960 tallet. Fokuset var imidlertid ikke rettet på de vanskeligstilte direkte, men man kartla levekårene i hele befolkningen, og kunne dermed si noe om omfanget av levekårsproblemer i den norske befolkningen. De skulle også belyse utviklingen i befolkningens levekår over tid (Levekårsundersøkelsen 1995).

Undersøkelsene baserte seg på en definisjon av velferd der individets ressurser, og ikke dets preferanser eller behovstilfredsstillelse, sto i fokus. Forskningen var nært knyttet til velferdspolitik og planlegging, og baserte seg på store representative surveyundersøkelser med mange ulike komponenter for å måle levekårene. Disse omfattet f.eks. økonomiske ressurser, helse, kunnskaper, utdanningsmuligheter, boforhold, nærmiljø, sysselsettingsforhold, arbeidsvilkår, familie og sosiale relasjoner, rekreasjon, kultur, sikkerhet

for liv og eiendom og politiske rettigheter og ressurser. Man analyserte særlig i hvilken grad det fantes en ”opphepning av levekårsproblemer” (Sosiologisk leksikon 1997:181, Lystsøl og Meland 2003:160), altså om det er de samme personene som skåret på mange av komponentene, eller om de som har problemer på ett område var spart på andre.

I dag brukes levekårsforskning også for andre typer forskning enn de opprinnelige. Man har i noen grad inkludert subjektive indikatorer for å få kunnskap om sammenhengen mellom objektive og subjektive indikatorer, og gjør også levekårsundersøkelse på spesielle grupper i befolkningen, med det formål å kunne sammenlikne gruppers levekår med levekår i befolkningen generelt (Sosiologisk leksikon 1997:181). Levekårsundersøkelsene har gitt grunnlag for mange nyere norske fattigdomsundersøkelser (f.eks. Fløtten 1999, 2003). Og, som vi skal se i dette kapitlet, er ikke dette så langt unna det som en del fattigdomsforskere forsker på i dag. Det oppsiktsvekkende var at fattigdom ikke var tema i velferdsforskningen, selv om man har oppdaget mennesker med store økonomiske og materielle problemer.

2.1.2 Gjenoppdaging av fattigdom

Mens andre land gjenoppdaget fattigdommen på 60- og 70- tallet, var det ikke noe tilsvarende engasjement i Norge (Stjernø 1985). Enkelte forskere stilte imidlertid spørsmål om fattigdommen virkelig var utryddet og Vilhelm Aubert konkluderte at det fortsatt var fattigdom i Norge, men at det var vanskelig å komme til en samlet vurdering av forekomsten pga. administrativ spredning av de berørte gruppene, og at fattigdommen dermed var blitt omdefinert til ”de gamles problem”, ”de uføres problem” osv. (Aubert 1970).

Andre som tok opp fattigdom var Stjernø i 1985, med boken ”Den moderne fattigdommen.” hvor han nettopp tar til ordet for en gjenoppdaging av fattigdommen i Norge har mener ikke er utryddet (Stjernø 1985).

Aaberget m.fl. (1996) viste ved å se på den årlige økonomiske utviklingen i slutten av 80- og begynnelsen av 90-tallet at det var økende antall arbeidsledige, gjeldskriserammede og sosialhjelpsmottakere, noe som skapte oppmerksomhet om ulikhet og fattigdom også i Norge. Studien ble forlenget, og man fant at økningen i andel fattige hadde funnet sted i perioden med dårlige økonomiske betingelser i slutten av 80 tallet og begynnelsen av 90-tallet stagnerte og snudde mellom 94 og 95 et sted (Aaberget m.fl. 1996, her fra Galloway 2002, Aaberget m.fl. 1999).

I dag er fattigdom et tilbakevendende tema i politikk og medier, og uttrykker en kollektiv erkjennelse av at fattigdom eksisterer som et samfunnsproblem også i dag. Man kan f.eks. lese om at fattigdommen innenfor enkelte grupper er økende eller minkende

(Dagsavisen 10.04.04), at et bestemt antall personer i landet nå lever under fattigdomsgrensen (Aftenposten 10.09.04), eller få skildringer fra fattige enkeltmenneskers problemfylte liv (Aftenposten 10.09.04). Et raskt søk i Aftenpostens database 16.10.04 gir meg 162 treff på fattigdom under innenriksnyheter datert fra mars 1997 til oktober 2004. Et tilsvarende søk i Dagsavisens arkiv gir meg 288 treff datert fra januar 2000.

Uttrykket fattigdom er kommet inn i politiske dokumenter igjen, og er blant annet brukt i regjeringen Stoltenbergs Langtidsprogram (St.meld. nr. 30 (2000-2001)). Under valgkampen i 2001 var fattigdom svært sentralt, og sosialdepartementet inviterte høsten 2001 forskningsmiljøene i Norge til å komme med innspill vedrørende forståelse av og tiltak mot fattigdom. (Pedersen, A. 2002) Innspillene skulle blant annet brukes som ledd i en handlingsplan for bekjempelse av fattigdom. I Tiltaksplan mot fattigdom (St. meld nr 6 (2002-2003)), som utkom i oktober 2002, viser en gang for alle at fenomenet fattigdom er et problem og fortjener oppmerksomhet og tiltak, og forskere har tatt for seg problemet med fornyet interesse. I dag er tiltak satt i gang, men det er enda for tidlig å si noe om virkningene av disse tiltakene.

2.2 Tradisjoner innenfor fattigdomsforskningen

Fattigdom som begrep kan romme en rekke forskjellige betydninger. Snevert definert kan det for eksempel reserveres alvorlige materielle levekårsproblemer, som knapphet på ernæring, bolig og klær. Eller det kan defineres på en videre måte, til rett og slett å være at man mangler ting som vanlige mennesker har. Man kan definere fattigdom med strenge, fast bestemte kriterier, eller ut fra den vanlige levestandarden i det aktuelle land eller samfunn. Videre kan man måle fattigdom ut fra ytre fastlagte kriterier, og la forskeren avgjøre hvem eller hvor mange som er fattige, eller skal man la menneskene selv vurdere om de er fattige eller ikke.

At man legger forskjellig i begrepet, gjør at man også møter problemer når det gjelder å operasjonalisere fattigdom slik at den kan måles eller registreres. Et annet viktig aspekt er at man må være klar over hva det er man faktisk fanger. Er det en stabil situasjon man måler, eller er det problemer som for mange går fort over i tid. Det er ikke bare å fastsette andeler fattige som er viktig, men også å få fram om tilstanden er permanent, eller bare er en kortvarig forbigående fase, for de som rammes. Det er også interessant å finne ut om fattigdom er særlig knyttet til bestemte livsfaser.

Kjernen i dette definisjons- og operasjonaliseringsproblemet er spørsmålet om hva slags fenomen man er ute etter å registrere. Vil man finne de som er dårligst stilt i et særskilt

samfunn, eller prøve å måle noe mer bestemt og fastsatt som kan danne grunnlag for større komparative analyser. Om man ønsker å måle bestemte kriterier som inntekt eller trangboddhet, eller om man vil vite hvem som faktisk oppfatter seg som fattige, og føler tilstandens begrensninger på kroppen. Ønsker man å kartlegge vanskelige levekår direkte, eller nøye seg med å gå snarveien om penger og forbruk.

Alt dette handler om fattigdom, men det er ulike problemområder, som krever ulike tilnæringsmåter. Det er dette kapittelet skal handle om.

2.2.1 Er fattigdom et absolutt eller relativt fenomen?

Denne debatten går ut på om man skal måle fattigdom ut fra noen enkle universelle kriterier, eller tillate relative aspekter, som vil variere mellom samfunn, tid og sted. Selv om enkelte anser diskusjonen som passé og tilhørende fortiden (Stjernø 1994), finner andre at den fremdeles produktiv og interessant (f.eks. Fløtten 1999).

De som ser fattigdom som et absolutt fenomen, forsøker å finne en bestemt standard fattigdom skal beregnes etter, ideelt sett uten sosiale og kulturelle forankringer, slik at fattigdom blir et universelt fenomen. En universell absolutt definisjon, ville gjøre det lett å sammenlikne fenomenet globalt, og man ville ved konsekvent bruk av denne definisjonen ha konkret kunnskap om de mennesker som finnes i fattigdomsstatistikkene over hele verden. Slik er det ikke i dag, for man har ikke kommet til enighet om en slik global klassifisering (Pedersen, A. 2002, Johannessen 1998a).

Man ønsker altså å sette en absolutt grense mellom fattige og ikkefattige. Denne grensen kan bestemmes etter strenge materielle behov, eller være videre. Hovedsaken er at den er fast og absolutt bestemt (Johannessen 1998a). For eksempel definerer Encyclopedia Britannica (1974) fattigdom som mangel på tilfredsstillelse av basisbehov. Basisbehov kan bestemmes som et absolutt minimum, eller være mer omfattende (Hesselberg 1994).

I USA opererer man med en offisiell fattigdomsgrense, beregnet ut fra hvor mye det koster å kjøpe nødvendige matvarer. Kostnadene av en slik "food basket" utgjør 1/3 av det som anses nødvendig for å dekke alle nødvendige utgifter til livets opphold. Slik blir grensen fastsatt som kostnadene til denne maten ganget med tre, justert i forhold til husholdstype og størrelse (Johannessen 1998a:1). Det er Orshansky som sto i spissen for denne grensen som ble fastsatt i 1965, men det er verdt å merke seg at han ikke selv hadde ambisjoner om en absolutt grense for fattigdom (Fløtten 1999:14), selv om han stadig trekkes fram som eksempel for den absolutte tradisjonen.

Det opereres også med en fattigdomsgrense på 1 \$ om dagen som skal være det absolutte minimum mennesker må ha for å leve. (Lysestøl og Meland 2003:Kap 6)

En av de tidlige, mest kjente fattigdomsforskerne er Seebom Rowntree, som forsket i England og London, på 1800- og begynnelsen av 1900-tallet. Han beregnet et eksistensminimum bestående av blant annet næringsinntak, hus, klær og varme, som dannet grunnlaget for en fattigdomsgrense. De som falt under grensen ble kategorisert som primærfattige, mens personer som levde som fattige fordi de snarere hadde problemer med ressursforvaltning enn med ressursknapphet, ble definert som sekundærfattige (Rowntree 1902). Rowntrees fattigdomsdefinisjon er imidlertid ikke helt absolutt fordi det han anså som nødvendig forbruk, gjenspeiler det samfunnet og den tiden han tilhørte. Det er dessuten tvilsomt om det er mulig å sette en absolutt grense for fysisk overlevelse. Denne grensen vil i så tilfelle variere geografisk pga. av ulikheter i ens fysiske omgivelser, f.eks. med hensyn til temperatur, slik at det vil det være tilstrekkelig med langt enklere bolig og klær i f.eks. Malaysia enn i Norge.

Rowntree selv mente antagelig heller ikke at fattigdom kun skulle defineres ut fra absolutte kriterier, selv om han i ettertid er blitt sterk kritisert for sine strenge kriterier (Fløtten 1999:13). Overgangen mellom normal og fattig vil alltid være glidende, og det er umulig å finne noen logisk grense for hvor mye mat og varme som kvalifiserer for fattigdom. Men noen fattigdomsdefinisjoner kan være fastere enn andre (Johannessen 1998a).

Tanken om at det er mulig å bestemme en fattigdomsgrense på grunnlag av et snevert sett av behov finnes fortsatt i flere land i dag, og benyttes både i sosialpolitikk og i forskning generelt (Fløtten 1999:13). Om man legger et slikt syn til grunn for fattigdomsforskning er det imidlertid ingen grunn til å snakke om fattigdom i Norge i dag.

Ingen har altså enda fremmet ideen om et absolutt fattigdomsbegrep som er helt uavhengig av tid, sted og økonomisk situasjon (Sen 1983:155 og Ringen 1987:124, her fra Fløtten 1999:13-16). Det vil alltid være et visst relativt aspekt ved fattigdom. Det kan ikke bestemmes absolutt da hvilke kriterier som er nødvendig for overlevelse vil variere, og da utvalget av kriterier er subjektivt (Hesselberg 1994, Fløtten 1999). Men det er liten tvil som at fattigdomsbegrepet kan og bør ha en absolutt dimensjon når det anlegges på globalt perspektiv, og at det finnes tilstander av absolutt nød, der relative perspektiver blir fullstendig irrelevant (Sen 1983, her fra Pedersen, A. 2002).

Det er i dag langt mer vanlig å oppfatte fattigdom som et relativt fenomen. Da vil innholdet variere avhengig av hvilket samfunn eller hvilken tid det er snakk om. I Somalia vil kanskje det å ikke kunne spise seg mett være et kriterium for fattigdom, mens dette vil være

lite relevant i Norge pga. velferdsordninger som sikrer at alle skal kunne spise seg mette (Johannessen 1998a).

De som defineres som fattige vil da være fattige i forhold til de andre i eget samfunn, men kan kanskje være rike i forhold fattige i andre samfunn og derav kommer betegnelsen relativ fattigdom. Fattigdomsbegrepet må dessuten stadig redefineres for å tilpasses tiden de brukes i (Fløtten 1999). Da fattigdom relateres til dette, og bare dette, samfunnet, blir det problematisk å sammenlikne statistikken over tid og sted. Når dette likevel gjøres i stor grad er det viktig å være bevisst på at man sammenlikner forskjellige ting.

Eksempler på relative definisjoner finnes f.eks. i International Encyclopedia of the Social Sciences (1968) hvor det står at det kun er fruktbart med en relativ definisjon. "Poverty (...) is always defined according to the conventions of the society in which it occurs." (her fra Hesselberg 1994:4), mens PaxLeksikon (1979) går så langt som å påstå at biologiske behov er helt uegnet til å bestemme fattigdom. Det er altså kun særegne kulturelle standarder, for hva som er materielle minstemål for et menneskeverdig liv som kan bestemme hvem som er fattige (Hesselberg 1994).

Den britiske fattigdomsforskeren Peter Townsend (1979) regnes som grunnleggeren av dette kulturrelativ perspektivet. Han kritiserte Rowntree, og mente fattigdom ikke utelukkende var knapphet på ressurser for fysisk overlevelse, men også for sosial overlevelse². Sosiale kriterier vil nødvendigvis variere fra samfunn til samfunn. Det å ha vesentlig dårligere levekår fra resten av befolkningen, og å bli utestengt fra normale aktiviteter ble dermed å betrakte som fattigdom. Slik ble fattigdom til deprivasjon³.

Han beregnet fattigdom ut fra 12 indikatorer knyttet til diett, aktiviteter, levestandard og vaner, f.eks. om en hadde hatt en ukes ferie siste år, eller om man arrangerte bursdagsselskap for barna sine, som jo er fenomener som i høy grad knyttet til sted og tid (Fløtten 1999, Hesselberg 1994).

Å måle fattigdom ut fra en slik indeks kalles gjerne for relativ deprivasjonsmetode³. Man måler goder som er nødvendige for å kunne delta i det sosiale livet, og om en mangler en del slike goder blir man ansett som fattig. Hvilke og hvor mange goder varierer fra studie til studie (Fløtten 1999:15).

² Fattigdom ble definert slik: "Individuals, families and groups in the population can be said to be in poverty when they lack the resources to obtain the types of diet, participate in the activities and have the living conditions and amenities which are customary, or at least widely encouraged or approved, in the society to which they belong. Their resources are so seriously below those commanded by the average individual or family that they are, in effect, excluded from ordinary living patterns, customs and activities." (Townsend 1979:31)

³ Se kapittel 3.3.3 for avklaring av "deprivasjon" og "relativ deprivasjon".

Townsend tok også utgangspunkt i en inntektsterskel for å definere fattigdom. Han satt en nedre grense for hvor stor inntekt som skal til for å kunne opprettholde en akseptabel levestandard. De med lavere inntekt regnes som fattige da det er lite trolig at disse vil kunne opprettholde en akseptabel levestandard ut fra denne inntekten (Townsend 1979:247). Dette kalles relativ inntektsmetode, og er den mest brukte metoden i dagens fattigdomsforskning

Når fattigdomsbegrepet brukes i relativ forstand, kan det for eksempel defineres som mindre enn halvparten av typisk konsum i et samfunn, ut fra de laveste decilene (tidelene) eller prosentene (ofte 5 eller 10 %) i inntektsfordelingen eller halvparten av typisk inntekt (Hesselberg 1994). Det er vanlig å sette fattigdom lik 50 % eller 60 % av median eller gjennomsnittsinntekt i et land. EU brukte tidligere 50 % av medianinntekten for husholdningstypen som en slags offisiell fattigdomsgrense, men byttet i 2001 over til å bruke 60 % av medianen som ny fattigdomsgrense (European commission rapport 2002). Men grensen på 50 % er likevel mest brukt i forskningssammenheng, og også hovedindikatoren for fattigdom i ”Tiltaksplan for fattigdom”. Her skal imidlertid den lave inntekten være sammenhengende i en periode over tre år (St.meld. 6 (2002-2003):3). Når man bruker 50 % som fattigdomsmål, er det vanlig å også undersøke 60 % for å kunne si noe om dybden på problemet, og avdekke om det finnes store grupper like over fattigdomsgrensen. Man bruker gjerne en ekvivalensskala for ekvivalering av ulike forbruksenheter for å korrigere for at husholdene har ulik størrelse og sammensetning (Stjernø 1994).

Man kan også definere en forbruksgrense som fattigdomsgrense ved å samle inn forbruksopplysninger fra husholdninger. En gitt prosent av gjennomsnittlig forbruk vil da kunne være fattigdomsgrensen. (Fløtten 1999). Dette er mindre vanlig og passer best for vestlige moderne land, med et lavt antall selvbergede og gode registre.

I Norge har SIFO laget et standardbudsjett Budsjettet viser alminnelige forbruksutgifter for et rimelig forbruksnivå for ulike typer hushold, og omfatter både vanlige, løpende utgifter til mat, klær, hygieneartikler, og utgifter til sjeldnere innkjøp av varige forbruksgjenstander som møbler og elektrisk utstyr. Med et rimelig forbruksnivå menes et forbruk som kan godtas av folk flest, og det oppfyller kravene til vanlige helse- og ernæringsstandarder og gjør det mulig for personer å delta i de vanligste fritidsaktivitetene på en fullverdig måte. (Borgeraas 1987, www.sifo.no/standardbudsjett). Budsjettet er utarbeidet for å forbedre beslutningsformålet for fastsetting av offentlige overføringer (Borgeraas 1987), som kan være egnet utgangspunkt for en fattigdomsdefinisjon. Det var i 1999 enda ingen norske forskere som har prøvd å studere fattigdom vha. dette. (Fløtten 1999:29) Men

Borgeraas foreslår standardbudsjett metoden som en alternativ måte til å fastsette ulike grenser for fattigdom (Borgeraas 2001).

Den relative tilnærmingen har vært kritisert for å ha et ureflektert forhold til grunnleggende behov, og dermed gi liten hjelp til å identifisere fattige grupper (Borgeraas 2001). Det vil til enhver tid være noen som har det verre enn andre i det moderne samfunn, og med et relativt begrep vil man aldri få fjerne fattigdom. Når fattigdom defineres som en viss prosent av inntektsfordelingens sentraltendens, blir fattigdom knyttet til inntektsfordelingen i et land og ikke til inntektsnivået. Om inntektsnivået er dobbelt så høyt i et samfunn enn i et annet, vil fattigdomsromfanget beregnes som like stort dersom inntektsfordelingen er lik. Det kan også bli problematisk å se om fattigdommen endres ved en økonomisk nedgangstid, fordi hele det relative nivået senkes og bildet således blir stående. Det kan dessuten være vanskelig å få oppslutning om at fattige har ”krav” på særskilte tiltak.

Et annet problem gjelder om man vil sammenlikne resultater. I internasjonale komparative studier, f.eks. i EU, FN og Verdensbanken, har relative definisjoner vært benyttet. Fordelen er da at inntektsdata er lett tilgjengelig, at størrelsene blir forståelige og lette å sammenlikne. Problemet er som sagt at man sammenlikner likt og ulikt. I FNs Human Development Rapport fra 1998 for eksempel rapporteres at 7 % er fattige i Norge, mens det er hele 75 % i Sierra Leone. Antagelig har de fattige i Sierra Leone det også dårligere levekårsmessig enn de fattige i Norge (Fløtten 1999).

Den britisk/indiske økonomen Amartya Sen insisterer på at fattigdomsbegrepet har en absolutt dimensjon, og mener som Townsend at man er fattig (i absolutt forstand), hvis man ikke kan delta i samfunnet uten å føle skam over kvaliteten på egne materielle ressurser (Sen 1983, her fra Pedersen, A. 2002:11). I følge Hesselberg bør ikke fattigdom gis et innhold som gjør det synonymt med ulikhet, men bør ha en ”dimensjon som reflekterer et mindreverdige og vanskelig liv.” (Hesselberg 1994:5). Også i FN er det blitt enighet om at fattigdom både har et absolutt og et relativt element, og de har skilt mellom absolutt fattigdom⁴ og total fattigdom⁵.

⁴ Absolutt fattigdom er: ”a condition characterised by severe deprivation of basic human needs, including food, safe drinking water, sanitation facilities, health, shelter, education and information. It depends not only on income but also on access to services.” (FN 1995:57, her fra Fløtten 1999:18).

⁵ Den totale fattigdommen defineres som: ”lack of income and productive resources to ensure sustainable livelihoods; hunger and malnutrition; ill health; limited access to education and other basic services; increased morbidity and mortality from illness; homelessness and inadequate housing; unsafe environments and social discrimination and exclusion. It is also characterised by lack of participation in decision-making and in civil, social and cultural life. It occurs in all countries: as mass poverty in many developing countries, pockets of poverty amid wealth in developing countries, loss of livelihoods as a result of economic recession, sudden poverty as a result of disaster and conflict, the poverty of low-wage workers. And the utter destitution of people who falls outside family support systems, social institutions and safety nets.” (FN 1995:57, Her fra Fløtten 1999:18).

Det finnes altså en form for absolutt fattigdom som innebærer fravær av helt bestemte primærgoder (som her er mat, drikkevann, tilfredsstillende sanitærforhold, helse, husvær, utdanning og informasjon). I tillegg blir fattigdommens relative aspekt fremhevet ved den totale fattigdomsdefinisjonen (Fløtten 1999:18). Målsettingen er å utrydde denne absolutte fattigdommen og redusere den totale fattigdommen, noe som 117 land har skrevet under på.

Det er sannsynligvis liten uenighet omkring den absolutte karakter til fattigdom i utviklingsland. Dette gjelder underernæring, sykdom, analfabetisme, elendige boforhold og lignende. De absolutt fattige har ingen valgmuligheter, og usikkerheten er fundamental (Hesselberg 1994:3). Men man setter ofte høyere krav til materiell tilfredsstillelse i vestlig industriland, slik at altså fattigdom her får et helt annet betydningsinnhold (Hesselberg 1994:3).

Dagens mest aktuelle absolutt versus relativ debatt handler snarere om man skal bruke en fullstendig relativ og flytende definisjon, eller om det skal være et absolutt element i den. Det er ikke enighet om at fattigdomsgrensen alltid og automatisk skal justeres i takt med utviklingen i det gjennomsnittlige inntekts- og levestandardnivået i et samfunn. Istedenfor relative begreper som snarere vurderer inntektssammensetningen enn fattigdommen i et land, kan man operere med en grense som defineres relativt ut fra forholdene i samfunnet ved ett tidspunkt, men som deretter justeres i takt med endringer i prisnivået (Pedersen, A. 2002).

Hvis man tar utgangspunkt i et relativt fattigdomsbegrep er det fruktbart å prate om fattigdom i Norge i dag. Absolutt fattigdom definert ut fra strenge kriterier vil derimot ikke eksistere i så stor grad at det vil komme fram i mine analyser. Vi har velferdsordninger som gjør at sult og ekstrem materiell nød ikke vil være nødvendig. I den grad det likevel forekommer er dette mer et problem forårsaket av psykiske problemer, sosial ressurs svakhet, og mangel på å kunne orientere seg i velferdsordningene som finnes. Unntaket må være et lite mindretall av illegale innvandrere og asylsøkere som har fått avslag, og som nå ikke lenger har krav på mat og bosted.

Relativ fattigdom er antagelig et problem for mange i Norge i dag. Det er her snakk om mennesker som sliter med å betale regninger og betjene lån. De faller utenfor normalt samfunnsliv, og ikke kan delta som folk flest, med de fysiske og psykiske belastningene dette medfører. Det er i dag enighet blant norske forskere om et relativt utgangspunkt for å definere fattigdom i Norge (Fløtten 1999). Og det at fattigdomsbegrepet i en periode var så lite brukt kommer antagelig av at fattigdomsbegrepets innhold har endret seg, fra en tradisjonell absolutt betydning til dette relative begrepet, og dermed igjen er nyttig og relevant i velferdssamfunnet.

2.2.2 Er fattigdom en objektiv tilstand eller subjektivt?

Et annet debattert tema i fattigdomsforskningen er om fattigdom skal defineres objektivt, eller subjektivt. Man må tenke igjennom om man er interessert i å la undersøkelsesobjektene selv avgjøre og vurdere om de er fattige, har økonomiske problemer, deltar på lik linje med andre i samfunnet, eller om denne vurderingen skal være opp til forskeren. Om det er respondenter selv som vurderer, blir dette subjektive fattigdomsindikatorer.

Mens når det er forskeren som klassifiserer folk som fattige eller ikke, gjør han dette ut fra ytre, objektive kriterier. Kort fortalt er det slik at hvis man registrerer folks faktiske inntekt, deres riktige forbruk eller deres levekår direkte, regnes dette som objektive fattigdomsmål (Fløtten m.fl. 2001:5). Da har forskeren altså fått informasjon om hva respondentene tjener, hva de forbruker, eller under hvilke kår de lever, og vurderer de opplysningene man har fått i forhold til allerede fastsatte grenser for hva som defineres som fattigdom. Fattigdommen er objektiv på den måten at det ikke er subjektene selv som karakteriserer seg som fattige eller ikke. Dette er noe som bestemmes utenfor respondentenes bevissthet og som de måles i forhold til.

Vanligvis måles fattigdom i dag ut fra objektive kriterier. Det taes altså utgangspunkt i opplysninger om f.eks. inntekt for å fastslå hvem og hvor mange som ansees som fattige. Opplysninger om dette finnes det mye av i offentlig statistikk og er dermed greit tilgjengelig. Derfor er dette også den vanligste fremgangsmåten, og den som benyttes i de store registerdatastudiene om fattigdom (f.eks. Mogstad 2003, Galloway 2002, Fløtten 1999, Fløtten m.fl. 2001).

Det har vært forholdsvis bred enighet internasjonalt om at fattigdomsbegrepet bare har mening hvis den knyttes til objektive trekk ved personens situasjon (Goedhart 1977 og Atkinson 1989, her fra Pedersen, A. 2002:8). Man involverer dermed ikke menneskene som studeres og spør dem om de har problemer eller ikke, men sjekker heller f.eks. hva de har tjent, og hvor mye formue og gjeld de har, og avgjør på grunnlag av dette om de er å kategorisere som fattige eller ikke (Fløtten 1999, Fløtten m.fl. 2001). Andre objektive kriterier som blir brukt for å måle fattigdom er å se på personers forbruk, både hva de forbruker og hvor mye de forbruker, eller å måle folks levekår mer generelt, ved å se på boligstørrelse, støy, forurensning i nærområdet ol. Man vurderer om personene er fattige eller ikke ved å sammenlikne med gitte fattigdomsgrenser satt på de forskjellige områdene.

Objektive faktorer vil imidlertid alltid ha et visst subjektivt preg. For hva som defineres som fattigdom, vil alltid være et verdispørsmål og dermed ha en subjektiv karakter som er preget av både forskeren selv, forskerens tidsepoke, og hvilket samfunn han tilhører.

En annen måte å undersøke fattigdom på er å ta utgangspunkt i hva respondentene selv synes om sin økonomiske situasjon, om sine levekår, og deltakelse i samfunnet. F.eks. kan man stille spørsmål om de har økonomiske problemer, klarer å betale regninger og lån, eller om de oppfatter seg som fattige eller ikke. Dette er altså subjektive fattigdomsmål (Fløtten m.fl. 2001:5). Når man bruker subjektive indikatorer til å måle fattigdom, kommer man på en helt annen måte inn til selve kjernen av fattigdommen.

Fattigdomsbegrepet, slik jeg ser det, bør romme mer enn bare lav inntekt, og handler snarere om mestringen av den lave inntekten, eller konsekvensene av den, enn utelukkende om inntektens størrelse. Ved å spørre folk direkte får man viktig informasjon om folks faktiske hverdag, om deres økonomiske problemer og opplevelse av fattigdom. Man reduserer risikoen for å plassere mennesker som ikke har problemer som følge av sin økonomiske situasjon som fattige, og unngår dermed å sette folk i kategorier de ikke føler seg hjemme i. Mennesker har forskjellig evne til å utnytte ressurser, forskjellige behov, og nivået på nødvendige utgifter er svært varierende. En enkel levestandard kan være resultat av et bevisst valg eller generasjonsforskjell, og dermed ikke ha noe med fattigdom å gjøre. Når ”å ikke ha bil” blitt satt som et fattigdomskriterium, blir mange eldre, enslige kvinner blir feilkategorisert som fattige, sammen med f.eks. miljøvernaktivister og andre som frivillig har valgt ikke å ha bil (Fløtten 2001, 2003a). Det er ikke gitt at forskere, politikere og andre eksperter er de rette til å vurdere folks faktiske fattigdom. Indikatorene bør ha en obligatorisk ufrivillig dimensjon som ikke kommer fram i f.eks. registerdata.

Ulempen ved bruk av subjektive indikatorer er imidlertid at folk kanskje over- eller undervurderer sin egen situasjon. Hva personer legger i ordet fattig kan dessuten variere bredt og avhenge av kulturelle forhold. Mennesker med minoritetsbakgrunn som bor under kummerlige forhold etter norsk standard, vurderer kanskje at de bor godt, etter deres eget referansegrunnlag. Dermed regnes denne typen subjektive operasjonaliseringer som upålitelige og dessuten har subjektive fattigdomsmål liten verdi som moralsk grunnlag for politikktutforming. Egendefinert fattigdom har således begrenset legitimitet som grunnlag for offentlig handling alene. Men metodene kan f.eks. benyttes for å kontrollere om de objektive kriteriene har noe for seg eller ikke (Fløtten m.fl. 2001).

Av og til har man bedt folk oppgi hva slags inntekter som er nødvendig for å klare seg og vurdere viktigheten av bestemte gjenstander og goder i egne konsensuelle studier for å danne utgangspunkt for fattigdomsgrenser. Disse studiene ble utviklet for å bøte på metodologiske mangler i fattigdomsforskning. Fattigdom defineres da som en påtvunget mangel av de levekårgoder som har sosial aksept som nødvendighetsgoder, eller som mangel

på tilstrekkelige økonomiske ressurser til å skaffe seg en rimelig levestandard (Fløtten m.fl. 2001). Her er det altså fremdeles befolkningen som definerer fattigdom ved å angi inntekter og goder som anses som nødvendig for å leve uten fattigdom. Men det er ikke nødvendigvis ens egen situasjon som danner utgangspunkt for definisjonen.

Også her kan det fremmes kritiske argumenter. Det er f.eks. ingen åpenbar forbindelse mellom det folk vurderer som minimum levestandard generelt og det de vurderer som minimum levestandard for seg selv. Det er dessuten ikke opplagt at fattige menneskers syn på hva som er nødvendig inntekt eller levekårsgoder er i overensstemmelse med majoritetens syn på det samme (Kangas and Ritakallio 1995, her fra Fløtten m.fl. 2001).

Subjektive fattigdomsindikatorer benyttes sjelden alene. Som regel ønsker man de subjektive vurderingene sees i sammenheng med mer objektive beskrivelser av fattigdom. Fattigdom handler ikke bare om hvordan folk oppfatter at de har det, men også hvordan de faktisk har det materielt sett (Fløtten 1999, Fløtten m.fl. 2001). Ideen er at det finnes noen objektive eller sanne tilstander som det er riktig å kalle fattigdom, uansett om personen det gjelder opplever seg selv som fattig eller ikke. Dermed antar man at det en ekte eller absolutt fattigdom som er noe annet enn folks egen opplevelse av sin situasjon. Det er altså vanligst å benytte seg av subjektive mål sammen med objektive mål. Det er en forholdsvis bred enighet i den internasjonale forskningslitteraturen om at fattigdomsbegrepet bare har mening hvis den knyttes til objektive trekk ved individets situasjon (Goedhart 1977 og Atkinson 1989, her fra Pedersen A. 2002:8).

Når jeg i kapittel 4 skal undersøke fattigdom i vårt materiale, kommer jeg til å operere med både objektive og subjektive fattigdomsindikatorer, og først ta for meg disse hver for seg. Deretter vil jeg se dem samlet, for å undersøke hvilken grad av sammenfall det er mellom gruppene av fattige etter de forskjellige fattigdomsmålene. Mens de objektive målene sikrer legitimiteten, vil de subjektive indikatorene kvalitetssikre og tilføre de nødvendige dimensjoner som skiller fenomenet fattigdom fra det å ha lav inntekt.

2.2.3 Bør fattigdom måles gjennom direkte eller indirekte indikatorer?

Hvis man er ute etter å kartlegge omfanget av de personer som lever under en definert fattigdomsgrense, er det prinsipielt to måter å gjøre dette på. Enten ved bruk av direkte indikatorer, hvor man gjennomfører studier der de faktiske levekår som trangboddhet, helse og ernæring, støy, miljøforurensning og arbeidsmarkedstilknytning blir undersøkt. Eller man kan bruke indirekte indikatorer som inntekt og formue. Da er tanken at mengden økonomiske

ressurser man råder over er et uttrykk for hva slags levekår man har mulighet til å skaffe seg. (Fløtten 1999:20, Ringen 1988, her fra Johannessen 1998a).

Når man studerer fattigdom ved å benytte seg av direkte indikatorer vil det si at man tar måler levekårsindikatorer direkte uten å gå omveier om andre indikatorer. Det er vanligst å undersøke i hvilken grad folk mangler viktige goder, som bolig, do/dusj i bolig, godt bomiljø og viktige forbruksartikler, som fryser, et visst antall klesskift eller bil. Man setter en fast, nedre grense (absolutt) for hvilke levekårssteder som må være tilstede for at en ikke skal karakteriseres som fattig, eller man kan sette en fattigdomsgrense ut fra hvordan de aktuelle levekårssteder er fordelt i en befolkning (Fløtten 1999:23).

Det å bruke levekår som indikatorer på fattigdom har sin opprinnelse i levekårsundersøkelsene⁶. Mange vurderer direkte fattigdomsmål som ”sannere” enn de indirekte målene. Man er jo nettopp ute etter å avdekke hvordan folk faktisk har det og ikke hvordan man tror folk har det. Subjektive og direkte indikatorer ivaretar dette aspektet i langt større grad enn indirekte indikatorer. Mange analyser har vært basert på forbruksstudier, mens levekårsbaserte fattigdomsstudier særlig har vunnet terreng de siste årene etter at EU lanserte sin Household Panel Survey (ECHP) (Fløtten m.fl. 2001). En fordel med denne metoden er at man får en del kunnskap om hvordan folk har det i virkeligheten. Man måler de faktisk forekommende levekår, og kommer direkte inn på problemområdene.

Et problem er imidlertid at man ikke kommer unna at fastsettelsen av fattigdomsgrensen blir relativ og tilfeldig. Det gjelder f.eks. å avgjøre hvilke levekårssteder som må være fraværende før en person opplever en så stor grad av deprivasjon at vedkommende er fattig. Kan man ta høyde for at deprivasjon i forhold til visse levekårssteder skyldes individuelle valg og ikke er påtvunget? Noe kan kanskje motvirkes gjennom å konsentrere seg om deprivasjonselementer som klart har sammenheng med økonomisk ressursmangel (Hallenröd 1991, her fra Fløtten 1999:24). Problemene reduseres også ved bruk av en konsensuell tilnærming⁷ til indeksene, noe som innebærer at folk selv definerer hvilke levekårssteder som er viktige, og flertallets syn kommer til uttrykk.

De fleste av dagens studier av fattigdom er imidlertid basert på indirekte fattigdomsmål. Det vil si at man ikke direkte måler forbruk og levekår, men f.eks. inntekt, og antar at en inntekt under et visst nivå betyr at man har dårlige levekår, uten konkret å se på levekårssteder (Fløtten m.fl. 2001). Personer eller husholdninger plasseres i forhold til en gitt fattigdomsgrense ettersom hvor mye økonomiske ressurser de har til rådighet. Man regner

⁶ omtalt i 2.1.1

⁷ omtalt i 2.2.2

altså med at en persons økonomiske ressurser vil gi en pekepinn på hva slags materielle og sosiale goder personen har mulighet til å tilegne seg. Indirekte fattigdom er altså mangel på tilstrekkelige ressurser i form av inntekt (Johannessen 1998a).

Fordelene med å bruke indirekte fattigdomsmål som inntekt, er blant annet at de er relativt lette å få tilgang til i offentlige registre. Dette er også ofte rimeligere enn å sette i gang undersøkelser der en kartlegger levekår direkte. Folk har dessuten en oppfatning om hva som er mye eller lite. Tallene blir således forståelige. De gjør det også mulig å sammenlikne inntektsfordelinger i et samfunn over lengre tid, eller sammenlikne samfunnene imellom (Fløtten 1999).

Ulempen ved bruk av indirekte indikatorer er blant annet at det er vanskelig å finne adekvate mål på økonomiske ressurser. Dette uansett om man benytter seg av standardbudsjettmetoden eller den relative inntektsmetoden. Disponibel inntekt, gjerne definert som ”inntekt etter skatt, minus kapitalutgifter (gjeldsrenter)”, (Aaberget m.fl. 1996:112, her fra Fløtten 1999:21) er hyppig brukt, men mange er tvilende til om dette er et godt nok mål (Ringen 1988, Andersen m.fl. 1995, her fra Fløtten 1999). Disponibel inntekt innebærer dessuten ikke uformell økonomi, som byttehandler og svart økonomi. Man vet heller ikke om det er lånt eller solgt eiendeler for å opprettholde en gitt levestandard. Og inntekten forteller ikke om andre eventuelle goder og ressurser husholdet eller personen har tilgang til, som offentlige, kostnadsfrie velferdstjenester. Folk får forskjellig ut av samme inntekt pga. markedet og egne evner, det er vanskelig å skaffe reliable inntektsdata, og det blir tilfeldig og ikke objektivt, hvor fattigdomsgrensen settes (Fløtten 1999).

I den senere tid har stadig flere forskere tatt til orde for å kombinere bruk av direkte og indirekte fattigdomsmål. Fattigdom kan da defineres som ”det fenomen at man opplever sosiale begrensninger på grunn av manglende økonomiske ressurser.” (Fløtten 1999:24). Det er her en årsakssammenheng mellom de to definisjonene presentert ovenfor. I praksis vil det ofte si å kombinere den relative inntekt med relativ deprivasjon (Fløtten 1999).

I Norden er det nå en rik tradisjon for dette synet på fattigdom, både pga. levekårsundersøkelsene, og f.eks. Stein Ringen som regnes som en av de teoretiske grunnleggerne for denne kombinasjonsstrategien. Han definerer fattigdom ut fra en økonomisk fattigdomsgrense i tillegg til ”akkumulert deprivasjon av viktige levekårs-goder” (Ringen 1985, 1987, 1988, her fra Fløtten 1999:25). Ved rene inntektsdefinisjoner på fattigdom, henholdsvis mindre enn 50 % av ekvivalent medianinntekt, og mindre enn minstepensjonen, finner han mellom 6 og 12 % fattige i Norge på 70-tallet. Men ved nærmere undersøkelser konkluderer han at de som hadde lav inntekt ikke i tilstrekkelig grad var like

hverandre eller avvikende fra øvrig befolkning til å kunne betraktes som en fattigdomsgruppe (Fløtten 1999). Dette viser en fordel ved bruk av kombinasjon av direkte og indirekte indikatorer, fremfor kun å bruke indirekte metoder.

I denne oppgaven skal jeg benytte meg både av direkte og indirekte fattigdomsindikatorer. Jeg kan dermed undersøke om de som rammes av den ene formen for fattigdom, også er de som rammes av den andre.

2.2.4 Er fattigdom varighet og livsfaseavhengig?

Fattigdomsproblemet handler ikke bare om hvor mange og hvilke grupper som er fattige, men også hvor lenge de enkelte personene er det. Jo mer forbigående og kortvarig tilstanden er, desto mindre problematisk er den, både for den det gjelder og for samfunnet forøvrig. Det er den varige fattigdommen som bør betraktes som hovedproblemet (Stjernø 1994).

Mange lever under kummerlige forhold i kortere perioder av livet. Også dette er et problem, men det er fruktbart å skille mellom korttids og langtids fattige, og undersøke om det kan være snakk om forskjellige grupper mennesker som rammes for å utvikle best mulige tilpassede strategier for å hjelpe dem ut av fattigdommen.

Noen skiller mellom begreper som ”kroniske” (Aaberget m.fl. 1999), ”permanente” (Epland 1993) eller ”tradisjonelle” fattige i motsetning til ”moderne” (Stjernø 1985) eller ”relativt” (Townsend 1979) fattige. De første er grupper som trues av en langvarig tilstand som kan gå over mange år eller kanskje over generasjoner, i motsetning til den siste gruppen som for eksempel kan innebefatte en del studenter, arbeidsledige eller folk i etableringsfasen som lever som fattige i kortere perioder eller livsfaser. Disse har ikke den arvelige ballasten som mange av de kronisk fattige kanskje har.

Andre har skilt mellom ”tradisjonelle” fattige, som har lav inntekt og normale utgifter, og dermed har problemer til å få endene til å møtes, og de ”nyfattige”, som ikke har lav inntekt, men så høye utgifter at de i praksis lever som fattige (Lunde og Poppe 1991). Dette kan f.eks. innebefatte de som ble gjeldsslaver som følge av nedgangstidene etter ”jappetiden” på 80-tallet (Lysestøl og Meland 2003).

Den første undersøkelsen som ikke bare benyttet årlig inntekt, men også brukte inntekt opptjent over en periode på ti år til å undersøke kronisk fattigdom eller vedvarende lavinntekt ble gjort av Aaberget (Aaberget m.fl. 1996, her fra Galloway 2002, Aaberget m.fl. 1999). Han viste at det var økende arbeidsledighet, gjeldskriserammede og stadig flere sosialhjelpsmottakere på slutten av 80 og begynnelsen av 90-tallet. Senere har

varighetskriteriet i ulik grad blitt fulgt opp, men den norske offisielle fattigdomsgrensen, forutsetter et treårsperspektiv på fattigdomssymptomene (St. meld nr 6 (2002-2003)).

Likevel er det fortsatt mest vanlig å undersøke fattigdom i såkalte tverrsnittstudier, og dermed bare se hvem som er fattige på et gitt tidspunkt. Studier gjort på ulike tidspunkter gir ofte omtrent samme resultat, og det kan være lett å tenke seg at det er de samme menneskene som er fattige år etter år. Man må imidlertid være bevisst på at mange av personene som registreres som fattige et år, vil være ute av statistikken året etter, mens nye har kommet til og tatt deres plass. Det blir med andre ord en viss overrapportering av fattigdom i slike studier, iallfall dersom man definerer fattigdom som noe som en varig tilstand.

Om man derimot også er interessert i å inkludere de som bare rammes i kortere perioder, vil tverrsnittsdataene gi en underrapportering av problemet, da ikke alle som har vært rammet i løpet av året er inkludert, men bare de som var rammet ved det aktuelle måletidspunktet. Bruker man månedsinntekt som utgangspunkt, vil dette være et problem, mens problemet blir mindre om man heller f.eks. ser på årsinntekten.

Allerede i Rowntrees fattigdomsstudie ble det slått fast at fattigdom til en viss grad så ut til å være livsfaseavhengig. Han mente å se at det var tre risikofaser i livet, hvor man var særlig utsatt. Første fase var i barndommen, da man var uten mulighet til å påvirke egen velferd, deretter ville situasjonen bli lettere når man forlot hjemmet og begynte å forsørge seg selv. Neste risikofase var ved etablering av egen familie, mens det ville bli lettere igjen når barna forlot rede, mens neste og siste risikofase var ved pensjonering og i alderdommen. (Rowntree 1902)

Forskning i Norge i dag viser at barndommen kan være en utsatt livsfase. Dette er alvorlig, fordi man frykter at barn som vokser opp i fattigdom vil preges av dette senere i livet (Backe-Hansen 2002, Fløtten 1999). Utenlandske studier har vist at barn som vokser opp i fattigdom har større sjanse til å vokse opp med dårlig helse og feilernæring (Beric 1995, her fra Fløtten 1999). Fattigdom som barn gir større risiko for lav selvfølelse, depresjoner, havne i konflikter med jevnaldrene, avvikende atferd (McLoyd og Wilson 1991, her fra Fløtten 1999). Det har dessuten vist seg at mange selv lever i fattigdom, eller på grensen til fattigdom som voksne og at konsekvensene er mer alvorlig jo tidligere i barndommen man er utsatt for det, og jo lenger fattigdommen varer (Beric 1995, Duncan m.fl. her fra Fløtten 1999). Effektene ser altså ut til å være langvarige og vi snakker i den forbindelse om reproduksjon av fattigdom.

Videre er altså unge mennesker særlig utsatt for den midlertidige fattigdommen i overgangen mellom utdanning og jobb, eller som nyfattede i forbindelse med låneopptak i

etableringsfasen. Det har vært mange diskusjoner om f.eks. studenter bør inkluderes i fattigdomsstudier, og det vanligste er nok at disse holdes utenfor. Dette er en relativt stor gruppe, som ofte har svært lav inntekt i forhold til normalbefolkningen, og dermed trekker snittet for. f.eks. lønn godt ned. Dessuten har studenter ofte skjulte finansieringskilder, som studielån, stipender og pengehjelp hjemmefra som ikke kommer fram av inntektsmålene (Fløtten 1999). Overgangen fra ungdom til voksen alder utgjør dessuten en livsfase som er av svært stor betydning for hvordan ens senere livsløp utvikler seg. Forskning har vist at hvordan man lykkes i denne fasen, kan være avgjørende for ens utvikling i senere faser av livet (f.eks. Buchmann 1989, Geijerstam 2001, Hammer 2004).

Dagens unge opplever et samfunn med sterkere individualisering og destandardisering enn tidligere generasjoner (Buchmann 1989). De har større valgmuligheter i forhold til tidligere generasjoner, noe som innebærer økt ansvar for egne livsløp (Reymond 1994, her fra Hammer 2003). Det å mislykkes, tilskrives da i større grad individet selv, og ikke den vanskelige samfunnsinstitusjonen med skiftende konjunkturer og arbeidsmarkeder. Mens man tidligere så fattige som de uskyldige ofrene for samfunnet, og det var fattigdommen selv som var et onde, mener f.eks. Ottar Brox at de ”nye fattige” selv i stor grad tilskrives skylden for sin skjebne (Brox 1994).

I et livsløpsperspektiv ser man for seg at unge som blir marginalisert i forhold til arbeidsmarkedet tidlig i karrieren, vil få varige virkninger, også på andre arenaer i samfunnet (Geijerstam 2001, Hammer 2004). Man ønsker å undersøke hvordan det går hvis man kommer dårlig ut på et tidlig tidspunkt, og f.eks. ikke integreres i skolen (Heggen 2003). Klarer de rammede å innhente de andre, eller vil misstilpasningen bli hengende ved dem?

Jeg har dessverre ikke mulighet til å undersøke fattigdom over et flerårig tidsperspektiv i denne oppgaven, men jeg kommer til å undersøke sammenhengen mellom hovedbeskjeftigelse i ung alder og fattigdom i voksen alder. Jeg vil dermed kunne undersøke om tilpasning ungdomsårene, operasjonalisert som om de var i utdanning, i arbeid eller ledige i 1985, fører til forskjellige karrierer i forhold til fattigdom i 2003. Klarer de ledige seg på lik linje som andre i voksen alder. Jeg kommer også til å undersøke om fattigdom er et klassefenomen som går i arv fra generasjon til generasjon i kapittel 5.

2.3 Oppsummering om fattigdom

Det finnes altså mange forskjellige oppfatninger om hva fattigdom er for noe. Det kan defineres strengt eller videre, absolutt eller relativt. Noen definerer fattigdom til kun å betegne

materiell nød, mens andre heller fokuserer på sosial nød, og det å ikke kunne delta i samfunnet på en normal måte. Enkelte mener at kun inntekt bør brukes for å beregne fattigdom, mens andre mener at faktorer som dårlige levekår, subjektiv erkjennelse eller marginalisering er like sentrale.

Uansett hva slags perspektiv man anlegger fattigdomsproblemet, støter man på vanskeligheter. Hovedproblemet er å bestemme seg for en fattigdomsgrense. I tillegg kan det stilles spørsmål ved indikatorene som benyttes, hvordan disse samles inn, hvem som skal definere hva som er fattigdom og om de ulike indikatorene egentlig gjenspeiler fattigdommen (Fløtten m.fl. 2001:6). Et felles problem knyttet til de fleste definisjonene er at de implisitt bygger på forestillingen om at fattigdom er et fenomen som har samme kjennetegn og innhold for ulike grupper i samfunnet. Denne forestillingen kan nok ha noe for seg så lenge den rammer store grupper av befolkningen. Men den holder dårlig når det gjelder å studere den moderne fattigdommen i velferdsstater som Norge. Her, hvor fattigdom er et relativt begrenset fenomen, er fattigdommen pluralisert og heterogenisert. Det betyr at de fattige ikke er en homogen gruppe, og at de ofte ikke har så mange felles kjennetegn (Stjernø 1994:11).

Det er mange tilnærminger til samme problem, og her ligger noe av problemet og utfordringene til fattigdomsforskerne, nemlig å bli enige om en eller flere bestemte definisjoner, og så klargjøre disse tydelig, slik at man til enhver tid vet hva det er man snakker om når begrepet blir benyttet. Fattigdom er et sterkt begrep når man bruker det i en velferdsstat som Norge. Bli begrepsinnholdet for ullent så politikere og andre ikke forstår hva som menes, mister begrepet noe av sin hensikt og kraft. Da kunne det kanskje vært bedre å benytte andre enklere begreper som lavinntekt, som bare fokuserer på en dimensjon.

Fattigdom er imidlertid et flerdimensjonalt fenomen, som reduseres når man bare tar for seg et element som f.eks. inntekt. Elling Borgeraas mener at fattigdom blir et for abstrakt begrep, som i liten grad fanger opp at personer med urimelige levekår er svært forskjellige. Han mener at man bør vurdere om fattigdomsbegrepet utelukkende bør reserveres lavinntektssituasjoner (Borgeraas 2001). Jeg deler ikke Borgeraas syn og mener dette vil være en uheldig innsnevring av fattigdom, som vil skjule deler av problemet.

Som jeg allerede har argumentert for rommer fattigdom mye mer enn bare lav inntekt, selv om det selvfølgelig er en svært sentral del av begrepet. Det bør sees i sammenheng med direkte eller subjektive mål, for fattigdom handler snarere om problemer med mestring og konsekvenser av lav inntekt, og bør ikke reduseres til et nasjonalt inntektsfordelingsmål.

Det kan dermed ofte lønne seg å kombinere flere av operasjonaliseringene for å få et mest mulig nyansert bilde av fenomenet og beholde det flerdimensjonale aspektet. I tillegg

blir dette en kontroll av de definisjonene man bruker, hvor man kan se om de ulike definisjoner og operasjonaliseringer fanger det samme fenomenet. Eller om det tvert imot dreier seg om forskjellige grupper med forskjellige problemer som blir identifisert.

Jeg kommer dermed til å benytte meg av flere fattigdomsmål i denne oppgaven. De mange definisjonene og tilnæringsmåtene gir ulike muligheter og har styrker og begrensinger på forskjellige områder. Man må ta stilling til hva man synes er mest interessant, og tilpasse metodevalget deretter. Det ideelle ville kanskje vært om jeg kunne undersøke fattigdom ut fra både et absolutt og et relativt fattigdomsbegrep, både bruke objektive og subjektive indikatorer, bruke både direkte og indirekte mål, og undersøke alle disse forholdene over en flerårig periode i et stort utvalg med aller alderskategorier representert.. Men som forsker vil man i praksis støte på begrensinger av forskjellig art. Når alt kommer til alt er det ofte økonomiske og bekvemmelighets hensyn som til slutt avgjør nøyaktig hvilken eller hvilke operasjonalisering man kan bruke, og som legger føringer på prosjektet og problemstillinger. Jeg benytter meg av et foreliggende datamateriale jeg vil presentere i neste kapittel. Dette er laget med tanke på andre problemstillinger enn de jeg skal ta for meg, noe som medfører visse begrensninger med hensyn til operasjonaliseringer (Hellevik 1991), men datamaterialet er likevel godt egnet til fattigdomsforskning. Jeg har mulighet til å undersøke fattigdom ut fra både direkte og indirekte mål, subjektive og objektive indikatorer og ut fra et relativt fattigdomsbegrep, som likevel har en absolutt dimensjon. I tillegg gir det meg mulighet til å undersøke om respondentenes tilpasning i tenåringsalder, og klasse og sosial bakgrunn⁸ har noe å si for fattigdom i voksen alder. Og jeg har dessuten mulighet til å undersøke om de fattige er marginaliserte⁹, dvs. at de faller utenfor normal tilpasning og altså avviker fra det normale, på flere viktige samfunnsområder. Med dette utgangspunktet, går jeg videre til metodekapittelet, før jeg begynner med de empiriske analysene av fattigdom i Norge i dag.

KAPITTEL 3: Data og metode

Det metodologiske hovedskillet i sosiologi går mellom kvalitative og kvantitative metoder, eller myke og harde data. Det er, som vi nå har sett, mange måter å undersøke og studere fattigdom på. Hvilken metode man velger kommer blant annet an på hvilke problemstillinger man har, og hva slags data man er interessert i å fremskaffe. Jeg vil i denne oppgaven benytte

⁸ Teori og begrepsavklaring om klasse finnes i kapittel 5.

⁹ Teori og begrepsavklaring om marginalisering følger i kapittel 6.

meg av kvantitative metoder. Mitt mål er å fastslå sammenhenger og andeler ut fra et allerede foreliggende statistisk datasett.

I dette kapitlet vil jeg gjøre rede for de metodiske valgene jeg har gjort. Jeg vil nå presentere datasettet, respondentene, analyseteknikkene og de ulike operasjonaliseringene av fattigdom jeg har valgt å bruke i oppgaven.

3.1 Datamaterialet og undersøkelsen

Utgangspunktet for mine empiriske undersøkelser er den landsomfattende spørreundersøkelsen ”Arbeid, Livsstil og Helse”. Dette er en longitudinell undersøkelse utført av Statistisk Sentralbyrå på oppdrag fra NOVA.¹⁰ Analysene i oppgaven bygger hovedsakelig på resultatene fra det siste utsendte spørreskjema fra høsten 2003 (Vedlegg 1).

Dette spørreskjema er en tverrsnittundersøkelse, tilkoplede registerdata og er en del av en større undersøkelse som har pågått siden 1985. I denne perioden har det vært sendt ut fem spørreskjemaer, nærmere bestemt i 1985, 1987, 1989 og 1993, da prosjektet egentlig ble avsluttet, og deretter på nytt igjen høsten 2003. Det ferdige datamaterialet forelå i mars 2004. Undersøkelsen har vært sendt ut til 1997 personer født mellom 1965-1968. Respondentene var mellom 17-20 år i 85 og er 35-39 år gamle i 2003, og har vært fulgt i 18 år. I dag er dette voksne personer som i hovedsak er ferdige med studier og har etablert seg.

Data fra undersøkelsene og registerdata er koblet sammen i en stor datafil, med nær 2000 enheter og over 1500 variabler, som er stilt meg til disposisjon. Jeg bruker altså først og fremst materialet fra 2003, men jeg kommer i tillegg til å bruke enkelte bakgrunnsvariabler fra 1985 materialet. Dette dreier seg om respondentenes hovedbeskjeftigelse i 1985, og opplysninger om respondentenes foreldre. Jeg kommer i liten grad til å se på endringer over tid, men konsentrere meg om forholdene slik de er i 2003.

Undersøkelsen har i utgangspunktet tatt sikte på å kartlegge unges karriere på skole og i arbeidsmarkedet og rusmiddelbruk (Wedde og Holmøy 2004:4), men er også egnet til å studere fattigdom, klasse og marginalisering. Det er imidlertid alltid en fare ved å bruke en undersøkelse til noe annet enn det den er ment å dekke, og noen begrensninger er det også ved dette, noe jeg skal komme tilbake til senere i kapitlet.

3.1.1 Stratifisering av utvalget

I 1985 deltok i alt 11 000 ungdommer født fra 1961 til 1968 i undersøkelsen. Man ønsket så å følge et mindre antall ungdommer videre, og ekskluderte de som var født i perioden før 1965.

¹⁰ Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.

Videre fikk alle de gjenværende som hadde oppgitt at de hadde vært ”arbeidsledig”, ”i tiltak”, ”hjemneværende” eller ”annet” som hovedaktivitet være med videre, mens bare andeler av de som var i lønnet arbeid eller i skolegang i 1985 ble trukket ut.

Utvalget ble altså stratifisert ut fra respondentenes hovedbeskjeftigelse i 1985. De som var under utdanning, som de aller fleste var, ble trukket med lavest sannsynlighet med 25 % sjanse. (0,25 N=801) De som var i arbeid i 1985 ble trukket med en høyere sannsynlighet, og i alt 70 % ble med videre (0,70 N=800), mens de som verken var i arbeid eller utdanning ble trukket med høyeste sannsynlighet, og samtlige av disse ble med i den videre undersøkelsen (1,00 N=394).

Poenget var å lage grupper i sammenliknbare størrelse, slik at man kunne følge respondentene videre, og undersøke om stratifiseringsvariabelen ville gi grunnlag for ulike karrierer og utviklingsmønstre. Man lurte f.eks. på om de som var arbeidsledige i tidlige ungdomsår, ville klare seg like godt på jobbmarkedet og i andre sammenhenger. Ville de klare å komme seg ut av den marginale tilværelsen, eller ville tvert imot deres skjebne være beseglet allerede i tenårings alder. Dersom det ikke finnes forskjeller mellom de tre gruppene vil resultatene kunne sammenliknes og overføres direkte til populasjonen. Finnes det derimot forskjeller mellom gruppene, må man vekte resultatene før de blir et mål for tilstanden i hele populasjonen. Vekt på observasjonen blir dermed 4 for de som var i utdanning, 1,4 for de som var i lønnet arbeid og liknende, og 1 for de som var ledige (Wedde og Holmøy 2004:4-5). Det er altså først når resultatene er vektet at de representerer populasjonen de er trukket fra. Slik de foreligger nå vil de som var arbeidsledige være sterkt overrepresentert, og de som var i arbeid noe overrepresentert i forhold til de som var i utdanning.

3.1.2 Frafall

I det opprinnelige utvalget var det 1997 personer. En del personer er blitt borte fra registrene pga. dødsfall, flytting til utlandet og annet, så bruttoutvalget i 2003 var 1894 personer. Av disse var det 1332, eller 70,3 %, som svarte. Dette regnes som svært god svarprosent på postale spørreskjemaer med 18 år siden undersøkelsens start og ti år siden forrige kontakt.

Grunnene til frafall kan være at vedkommende ikke ønsker, eller var forhindret fra å delta. Noen har ikke Statistisk sentralbyrå klart å komme i kontakt med, kanskje pga feil adresse eller at vedkommende var på ferie. Årsakene er imidlertid vanskelig å avgjøre i postale undersøkelser (Wedde og Holmøy 2004:7).

Det er en del personer som ikke har fast bostedsadresse. I 1996 gjaldt dette nesten 6200 personer i Norge. I tillegg er det vesentlig flere som opererer med gale eller foreldete

adresser. Personer med store rusproblemer, institusjonsbeboere og andre, med antatt stor sannsynlighet for fattigdom, vil i stor grad befinne seg i disse gruppene og blir dermed frafall (Fløtten m.fl. 2001:11-12). I dokumentasjonsrapporten er det lagt ved noen frafallsberegninger. F.eks. er svarprosenten blant kvinner betydelig høyere enn blant menn. Det var en av fire kvinner og en av tre menn som ikke svarte på 2003-undersøkelsen. Det er også forskjeller mellom landsdelene, med ti prosentpoeng som skiller Agder og Rogaland på topp med 75 % svar, og Østlandet som lå på bunn med 65 % svar. Svarprosenten i alder er derimot jevn, antagelig fordi alderspennet i undersøkelsen er så lite (Wedde og Holmøy 2004:7-8). I tillegg til disse har jeg selv regnet ut frafallet for stratifiseringsvariabelen, som altså viser respondentenes hovedbeskjeftigelse i 1985. I tabell 3.1 ser vi resultatet.

Tabell 3.1 Frafall etter stratifiseringsvariabelen (hovedbeskjeftigelse i 1985).
Relativ andel og observert antall. N=1997

	Utdanning i 1985	I arbeid i 1985	Ledig i 1985	Totalt
Frafall	26,9 % 216	35,3 % 248	40,9 % 201	33,3 % 665
Besvart 2003	73,1 % 587	64,7 % 455	59,1 % 290	66,7 % 1332
Totalt	100,0 % 803	100,0 % 703	100,0 % 491	100,0 % 1997

Kjikkvadrat=28,943, Df=2 og $p < 0,001$

Av tabellen ser vi at det er et skjevt frafall også når det gjelder stratifiseringsvariabelen. Det er minst frafall blant de som var i utdanning i 1985 (26,9 %), mer for de som var i arbeid i 1985 (35,3 %), mens det var størst frafall i gruppen som var ledige i 1985 med hele 40,9 %.

Forskjellene er signifikante, noe som betyr at det er svært lite sannsynlig at den observerte forskjellen skyldes tilfeldigheter.

Frafall kan føre til utvalgsskjevheter dersom fordelingen av et bestemt kjennemerke er annerledes blant dem som svarte enn blant alle som ble trukket ut til å delta på undersøkelsen. Men utvalgsskjevhet i forhold til en variabel trenger ikke medføre utvalgsskjevhet for andre variabler. Det vil imidlertid alltid være en risiko for at de personene som faktisk har deltatt, skiller seg systematisk fra de personene som ikke har deltatt (Wedde og Holmøy 2004:8). Slike frafalleproblemer er forholdsvis utbredt, og særlig når det gjelder undersøkelser av ulike former for avvik, som det tildels er her. Det er en tendens til at svarprosenten i avvikergruppen er vesentlig lavere enn i normalpopulasjonen (Skog 1998:100).

Jeg har altså et skjevt frafall for noen variabler. Vi har færre menn enn kvinner og færre fra Østlandet enn resten av landet. Dette fører til at kvinner og de som er bosatt i Agder og Rogaland vil være noe overrepresentert. Dette vil antagelig ikke være noe stort problem da

jeg stort sett kontrollerer for kjønn, og ikke er opptatt av bosted i denne oppgaven. Jeg fant også at det var ulik svarprosent etter stratifiseringsvariabelen, og at 14 % færre av de som var arbeidsledig i 1985 hadde svart enn blant de som var i utdanning. Dette er mer uheldig, siden jeg er interessert i å finne ut hvordan det har gått med de som var arbeidsledige i 1985 i forhold til de andre. De arbeidsledige er altså underrepresentert i 2003 undersøkelsen, og dette betyr at resultatene selv etter vekting ikke blir representative, og dermed overførbare til populasjonen. Før vekting vil de med dårligst utgangspunkt, de som var ledige, være overrepresentert, mens etter en eventuell vekting vil de være underrepresentert. Jeg kommer i liten grad til å vekte resultater i denne oppgaven, både som følge av disse problemene, og pga problemer med vektingsvariabelen. Det er derfor mer hensiktsmessig å kontrollere for stratifiseringsvariabelen enn å vekte. Jeg kan dermed si om det er forskjeller i utviklingsmønstre mellom gruppene som var i utdanning, i arbeid eller ledige i 1985 og generalisere med hensyn til disse.

3.2 Metode

Ut fra dette presenterte materialet skal jeg undersøke fattigdom. Jeg benytter meg i den forbindelse av statistikkprogrammet SPSS til å gjennomføre de kvantitative analysene. I denne oppgaven vil jeg hovedsakelig bruke krysstabeller til bivariate analyser. I analyser med flere uavhengige variabler, multivariate analyser, vil jeg stort sett benytte meg av regresjonsanalyse. Jeg skal nå forklare litt mer om disse teknikkene.

3.2.1 Tabellanalyse

Tabellanalyse er en svært vanlig analyseteknikk, og benyttes for å sammenlikne prosentvise fordelinger på utvalgte variabler, for å se om det finnes noen sammenheng mellom dem. Da undersøker man sammenhengen mellom en avhengig og en uavhengig variabel, og måler verdien på den avhengige ut fra verdien på den uavhengige.

Jeg undersøker fattigdom ut fra forskjellige generelle bakgrunnsfaktorer i kapittel 4, ser etter sammenhenger mellom fattigdom og sosiale bakgrunnsfaktorer i kapittel 5 og undersøker om det er noen korrelasjon mellom fattigdom og marginalisering i kapittel 6. I enkelte tilfeller inkluderer jeg enda en uavhengig variabel, slik at tabellen blir trivariat. Når jeg trenger å inkludere ytterligere uavhengige variabler bruker jeg regresjonsanalyse.

Av og til bruker jeg prosentdifferansen som å si noe om styrken på sammenhengen i krysstabellene. Prosentdifferansene får jeg ved å sammenlikne resultatene på tvers av

prosentueringsretningen, når den uavhengige variabelens verdier er plassert i kolonnene, som de er i mine analyser (Hellevik 1994, Johannessen 2004).

3.2.2 Regresjonsanalyse

Ved bruk av regresjonsanalyse kan man isolere statistiske effekter av enkeltvariabler, og dermed ta hensyn til flere uavhengige variabler enn i tabellanalysene. Hensikten er ”å undersøke hvorvidt og i hvilken grad en eller et sett av variabler er årsak(er) til en annen variabel”. Man undersøker hvilke verdier på den avhengige variabelen som vanligvis forekommer for ulike verdier på de uavhengige variablene (Skog 1998:201).

Regresjonsanalyse er mer komplisert enn krysstabellanalyse, men har en rekke flere bruksområder¹¹.

Poenget er å formulere en matematisk likning /funksjon som uttrykker sammenhengen mellom avhengig (y) og uavhengige variabler (x_1, x_2, x_3 osv). Jeg skal i denne oppgaven benytte meg av lineær og binær logistisk regresjon. Spørsmålet blir da om man kan formulere en lineær sammenheng, dvs. en rett linje, som beskriver sammenhengen, eller om linjen har en annen form. Når den avhengige variabelen er metrisk, kontinuerlig og målt på intervall eller forholdstallsnivå, bruker man lineær regresjon, med grunnformelen $y = a + bx$.¹² (Skog 1998:200-206, Johannessen 2004:129-136).

Bruk av lineær regresjon forutsetter at sammenhengen er lineær, restleddsvariasjonene er homoskedastiske¹³, normalfordelt og uavhengige av hverandre, og at de uavhengige variablene og restleddet må være ukorrelert med hverandre (Skog 1998:225).

I denne oppgaven vil jeg gjøre tre lineære regresjoner. To i kapittel 5, hvor jeg prøver å påvise om klasseforhold har noe å si for henholdsvis inntektsfattigdom og relativ deprivasjon, og en i kapittel 6, hvor jeg undersøker marginalisering i forhold til relativ

¹¹ Regresjonsanalysen kan brukes til å beskrive styrken og retningen av sammenhengen mellom den avhengige og de uavhengige variablene. Gi en kvantifisering av sammenhengen – hvor mye vil y øke eller avta når x øker med en enhet. Undersøke om sammenhengen mellom y og x kan være spuriøs eller konfundert, ved å kontrollere for bakenforliggende variabler. Skille mellom direkte og indirekte sammenhenger mellom y og x ved å kontrollere for mellomliggende variabler. Bestemme den relative betydningen av ulike forklaringsvariabler, og avgjøre hvilke uavhengige variabler som har stor virkning på den avhengige variabelen. Finne den beste måten å forutsi den avhengige variabelen på, ut fra de opplysningene som finnes, dvs. ut fra de uavhengige variablene. Og å undersøke om det er samspill (statistisk interaksjon) mellom de uavhengige variablene, dvs. om effektene av en uavhengig variabel er avhengig av verdien personene har på andre uavhengige variabler (Skog 1998:200-212).

¹² a og b er parametere som gjelder hele populasjonen, mens variablene x og y varierer fra observasjonsenhet til observasjonsenhet. a er konstantleddet som viser skjæringspunktet på den vertikale akse, og representerer y når $x=0$. b kalles regresjonskoeffisienten og viser regresjonslinjens helningsvinkel som er hvor mange enheter y øker (eller avtar) når x øker med en enhet. (Skog 1998:200-206, Johannessen 2004:129-136).

¹³ Homoskedastisitet innebærer at variasjonene rundt regresjonslinjen er like store for alle verdier av den uavhengige variabelen. (Skog 1998: 225)

deprivasjon. Jeg har også en regresjon i kapittel 5 med en dikotom variabel som avhengig variabel, når jeg undersøker om klassefaktorer har noen betydning for mottak av sosialhjelp. Når den avhengige variabelen, som her, er dikotom, med verdiene 0 og 1, må man bruke binær logistisk regresjon (Johannessen 2004). Kurvens form vil ha form som en S, og dermed er ikke linearitetsforutsetningen oppfylt. Man må da bruke en logistisk funksjon som beskriver denne formen, som kan formuleres som logit $(y) = a + bx$.¹⁴ (Skog 1998:330-334, Johannessen 2004:Kap 15). Jeg vil også bruke logistiske regresjoner for å kontrollere for stratifiseringsvariabelen etter hver av de bivariate analysene i kapittel 6.

Forklaringskraften til en regresjonsmodell kan beskrives som hvor stor andel av variasjonene i den avhengige variable som forklares av de uavhengige variablene, og dette uttrykkes i R^2 . Jo større N er, desto høyere verdi vil man få på R^2 . Derfor brukes gjerne en justert R^2 hvor det blir tatt høyde for størrelsen på N, slik at man får et mer nøyaktig resultat (Skog 1998:212-213).

3.2.3 Signifikans eller slutningsstatistikk

Spørsmålet er om resultatene man får i analysene riktige. Vi har her med et utvalg fra en populasjon å gjøre, og lurer nå på om utvalget som er trukket er en god representasjon for hele populasjonen. Det vil si om det er grunn til å stole på at forskjellene du eventuelt får er pålitelige, eller om det er stor sannsynlighet for at de skyldes tilfeldigheter ved utvalget, og dermed ikke stemmer for populasjonen man ønsker å si noe om.

Man sannsynlighetstester sammenhenger eller forskjeller i materialet ved å teste en nullhypotese, H_0 , som formulerer at det ikke finnes sammenhenger eller forskjeller i populasjonen (Skog 1998). Man bruker forskjellige signifikanstester etter hvilken metode man bruker. Ved krysstabeller bruker man f.eks. kjikvadrattesten, ved sammenlikning av gjennomsnitt er det t-test man bruker (Johannessen 2004). Man bestemmer videre et signifikansnivå, som bestemmer med hvor stor margin man kan godta eller forkaste H_0 (Hellevik 1994). Prinsippet for signifikanstesting er altså sannsynligheten for å ta feil når vi

¹⁴ Parameteren b forteller fortsatt hvor mange enheter logiten øker når den uavhengige variabelen øker med en enhet, men her er det ikke y, men logiten til y som endres ved at x øker med 1. Siden regresjonskurven er S-formet, vil effekten av en økning på en enhet i x være liten når x er liten, stor når x har en middels høy verdi, og liten igjen når x har en høy verdi (Skog 1998:330-334).

Prinsippet er å undersøke hvor store andeler innenfor definerte grupper som har sannsynlighet for at fenomenet inntreffer. Positive koeffisienter innebærer at sannsynligheten for at fenomenet inntreffer øker med stigende verdi på uavhengig variable, mens negative koeffisienter angir sannsynligheten for at fenomenet ikke inntreffer. Jo høyere oddsratio, desto større er sannsynligheten for at fenomenet opptrer i gruppen som har verdien 1 på den uavhengige variabelen, sammenliknet med de som har verdi 0. Omvendt, desto lavere oddsratio, desto større sannsynlighet er det for at fenomenet opptrer i gruppen som har 0. De som har 1 på den uavhengige variabelen har mindre sannsynlighet for å skåre 1 på den avhengige, enn de som har 0 på den uavhengige (Johannessen 2004:148).

avviser H_0 . Sannsynligheten for å forkaste korrekt H_0 uttrykkes i p-verdier (Johannessen 2004).¹⁵

Hvis man forkaster H_0 , går man for den alternative hypotesen H_{alt} , som formulerer at det er en sammenheng eller forskjell i populasjonen. Når sammenhengen er signifikant er det ”forholdsviss sikkert at det finnes en sammenheng mellom de to variablene i universet, men det betyr ikke at sammenhengen mellom de to er sterk eller vil ha noe spesiell teoretisk interesse.” (Hellevik 1994:340).

Når det er gjort analyser i denne oppgaven vil signifikans oppgis ved p-verdi eller markeres med stjerner. I tabellanalysene vil kjiqvadratverdien, antall frihetsgrader (df) og p-verdi oppgis under hver tabell. Når $p < 0,05$ tilsvarer dette et signifikansnivå på 95 %, når $p < 0,01$ tilsvarer dette et signifikansnivå på 99 %, og når $p < 0,001$ tilsvarer dette et signifikansnivå på 99,9 %. I regresjonsanalysene vil $p < 0,05$ markeres med *. $p < 0,01$ markeres med ** og $p < 0,001$ markeres med ***.

3.3 Operasjonaliseringer av fattigdom

Vi har allerede sett at det er mange måter å definere og undersøke fattigdom på. En av hovedkonklusjonene i kapittel 2 var at man ved å benytte seg av ulike fattigdomsmål, ville kunne dra nytte av fordelene ved de forskjellige metodene, og få et flerdimensjonalt bilde av fattigdommen. Det kommer jeg til å gjøre i denne oppgaven. Etter en grundig gjennomgang av spørreskjema, har jeg kommet fram til forskjellige indikatorer jeg kan bruke for å si noe om fattigdom. Jeg har informasjon om inntekt, sosialhjelpsmottak og relativ deprivasjon.

3.3.1 Inntekt som indikator på fattigdom

Den vanligste og mest utbredte operasjonaliseringen er å definere fattigdom som lav inntekt. Utgangspunktet er, som tidligere nevnt, vissheten om at inntekt og økonomiske ressurser øver betydningsfull innflytelse på livssituasjon og levekår. Man regner med at knappe økonomiske ressurser vil føre med seg dårlige levekår (Stjernø 1994).

Inntektsmål som brukes i Norge vil alltid være relative. Men de kan enten være helt relative og flytende, fastsatt som andeler av inntektsfordelingen, gjennomsnittslønn eller median, eller de kan ha et absolutt element, og dermed ta utgangspunkt i et bestemt beløp,

¹⁵ Ved lineær regresjon er H_0 at koeffisienten b er null, eller tilnærmet lik null. Jo større b er, desto mindre sannsynlighet er det at vi tar feil når vi avviser H_0 . (Johannessen 2004:143-144). I logistisk regresjon vil det si at det ikke er forskjell i sannsynlighet for å skåre 1 på den avhengige variabelen mellom ulike kategorier på den avhengige variabelen. (Johannessen 2004:150-151).

som kan beregnes ut fra forskjellige kriterier. Dette er imidlertid også relativt i den forstand at det ikke er strenge basisbehov som er utgangspunktet. Man måler altså fattigdommen indirekte. Det er også et objektivt mål, da det ikke er subjektene selv som har definert om de er fattige, men forskeren som gjør det etter forhåndsbestemte grenser.

Enhetene vil enten være personer eller husholdninger. I registerundersøkelser er det vanlig å se på husholdninger, og bruke en ekvivalensskala for å beregne stordriftsfordeler for husholdninger med ulik størrelse (f.eks. Galloway 2002). Av og til brukes også enkeltpersoner, fordi man ofte ikke har nok opplysninger om husholdets størrelse og sammensetning. Når det taes utgangspunkt i sivilstand og familietype som er vanlig, kan dette imidlertid lett gi feil på husholdtype og føre til upresise resultater¹⁶.

Jeg har flere mulige mål for inntektsfattigdom. Det er egenoppgitt månedslønn (spørsmål 65), årlig husholdsinntekt (spørsmål 66), og registerdata, som viser årlig inntekt etter skatt og renteutgifter fra 1993-2001. Jeg konsentrerer meg om de to inntektsmålene fra spørreskjema.¹⁷ Fordelen er at tallene er ferske, og at resultatene dermed blir mer aktuelle enn ved bruk av registerdata. Når jeg bare bruker opplysninger fra spørreskjema vil jeg også ha den fordel at de er oppgitt på samme tid, som gjør at jeg står friere med tanke på å kontrollere for variablene i materialet. Jeg kan f.eks. undersøke forskjeller i inntekt etter om man er i par eller enslig, mens det er problematisk å operere med en gammel inntektsvariabel, og nye bakgrunnsopplysninger.¹⁸ Ulempen er at dette blir tverrsnittsdata, og at jeg derfor ikke

¹⁶ I registerdata er det ikke informasjon om samboerskap eller husholdsstørrelse. Når jeg krysser sivilstandsvariabelen (spørsmål 61), med samboervariabelen (spørsmål 60), finner jeg at 45,7 % av de som har sivilstand ugift faktisk er samboende. Det skjuler seg altså en stor andel uregistrerte samboere i kategorien ugifte.

Registerdata viser om respondentene er gift og med eller uten barn. I spørreskjema blir respondentene spurt om de har barn, og evt. hvor mange (spørsmål 62). Man vet imidlertid ikke om de faktisk bor sammen med dem. En krysstabell mellom sivilstand og om de har barn avslører at 63,6 % av alle med sivilstand ugift har minst ett barn, og at 33,1 % av alle respondenter som har barn, er registrert som ugift. Dermed blir det uklart hvor store husholdninger jeg har med å gjøre.

¹⁷ Hvis jeg skal bruke den offisielle fattigdomsgrensen, 50 % av median inntekt med 3 års varighet, må jeg bruke registerdataene. Men inntektsfattigdom beregnes på husholdsnivå, og jeg har dessverre kun registerdata på individnivå, og dermed ikke opplysninger om evt. ektefellers/samboeres inntekt. Jeg kunne valgt å bare se på husholdningene av enslige uten barn, men denne gruppen omfatter bare 11 % av materialet

Når jeg ikke har husholdsstørrelse har jeg heller ikke grunnlag for å bruke ekvivalensskalaer for å beregne stordriftsfordeler. Et annet problem er at inntektsvariabelen er delt opp i trinn på 100 000 kroner. En nøyaktig utregnet fattigdomsgrense målt som 50 % av medianinntekt, ville havne godt inne i en av disse kategoriene. Dermed har jeg valgt å ikke bruke registerdataene og den vanligste inntektsdefinisjonen i denne oppgaven.

¹⁸ Det er varig fattigdom som i størst grad fører til materielle problemer (Eurostat, her fra Fløtten 2003). Mange opplever fattigdom bare i korte overgangsperioder. Om jeg hadde undersøkt sammenhengen mellom et gammelt inntektsmål og nyere levekårsproblemer ville jeg fort kunne komme til at denne sammenhengen var mindre enn den reelt sett er, fordi de som hadde lav inntekt den gangen, kanskje har høyere inntekt i dag og ikke lenger har levekårsproblemer, mens utviklingen kan ha gått i motsatt retning for andre respondenter.

har opplysninger om tilstanden av lavtlønnet er vedvarende eller bare en kortere forbigående fase.

Et av målene for inntekt som jeg har og kan bruke er altså respondentenes egen oppgitte månedslønn. På spørsmål 65 blir respondentene bedt om å oppgi sin månedslønn før skatt, regnet om til gjennomsnittlig lønn per måned. Begrensningene her ligger i at ikke all inntekt er lønn, men hoveddelen av inntekten for de fleste er likevel lønn, selv om forskning har vist at sosialhjelp og trygd utgjør en noe større andel av inntekten til de fattigste (Galloway 2002:Kap 6). Etter nærmere undersøkelser finner jeg ut at arbeidsledige har oppgitt dagpenger som lønn, og at denne viktige gruppen dermed er inkludert. Utvalget fordeler seg på denne måten.

Tabell 3.2: Frekvensfordeling personlig inntekt.

	Fattige	Utsatte	Ikke fattige					
Ubesvart	1-10 000	10 001-20 000	20 001-30 000	30 001-40 000	40 001-50 000	50 001-60 000	60 001-70 000	70 001 og mer
4,7 %	7,7 %	29,7 %	39,3 %	11,6 %	3,6 %	1,7 %	0,7 %	1,1 %

Ut fra dette kan jeg noe om hvem og hvor mange som har lav inntekt i vårt materiale.

Spørsmålet er da hvor jeg skal velge å sette fattigdomsgrensen. Her tyr jeg til tidligere fattigdomsforskning og finner at Magne Mogstad satte fattigdomsgrensen på 77 668 året ved hjelp av 50 % av medianinntekten, og 97 085 som noe han kaller ”landsspesifikk lavinntektsgrense” for år 2000 (Mogstad 2003). Galloway beregner fattigdomsgrenser etter to forskjellige skalaer, og finner at grensen i 1997 var 82 500 ved 50 % grensen og 99 000 ved 60 % grensen ved bruk av kvadratrotskalaen som ekvivalensskala, og 63 100 ved 50 % og 75 720 ved bruk av OECD skalaen. Disse tallene er imidlertid gitt i 1996 kroner (Galloway 2002). De nyeste beregningene er imidlertid gjort av Statistisk Sentralbyrå som presenterer den norske fattigdomsgrensen for 2002 var på 86 000 kroner året, mens fattigdomsgrensen etter EU-standarden ville være på 125 000. Dette er inntekt etter skatt. (Statistisk sentralbyrå 2004a). Med dette som utgangspunkt undersøker jeg hva jeg har mulighet til å operasjonalisere i praksis. Inntektsvariabelen er fordelt i kategorier på 10 000 kroner, og jeg setter dermed fattigdomsgrensen på 10 000 kroner og kaller de som tjener mindre enn 10 000 brutto i måneden for inntektsfattige i resten av denne oppgaven. Dette tilsvarer omtrent den norske fattigdomsgrensen på 86 000 i året, som delt på 12 måneder gir ca 7200 nettoinntekt i måneden. Brutto blir dette ca 10 000 måneden. Det er altså 7,7 % av utvalget som faller under fattigdomsgrensen når jeg ser på personlig lønnsinntekt.

De som tjener under 20 000 brutto i måneden har også moderat lav inntekt og kan befinne seg i en risikosone. Store deler av denne gruppen befinner seg innenfor den europeiske fattigdomsdefinisjonen. Denne gruppen vil sporadisk bli omtalt som ”i faresonen” og utgjør nesten 30 %. I de fleste tabellene blir alle øvrige kategorier slått sammen til kategorien ”ikkefattige”. I enkelte tabeller nøyer jeg meg med å slå sammen kategoriene over 40 001 i måneden som da omfatter 7,1 %.¹⁹ Når månedslønn brukes som avhengig variabel i regresjonsanalysen i kapittel 5.3.5, fjerner jeg kategorien ubesvart og alle som har tjent over 70 000 i måneden og får da en kontinuerlig variabel med enheter på 10 000.

Den andre inntektsindikatoren er egen oppgitt husstandsinntekt. Dette er spørsmål 66 i spørreskjema: ”Hvor stor er husholdningens årlige inntekt før skatt? Regn med alle inntektskilder som for eksempel lønn og offentlige overføringer.”

Tabell 3.3: Frekvensfordeling husholdsinntekt

1-99 999	100 000-199 999	200 000-299 999	300 000-399 999	400 000-499 999	500 000-599 999	600 000-699 999	700 000-799 999	800 000-899 999	900 000-999 999	mer enn 1 000 000
1,1 %	6,2 %	11,7 %	17,7 %	16,1 %	17,1 %	11,4 %	8,2 %	4,2 %	1,8 %	4,6 %

I tabell 3.3 ser vi hvordan husholdsinntekten fordeler seg.

Når det gjelder å fattigdomsgrensen, bør jeg her operere med to forskjellige. I singelhushold vil inntekt under 99 999 indikere økonomisk fattigdom, mens inntekt mellom 100 000 og 199 999 representerer en risikosone. Grensene har jeg valgt fra samme forskningsresultater som den forrige fattigdomsgrensen er satt ut fra. Jeg vet også at den norske fattigdomsgrensen for 2002 var på 147 000 i året for par, mens fattigdomsgrensen etter EU standarden var på 187 000 for par (Statistisk sentralbyrå 2004a). For parhushold vil dermed inntekter opp til 199 999 indikere økonomisk fattigdom, mens inntekter opptil 299 999 også vil indikere en stram økonomi.

Grensen for par er høyere ved min operasjonalisering enn ved de offisielle målingene, fordi jeg ikke har finere kategorier. Det blir dermed ikke i tilstrekkelig grad tatt høyde for stordriftsfordeler, det at enslige sliter med omtrent de samme utgiftene til husleie, strøm ol som par, og at en person dermed vil ha større problemer med å leve på 100 000,- kroner året, enn to personer for 200 000,- kroner året.

¹⁹ Sammenslåingene gjør jeg for å få tilstrekkelig store grupper i analysene, enklere tabeller og fordi jeg hovedsakelig er interessert i lavinntektsgruppene.

3.3.2 Sosialhjelp som indikator på fattigdom

Flere forskere har satt sosialhjelp i forbindelse med fattigdom. Særlig i den internasjonale sosialforskningen har det vært vanlig å bruke sosialhjelpsmottak som en indikator på fattigdom. Da kan man se sosialhjelpsstønad som et utgangspunkt for beregning av fattigdomsgrensen. Eller man kan definere fattigdom som hvem og hvor mange som mottar slike ytelser. Dette er også et såkalt administrativt kriterium, benyttet av statlige etater som skal undersøke fattigdom (Pedersen, A. 2002, Fløtten 1999).

Sosialhjelp er en økonomisk stønad, i form av støtte eller lån, til de som ikke selv kan sørge for sitt livsopphold gjennom arbeid, eller ved å gjøre gjeldende økonomiske rettigheter, som dagpenger eller trygd. Hjelpen skal sikre økonomisk trygghet, og være en subsidiær og midlertidig ytelse for personer i nød eller akutt krise, og den enkelte må først utnytte alle andre legale muligheter til å forsørge seg selv (Samfunnsboka 2000:231-235). Det å søke støtte om økonomisk sosialhjelp, er altså en siste utvei for personer i en vanskelig situasjon som faller utenfor andre trygdeytelser.

Om dette er en subjektiv eller objektiv indikator og et direkte eller indirekte fattigdomsmål, kan til en viss grad diskuteres. Vanligvis regnes det nok som et objektivt mål, men siden alle som har mottatt sosialhjelp på et eller annet tidspunkt aktivt har gått inn og søkt om økonomisk hjelp, viser dette en selverkjennelse av økonomisk knapphet og behov om hjelp som gir det et subjektivt preg. Både søkeren og søknadsinnvilgeren har definert vedkommende som fattig og hjelpetrengende, og det er dermed snakk om ”dobbel definering” (Hallenröd 1991, her fra Sæbø 1995). Sosialhjelpsmottak er altså ikke en passiv tilstand og begrepet ”sosialklient” ivaretar den aktive dimensjonen bedre. Nøden er der og er erkjent, og det er bare de som aktivt søker om sosialhjelp som mottar denne ytelsen og havner i statistikken. (Sæbø 1995)

Sosialhjelpmålet sier ikke noe om levekår direkte, men uttrykker likevel et direkte behov for hjelp. Derfor kan det sees som et direkte fattigdomsmål. Det har vært diskutert om sosialhjelp egentlig er noe godt mål for fattigdom. Man får sosialhjelp nettopp for å forhindre fattigdom. Sosialhjelp får man, som nevnt, kun hvis man aktivt oppsøker sosialkontorene og søker om hjelp. Det er mange som ikke søker om denne hjelpen, selv om de kunne hatt behov for den. Bruker man bare sosialhjelp til å måle fattigdom, vil man derved ikke fange opp alle, men bare en bestemt gruppe (Fløtten m.fl. 2001, Sæbø 1995).

Sosialhjelpsmottak er dermed ikke det samme som fattigdom, for det er mange som ikke søker. Men sosialhjelpsmottakere er en av flere grupper med økonomiske problemer. De

er ikke representative for folk med dårlig økonomi i sin helhet (Sæbø 1995), men er en av gruppene som særlig utsatt i samfunnet.

På spørsmål 28 i spørreskjemaet blir respondentene spurt om de har søkt eller mottatt sosialhjelp. I alt 15 % oppgir at de har søkt og mottatt sosialhjelp, i tillegg har over 4 % søkt om støtte, men fått avslag og det er altså 80 % i vårt materiale som aldri har søkt eller mottatt sosialhjelp. Jeg er kun interessert i å se på de som er ”dobbel definert”, og vil dermed slå sammen de som har søkt, men ikke mottatt sosialhjelp, men de som ikke har søkt eller mottatt sosialhjelp, slik at vi bare skille mellom de som har mottatt og de som ikke har mottatt sosialhjelp. Variabelen blir derfor behandlet som en dikotom i analysene.

Vi vet imidlertid ikke når vedkommende mottok sosialhjelp. Vi vet heller ikke om de bare var gjester eller gjengangere i systemet (Heggen m.fl. 2003). Det kan ha vært en gang for ti år siden, eller flere ganger siste året. Målet er derfor ikke ideelt for å si noe om fattigdom i dag, men vi tar likevel med sosialhjelp, fordi det som sagt sier noe om personene som faller, eller har falt, utenfor de vanlige velferdsordningene, som er ment å skulle forhindre fattigdom. Forskning har vist at sosialhjelpsmottakere er en gruppe som særlig rammes av problemer, både med økonomi, relativ deprivasjon, arbeidsmarginalisering, helse og på andre arenaer (Statistisk sentralbyrå 2004a). Derfor tar jeg med sosialhjelp som en indikator på fattigdom, eller snarer for en gruppe som ofte viser seg å være rammet av fattigdom (Sæbø 1995). Det blir dermed interessant å måle om dette målet korrelerer med de andre fattigdomsmålene i denne oppgaven.

3.3.3 Relativ deprivasjon og betalingsproblemer som indikator på fattigdom

I kapittel 2.2.1 beskrev jeg en operasjonalisering av fattigdom benyttet av Townsend omtalt som relativ deprivasjon. Deprivasjon kan defineres som berøvelse eller avsettelse (Fremmedordboken 2003), elendigjøsring, fattiggjøsring eller at et gode blir tatt bort fra en. Robert K. Merton definerte en person som relativt deprivert i forhold til en ressurs dersom personen ikke hadde ressursen, men oppfattet at andre personer eller grupper som han tidligere var en del av, hadde den, og han ønsket seg den og dessuten mente at det er rimelig at han skal ha den (Sosiologisk leksikon 1997:54). Townsend definerer det på denne måten:

”People can be said to be deprived if they lack the types of diet, clothing, housing, enviromental, educational, working and social conditions, activities and facilities which are customary, or at least widely encoraged or approved, in the society to which they belong.” (Townsend 1979:413)

I materialet er det 11 spørsmål om økonomiske bekymringer og knapphet. Dette er spørsmål om respondentene på grunn av dårlig økonomi må avstå fra forskjellige aktiviteter og goder. Spørsmålene går på om personene mestrer dagliglivet økonomisk, eller om de ikke kan delta fullt som følge av dårlig råd. Tilstander som ikke følger av dårlig økonomi blir dermed ikke målt.

Spørsmålene er formulert med hensikt å undersøke om respondentene er i stand til å leve det man kan kalle ”et normalt liv”. Vi får her se om respondentene har balanse i økonomien, dvs. at utgiftene står i forhold til inntektene, og om de klarer å opprettholde en normal levestandard. Spørsmål 27 lyder som følger: Har du, i løpet av de siste 12 månedene vært nødt til å unnvære følgende ting av økonomiske årsaker: a) Spise en varm middag? b) Kjøpe klær som du selv eller noen andre i din husholdning trenger? osv

Dette er subjektive fattigdomsmål, hvor det er respondentenes egne subjektive vurderinger av hva de har råd eller muligheter til. Indikatorene er direkte på den måten at de er subjektive og måler levekår, men indirekte som følge av at de ikke er målt objektivt, men i gjennom et spørreskjema. Det er dessuten klart at det er relativ fattigdom det her er snakk om. Indikatorene kan være fullstendig irrelevante i andre samfunn eller til andre tider, og indikatorer av denne typen bør oppdateres jevnlig. Respondentene svarer på denne måten:

Tabell 3.4: Frekvensfordeling på 11 deprivasjonsmål

Problemområder	Iblant	Ofte
A) Ikke råd til en varm middag	8,5 %	1,5 %
B) Ikke råd til å kjøpe klær til noen i husholdningen	30,4 %	7,2 %
C) Ikke råd til å betale husleie/andre regninger i tide	27,3 %	4,6 %
D) Ikke råd til å gå på kino, teater og konserter	28,0 %	9,6 %
E) Ikke råd til å be venner hjem	12,4 %	2,7 %
F) Ikke råd til å reise på besøk til venner /slektninger	28,2 %	9,4 %
G) Ikke råd til å kjøpe presanger til noen	17,3 %	3,7 %
H) Ikke råd til å reise på ferie	33,9 %	14,6 %
I) Ikke råd til å abonnere på en avis	13,6 %	7,5 %
J) Ikke råd til å holde på med en hobby	22,2 %	7,1 %
K) Ikke råd til å gå på restaurant	33,2 %	13,4 %

Det er en del forskjeller i hvor vanlige de forskjellige deprivasjonsområdene er. Det er veldig mange som iblant må unnvære noen av godene. Jeg vil derfor kun konsentrere meg om de som oppgir at de ofte opplever problemer. Først behandler jeg betalingsproblemer for seg selv og deretter lager jeg en deprivasjonsindeks.

Spørsmål 27c lyder som følger: ”Har du, i løpet av de siste 12 månedene vært nødt til å unnvære følgende ting av økonomisk årsaker: Betale husleie eller andre regninger i tide?”

Spørsmålet skal besvares ved at man krysser av for ”ofte”, ”i blant”, ”aldri” eller ”ikke aktuelt”. På dette spørsmålet svarer ca 5 % at de ofte har betalingsvansker, litt over 27 % at de har det iblant. Her ser vi noe overraskende at 1/3 del av og til har problemer med å betale regningene i tide. Jeg konsentrerer meg om de 4,6 % som opplever betalingsproblemer ofte.

Grunnen til at jeg behandler betalingsproblemer for seg selv er at også andre har tatt for seg betalingsproblemer som et eget fattigdomsmål (f.eks. Fløtten 2003) og undersøkt sammenhengen mellom inntekt og betalingsproblemer for å finne nyfattigdom (Lunde og Poppe 1991, Sæbø 1995). Nå har også jeg muligheten til dette.

En begrensning ved denne operasjonaliseringen er imidlertid at betalingsproblemer ikke nødvendigvis er en følge av reell dårlig økonomi, men kan være resultat av manglende evner til å tilpasse forbruk etter inntekter. (Fløtten 1999) Derfor gjør dette fattigdomsmålet best nytte når det sees i sammenheng med andre mål, og da helst inntektsmål.

Jeg lager dessuten en relativ deprivasjonsindeks av alle de 11 spørsmålene. Når jeg kjører ut fordelingen finner jeg at hele 65 % iblant eller ofte har måttet unnvære en eller flere av de nevnte godene. Det er 24 % som ofte må unnvære minst en av disse godene pga dårlig økonomi, og det er disse som er interessante i denne sammenhengen. Respondentene kan altså skåre fra 0 til 11, etter hvor mange av spørsmålene de svarer ofte på. Da skårer de som følger:

Tabell 3.5: Frekvensfordeling på deprivasjonsindeksen

Relativ deprivasjonsindeks	Ikke problemer	Noen problemer				Mange problemer						
Antall problemer	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Relativ andel	76,2 %	7,0 %	4,6 %	3,2 %	2,6 %	1,4 %	1,6 %	1,5 %	0,9 %	0,5 %	0,2 %	0,2 %
N=1295	987	91	60	42	34	18	21	19	12	6	2	3

Siden det er få personer i gruppene med mange problemer, har jeg valgt å slå sammen enkelte svaralternativer slik at det bare blir tre kategorier i krysstabellene. De som tidligere skåret 0 kommer i kategorien ”ikke problemer”. De som hadde problemer på 1-4 områder kommer i kategorien ”noen problemer” og de som skåret fra 5-11 kommer i kategorien ”mange problemer” som omtales som relativt depriverte. Når jeg i kapittel 5 og 6 har relativ deprivasjon som avhengig variabel i regresjonsanalyser, er dette som en kontinuerlig variabel på forholdstallsnivå.

Nå har jeg presentert de ulike fattigdomsdefinisjonene jeg kommer til å bruke i denne oppgaven. Operasjonaliseringer av klasse og marginalisering vil følge i de respektive kapitlene der det hører naturlig hjemme etter begrepsavklaring og teori og før empiriske undersøkelser. Jeg vil dermed gå i gang med å undersøke om det er fattige i dette materialet.

KAPITTEL 4: Fattigdom i Norge i 2003

Vi har sett at forskere har angrepet fattigdomsproblemet fra ulike vinkler. De har brukt forskjellige metoder og fattigdomsbegreper, som har forskjellige fordeler og ulemper, og gir forskjellige resultater. Jeg har kommet fram til at fattigdom er et begrep som er anvendelig og nyttig i Norge i dag, så lenge man velger fattigdomsdefinisjoner som har et relativt, og ikke et strengt absolutt utgangspunkt, slik at det er tilpasset vårt velferdssamfunn. Jeg har også kommet frem til noen fattigdomsbegreper jeg skal anvende i denne oppgaven. Jeg skal nå undersøke om det er fattigdom i vårt materiale etter operasjonaliseringene jeg presenterte i kapittel 3, nemlig inntektsmål, sosialhjelpsmål og mål for relativ deprivasjon.

Tidligere fattigdomsforskning i Norge har utpekt spesielle grupper som mer utsatt for fattigdom enn andre. Galloway finner f.eks. at unge mennesker under 35 år er svært utsatt, det samme er eldre, særlig enslige kvinner over 64 år. Dessuten er første og andre generasjons innvandrere, særlig med ikke-vestlig opprinnelse, og barn født av en etnisk norsk og en utenlandsk forelder (Galloway 2002). Stjernø nevner unge sosialhjelpsmottakere på vei inn i arbeidslivet, enslige forsørgere, middelaldrende med dårlig helse, folk med alkohol og rusproblemer, enslige minstepensjonister (Stjernø 1994)

Materialet jeg skal benytte i denne oppgaven inkluderer ikke disse gruppene. Det er derfor interessant å se om det likevel finnes fattigdom, selv om Galloway finner at 35-64 åringene er underrepresentert blant de fattige. Hun finner imidlertid at enslige i alle aldre er mer utsatt enn par, særlig enslige under 45 år, og enslige forsørgere, og i størst grad enslige mødre. Jeg skal nå gå i gang å undersøke fattigdom blant 35-39 åringer, og se om jeg finner det samme.

4.1 Inntekt som fattigdomsmål

Jeg begynner med å undersøke om det er inntektsfattigdom i materialet, og begynner med å ta for meg personlig lønnsinntekt. I kapittel 3.3.1 fant jeg at 7,7 % av utvalget var inntektsfattige. Videre var det 29,7 % som tjente fra 10 001-20 000 og som dermed befinner seg i en utsatt posisjon. Deler av denne gruppen havner innenfor EUs offisielle fattigdomsdefinisjon, som er ikke er like streng som den norske definisjonen. Når jeg fjerner de ubesvarte blir det 8 % fattige og 31,1 % i faresonen.

Det er altså inntektsfattige i vårt materiale, og disse ønsker jeg å finne ut mer om. Jeg vil dermed undersøke hvordan lønnen fordeler seg med hensyn til forskjellige bakgrunnsfaktorer, og begynner med å se på kjønn. I tabell 4.1 kan vi se om det er det forskjeller mellom kvinner og menn mht. inntektsfattigdom.

Tabell 4.1 Kjønn og månedslønn

Personlig månedslønn etter kjønn. Relativ andel og observert antall. N=1332

	Menn	Kvinner	Totalt
1-10 000	1,4 % 9	14,6 % 93	8,0 % 102
10 001-20 000	18,8 % 119	43,3 % 276	31,1 % 395
20 001-30 000	49,8 % 315	32,6 % 208	41,2 % 523
30 001-40 000	18,4 % 116	6,1 % 39	12,2 % 155
40 001 og mer	11,6 % 73	3,4 % 22	7,5 % 95
Totalt	100,0 % 632	100,0 % 638	100 % 1270

Kjikkvadrat = 219,077, df =4, p<0,001

Det er en tydelig sammenheng mellom kjønn og lønn. Mennene tjener jevnt over bedre enn kvinnene. Mens det bare er 1,4 % av mennene som er fattige, er 14,6 % av kvinnene det samme. Gruppen menn utgjør imidlertid bare 9 personer og er dermed for liten til å generalisere ut fra. Det er imidlertid ti ganger så mange kvinner som er fattige (93). Forskjellen er stor, og resten av resultatene peker i samme retning, så det er liten tvil om at kjønn virker på lønn, og kvinnene kommer dårligst ut.

Resultatene er som forventet, og i tråd med andre forskningsresultater, som viser at kvinner i snitt tjener mindre enn menn (f.eks. Lysestøl og Meland 2003:197). Grunnene til dette er blant annet at de i større grad er hjemme med barn, jobber mer deltid og mindre overtid, har færre lederstillinger, og at de tradisjonelle kvinneyrkene (som undervisning og omsorg) stort sett er lavtlønnede. Studier har dessuten vist at under ellers like forhold tjener kvinner likevel mindre enn menn (Østerberg og Engelstad 1992:84 og 104-105). Dermed kan det se ut til at kvinner er mer utsatt for inntektsfattigdom enn menn.

Nå skal jeg se om sivilstand, forstått som om man lever enslig eller i parforhold (gift/samboer), har noen betydning for månedslønn?

Det ser i tabell 4.2 ikke ut til å være noen vesentlig forskjell på hva folk tjener avhengig av om de er enslige eller lever i parforhold. Det er en liten tendens til at mennesker i parforhold tjener noe mer enn enslige, men forskjellene er små og ikke signifikante og kan dermed være resultat av tilfeldigheter.

Tabell 4.2 Sivilstand og månedslønn

Månedslønn etter sivilstand. Relativ andel og observert antall. N=1317

	Enslig	Gift / samboende	Totalt
1-10 000	8,1 % 24	7,9 % 76	7,9 % 100
10 001-20 000	33,6 % 99	30,1 % 290	30,9 % 389
20 001-30 000	43,1 % 127	40,9 % 394	41,4 % 521
30 001-40 000	7,8 % 23	13,6 % 131	12,2 % 154
40 001 og mer	7,5 % 22	7,6 % 73	7,5 % 95
Totalt	100 % 295	100 % 964	100 % 1259

Kjikkvadrat = 7,361, df = 4 og p = 0,118

Jeg vil imidlertid påstå at lavinntekt er et vesentlig større problem for enslige, enn for de som er gifte/samboende. Situasjonen for sistnevnte gruppe kan være resultat av frivillig valg, og parene drar uansett nytte av stordriftfordeler. Antagelig er det en del av disse som blir forsørget av samboer eller ektefelle, og som dermed ikke egentlig kan regnes som fattige. Man kan altså kanskje anta at det ville være flere av de som var gifte/samboende enn de enslige som ville ha anledning til ikke å jobbe, jobbe deltid eller være hjemmeværende. Jeg vil i første rekke anta at dette hovedsakelig gjelder for kvinner. Men vi ser ikke slike tendenser her.

Eller er det snarere slik at de som tjener godt ansees som mer attraktive og dermed oftere er i parforhold enn de som ikke har noe særlig inntekt. Kanskje dette i særlig grad gjelder for menn. Da kan dette være motstridende tendenser, som motvirker hverandre i tabell 4.2, men som kan komme til uttrykk hvis jeg kontrollerer for kjønn. Det gjør jeg i tabell 4.3.

Tabell 4.3 Månedslønn etter kjønn og sivilstand

Personlig inntekt etter kjønn kontrollert for sivilstand. Relativ andel og observert antall. N=1259

	Menn			Kvinner		
	Enslige	I par	Totalt	Enslige	I par	Totalt
Fattige	2,7 % 4	1,0 % 5	1,4 % 9	13,8 % 20	14,6 % 71	14,4 % 91
I faresonen	26,7 % 40	16,1 % 77	18,6 % 117	40,7 % 59	43,8 % 213	43,1 % 272
Ikke fattige	70,7 % 106	82,8 % 396	79,9 % 502	45,5 % 66	41,6 % 202	42,5 % 268
Totalt	100,0 % 150	100,0 % 478	100,0 % 628	100,0 % 145	100,0 % 486	100,0 % 631

Kjikkvadrat mann=11,042, Df=2 og p<0,01
Kjikkvadrat kvinne=0,718, Df=2 og p=0,699

Vi finner en sammenheng mellom sivilstand og inntekt når vi kontrollerer for kjønn. Det ser ut som om enslige menn tjener mindre i måneden enn menn som er i par, i tråd med våre forventninger. Forskjellene er ganske store, det er 12 % flere enslige menn i faresonen, enn

menn i par og forskjellene er signifikante. Når det gjelder de fattige derimot er forskjellen liten og baserer seg på veldig små grupper.

I tillegg ser det ut til at kvinner i par tjener noe mindre enn enslige kvinner, også i tråd med våre forventninger. Det er imidlertid svært små forskjeller mellom gruppene og de er ikke signifikante.

Det kan se ut som om parforhold virker i motsatt retning for kjønnene. Forskning har vist at dette kan være en tendens for par med barn, hvor dette fører til økt arbeidstid, og økt lønn for mannen, men mindre arbeidstid og mindre lønn for kvinnen. Om det enten er høy lønn som gjør mannen mer attraktiv for kvinner, om det er forsørgeransvar eller annet som gjør at menn som er i parforhold jobber mer og dermed også tjener mer, så er det iallfall en slik tendens hos menn, som ikke finnes hos kvinner.

Tilslutt skal jeg undersøke om hovedaktivitet i ungdomsårene vil påvirke senere inntekt. Har respondentenes hovedbeskjeftigelse i 1985 noen betydning for deres personlige månedslønn i 2003? Resultatene er gjengitt i tabell 4.4.

Tabell 4.4 Hovedbeskjeftigelse og månedslønn

Månedslønn etter hovedbeskjeftigelse i 1985. Relativ andel og observert antall. N=1332

	Utdanning	Arbeid	Ledig/tiltak	Totalt
1-10 000	5,4 % 30	11,0 % 48	8,8 % 24	8,0 % 102
10 001-20 000	26,8 % 150	32,9 % 144	37,0 % 101	31,1 % 395
20 001-30 000	44,2 % 247	40,0 % 175	37,0 % 101	41,2 % 523
30 001-40 000	13,6 % 76	11,9 % 52	9,9 % 27	12,2 % 155
40 001 og mer	10,0 % 56	4,3 % 19	7,3 % 20	7,5 % 95
Totalt	100,0 % 559	100,0 % 438	100,0 % 2273	100,0 % 1270

Kjikkvadratet = 31,853, Df = 8, p<0,001

Vi finner en sammenheng mellom hovedbeskjeftigelse i 1985 og månedslønn i 2003.

Resultatene viser at de som var under utdanning i 1985 kommer best ut lønnsmessig, med lavest andel i de to laveste inntektskategoriene, og høyest andel i de høyere kategoriene.

Gruppene som var i arbeid og ledige i 1985 skårer ganske likt. 5,4 % av de som var i utdanning, 11 % av de som var i arbeid og 8,8 % av de som var ledige eller på tiltak i 1985 er inntektsfattige i 2003.

Resultatet svarer stort sett til forventningene våre. At utdanning gir høyere lønn er ikke overraskende. Derimot hadde jeg kanskje forventet at de som var i arbeid skulle skåre høyere enn de gjør, med tanke på at de tross alt var beskjeftiget, og antagelig har opparbeidet seg

lengre arbeidspraksis og ansiennitet enn de andre gruppene, noe som pleier å slå positivt ut på lønn. Men tidlig start i arbeidslivet betyr antagelig ufaglærte yrker, som ikke lønnes særlig godt. Jeg vil anta at de to gruppene (arbeid og ledige) har lav gjennomsnittlig utdanning til felles. Når jeg kontrollerer for utdanning ser jeg nettopp dette. Under 1 % av de i utdanning mot 9 % i arbeid eller ledige hadde bare grunnskole. Det var 20 % i utdanning, men nesten 50 % i de to andre gruppene som kun hadde videregående, og mens 42 % i utdanning mot 15-20 % av de to andre gruppene hadde høyskole/universitet over 4 års varighet.

Det ser altså ut til at hva disse ungdommene foretok seg i ungdomstiden har en effekt på fremtidig lønnsnivå. Utdanning lønner seg, og virker preventivt mot lav inntekt og fattigdom i voksen alder.

Andelen som var i utdanning er imidlertid sterkt underrepresentert og andelen som var i arbeid er noe underrepresentert i forhold til normalbefolkningen. Siden jeg har funnet at hovedbeskjeftigelse i 1985 har betydning for personlig lønnsinntekt i 2003, er ikke andelene jeg her har gjort representative. Da det å være i utdanning gir høyere lønn, og mindre fattigdom enn det å være i arbeid eller ledig, vil lønnsnivået i populasjonen være høyere enn i mitt utvalg, og andelen fattige vil være mindre.

Jeg skal nå undersøke fattigdom i materialet ut fra husholdsinntekt. I kapittel 3.4.1 viste jeg frekvensfordelingen, hvor 1,1 % av husholdene har under 99 999 i året og vil karakteriseres som fattige uansett om det er et singel eller parhushold. Videre er det 6,3 % som tjener 100 000-199 999 som enten vil karakteriseres som fattige eller lavinntektsgruppe, avhengig om de er par- eller singelhusholdninger. Dessuten er det 11,7 % av husholdningene som har en inntekt på 200 000-299 999, og de husholdningene som er parhusholdninger vil karakteriseres på grensen til fattige.

Tabell 4.5 Sivilstand og husholdningsinntekt

Husholdningsinntekt etter sivilstatus. Relativ andel (%) og observert frekvens. N=1303

	Enslig	Gift eller samboende	Totalt
Mindre enn 99 000 kroner	2,6 % 8	0,6 % 6	1,1 % 14
100 000 - 199 999 kroner	19,1 % 58	2,4 % 24	6,3 % 82
200 000 - 299 999 kroner	33,7 % 102	5,0 % 50	11,7 % 152
300 000 - 399 999 kroner	29,0 % 88	14,3 % 143	17,7 % 231
400 000 - 499 999 kroner	6,9 % 21	18,5 % 185	15,8 % 206
500 000 - 599 999 kroner	4,3 % 13	21,1 % 211	17,2 % 224
600 000 og mer	4,3 % 13	38,1 % 381	30,2 % 394
Totalt	100,0 % 303	100,0 % 1000	100,0 % 1303

Kjikkvadrat = 450,684, df = 7 og p < 0,001

Vil sivilstand være utslagsgivende for husholdningsinntekten?

Det er som forventet er sterk sammenheng mellom husholdningsinntekt og om det er en eller to voksne i husholdningen i tabell 4.5. Par tjener mest. Da par antageligvis har to inntekter vil vi forvente at singelhusstandene dominerer de laveste lønnstrinnene, mens parhusholdningene dominerer de øvre lønnstrinnene. De enslige dominerer husholdene med inntekter fra 0–399 999, mens parhusholdningene dominerer kategoriene ovenfor, og dette er i samsvar med våre forventninger.

Det er altså 2,6 % av de enslige i dette materialet som etter min definisjon er fattige, og 19,1 % som er i en utsatt posisjon. Blant parene er det 3 % som er fattige og 5 % som er utsatt. Enkelte av gruppene, særlig når det gjelder de enslige, er veldig små, noe som gjør det problematisk å trekke slutninger utover materialet når det gjelder fattigdom.

Det er altså noe flere par enn enslige som jeg definerer som fattige. Antagelig kommer dette av at jeg for kategorien fattig ikke tar hensyn til stordriftfordeler pga de store lønnskategoriene, slik at bildet ikke blir helt riktig. Det er vanskeligere for en person å leve for 100 000 enn for to personer å leve for 200 000. Når det gjelder personene i faresonen er de enslige imidlertid godt overrepresentert. Men her kan det diskuteres om ikke stordriftsfordelene er litt vel store igjen. Sikkert er det iallfall at får mer ut av pengene enn enslige.

Tilslutt skal jeg se om respondentenes hovedbeskjeftigelse i 1985 har noen betydning for deres husholdsinntekt i 2003. Resultatene presenterer jeg i tabell 4.6.

Tabell 4.6 Hovedbeskjeftigelse og husholdsinntekt

Husholdningsinntekt etter hovedbeskjeftigelse i 1985. Relativ andel og observert antall. N=1314

	Utdanning	Arbeid	Arbeidsledig	Totalt
Mindre enn 99 999 kroner	0,9 % 5	1,1 % 5	1,4 % 4	1,1 % 14
100 000 - 199 999 kroner	3,3 % 19	8,1 % 36	9,4 % 27	6,2 % 82
200 000 - 299 999 kroner	11,0 % 64	12,1 % 54	12,6 % 36	11,7 % 154
300 000 - 399 999 kroner	14,3 % 83	21,5 % 96	18,5 % 53	17,7 % 232
400 000 - 499 999 kroner	14,3 % 83	17,5 % 78	17,5 % 50	16,1 % 211
500 000 - 599 999 kroner	16,5 % 96	17,9 % 80	17,1 % 49	17,1 % 225
600 000 og mer	39,8 % 232	21,8 % 482	23,4 % 67	30,1 % 396
Totalt	100,0 % 582	100,0 % 446	100,0 % 286	100,0 % 1314

Kjikkvadratet er 63,484, df = 14 og p<0,001

Vi finner en sammenheng mellom hva respondentene gjorde i 1985 og husholdningsinntekt i 2003. De som var i utdanning i 1985 er underrepresentert blant husholdningene med inntekt fra 0-600 000, og overrepresentert i grupper med høyere husholdningslønn.

De som var i jobb i 1985 eller var ledige i 1985 er overrepresentert i forhold til gjennomsnittet på lønnstrinnene opp til 600 000, og underrepresentert blant høyere lønnskategorier. Det ser ut til at de som var i arbeid kommer noe bedre ut lønnsmessig enn de som var ledige. Når det gjelder fattigdom er gruppene på de lavere lønnstrinnene alt for små til at jeg kan fastslå andeler her. Siden jeg har to forskjellige fattigdomsgrenser her, skulle jeg ideelt sett kontrollert for sivilstand, men da hadde antall fattige blitt enda mindre og enda mer usikre. I dette bestemte utvalget var det imidlertid 1,5 % s i utdanning, 2,9 % i arbeid og 4,3 % ledige som var fattige i blant de enslige. Mens for parene var det 2 % av de under utdanning i 1985, 3,6 % av de i arbeid og 4,1 % var ledige som var fattige.

Ulempen med dette inntektsbegrepet er blant annet at det kan være ganske tilfeldig hva respondentene forstår med inntekt, og hva de husker på og inkluderer når de fyller ut et spørreskjema. Dette fører antagelig til at jeg får oppgitt veldig omtrentlige beløp. Imidlertid er svarkategoriene så store at dette vil veie opp for en del av feilene, dersom feilrapporteringen ikke trekker systematisk i en bestemt retning. Pga. denne usikkerheten, problemene med upresis definisjon med for lite stordriftsfordeler, at lavinntektsgruppene er for små, og andelene bare gir mening når jeg skiller mellom singel og parhusholdninger, velger jeg å bare bruke personlig lønnsinntekt som mål for inntektsfattigdom i de videre analysene.

4.2 Sosialhjelp som indikator på fattigdom.

Jeg skal nå undersøke om det er mange som har mottatt sosialhjelp i dette materialet.

Det har, som diskutert i 3.3.2 vært diskutert om sosialhjelp er noe godt mål for fattigdom, siden man får sosialhjelp nettopp for å forhindre fattigdom. Og fordi man aktivt må søke om hjelpen, og det dermed evt. bare fanger en bestemt gruppe av de fattige (Fløtten m.fl. 2001, Sæbø 1995). Jeg poengterer igjen at sosialhjelpsmottak ikke er det samme som fattigdom, og dermed ikke representative for folk med dårlig økonomi i sin helhet (Sæbø 1995), men er en av gruppene som særlig utsatt i samfunnet.

Jeg fant at det nesten var 15 % som har mottatt sosialhjelp i dette materialet, og disse vil jeg nå finne ut mer om. Jeg skal undersøke om sosialhjelpsmottakerne skiller seg fra majoriteten etter en del bakgrunnsvariabler, og først skal jeg i tabell 4.7 se om det er forskjeller mellom kjønnene.

Tabell 4.7 Kjønn og sosialhjelp

Søkt eller mottatt sosialhjelp etter kjønn. Relativ andel og observert frekvens. N=1325

	Menn	Kvinner	Totalt
Mottatt sosialhjelp	10,9 % 71	18,8 % 127	14,9 % 198
Nei	89,1 % 580	71,2 % 547	85,1 % 1127
Totalt	100,0 % 651	100,0 % 674	100,0 % 1325

Kjikkvadrat =16,410 Df = 1 og p< 0,001.

Det er en statistisk sammenheng mellom kjønn og sosialhjelp og forskjellene er signifikante.

Det er flere kvinner enn menn som oppgir å ha mottatt støtte. Mens det bare er 11 % av mennene som har mottatt sosialhjelp er det 19 % av kvinnene.

Dette er en ganske stor forskjell mellom kjønnene, og har kanskje sammenheng med at kvinner i snitt tjener mindre enn menn. Man kan også kanskje anta at det er flere kvinner enn menn som har hovedansvar for barn og at de dermed lettere søker sosialhjelp. Kanskje er det også slik at kvinner har lavere terskel enn menn når det gjelder å be om hjelp?

Vil det om man er enslig eller i par, påvirke om man har søkt eller mottatt sosialhjelp?

Resultatene er i tabell 4.8.

Tabell 4.8 Sivilstand og sosialhjelp

Sosialhjelp etter sivilstand. Relativ fordeling og observert antall. N=1312

	Enslig	Gift/samboende	Totalt
Mottatt sosialhjelp	27,7 % 85	11,1 % 112	15,0 % 197
Nei	72,3 % 222	88,9 % 893	85,0 % 1115
Totalt	100,0 % 307	100,0 % 1005	100,0 % 1312

Kjikkvadrat = 50,434, df=1 og p<0,001

Vi finner en signifikant sammenheng mellom sivilstand og sosialhjelpsmottak. Det ser ut som om det er vesentlig flere av de enslige som har mottatt støtte, hele (27,7 %), enn de som er i par (11,1 %). Det ser altså ut til at enslige sliter mer med økonomien, noe som er i tråd med det vi fant ut da vi så på inntektsfattigdom. Men respondentenes sivilstand i 2003 kan imidlertid ikke påvirke om man har søkt sosialhjelp flere år tilbake i tid.

Det kan antagelig være andre mekanismer som interfererer her, kanskje bakenforliggende faktorer som både påvirker sivilstand og sosialhjelpsfattigdom. Kanskje er det slik at fattige, som trenger sosialhjelp, også har andre faktorer ved seg som gjør at de anses som mindre attraktive som partnere. Eller kanskje er det så enkelt som at de som er

enslige i dag, i større grad enn de andre har vært enslige tidligere, og derfor ser ut til å skåre høyere. Dette er vanskelig å si, og skal ikke undersøkes nærmere i denne oppgaven.

Tilslutt kontrollerer jeg for hovedbeskjeftigelse i 1985 og gir resultatene i tabell 4.9. Vil det om man var i utdanning, i arbeid eller var ledig i 1985, påvirke om man senere har mottatt sosialhjelp?

Tabell 4.9 Hovedbeskjeftigelse og sosialhjelp

Sosialhjelp etter hovedbeskjeftigelse i 1985. Relativ fordeling og observert antall. N=1325

	Utdanning	Arbeid	Arbeidsledig	Totalt
Mottatt sosialhjelp	10,2 % 60	14,4 % 65	25,3 % 73	14,9 % 198
Nei	89,8 % 526	85,6 % 386	74,7 % 215	85,1 % 1127
Totalt	100,0 % 586	100,0 % 451	100,0 % 288	100,0 % 1325

Kjikkvadrat =34,830, df =24 og $p < 0,001$

Vi finner en signifikant forskjell mellom sosialhjelp og hovedbeskjeftigelse i 1985. De som var ledige i 1985 er godt overrepresentert blant de som mottok sosialhjelp med ca 25 %. Av de som var i arbeid var det 14,4 %, og blant de som var i utdanning var det 10,2 % som har mottatt sosialhjelp. Det ser altså ut som om utdanning virker preventivt på om man mottar sosialhjelp. Også de som var i arbeid synes å være bedre beskyttet enn de som var ledige i 1985. Dette til tross for at de to gruppene har omtrent samme utdanningsgrad og i dag tjener omtrent det samme, både når det gjelder personlig månedslønn og husholdningsinntekt.

Kanskje betyr dette at gruppen som var i arbeid, i større grad har forsørget seg selv tidligere, mens de ledige trengt ekstra støtte i arbeidsledige perioder i tidlig ungdom, før de fikk rettigheter til trygd eller dagpenger.

Eller så kan dette tyde på ulike holdninger hos de to gruppene med hensyn til selvforsørgelse og arbeidsetikk. Det er flere som har uttrykket frykt for at det skal utvikles bidragsavhengige grupper hvor arbeidsetikken erstattes med andre holdninger (f.eks. Brox 1994, Halvorsen og Johannessen 1998).

Sosialhjelp og dagpenger skal gi de utenfor arbeidslivet en minimumsinntekt, og samtidig motvirke fattigdom og marginalisering. Mottak av ytelsene kan imidlertid oppleves som et problem, som følge av folkesnakk og stigmatisering. Heggen fant en slik forsterkende effekt for unge arbeidsledige i småsamfunn. Å motta ytelsene ble ikke oppfattet som en rettighet, men snarere som en form for utnyttelse av hjelpeapparatet som følge av latskap og manglende lyst til å ta et arbeid. Mottakerne ble mer utstøtt enn de allerede var, og fikk enda større vanskeligheter med å få seg jobb på hjemstedet. Dette er holdninger som kan bli

sittende i individet og internaliseres. Han fant også en tendens til at ledig ungdom søkte andre ledige ungdommer (Heggen m. fl. 2003), noe som kan gi grobunn for alternative holdninger.

Nå har vi sett på forskjeller mellom grupper i hvem som har mottatt sosialhjelp. Det var ca 15 % som har mottatt sosialhjelp. Dette høres mye ut, og skyldes at utvalget vårt, som diskutert i kapittel 3, ikke er helt representativt. Når vi vektet resultatene finner jeg imidlertid at det er 10,7 % som har mottatt sosialhjelp. Dette er et generaliserbart gjennomsnitt som kan overføres til populasjonen. Den store endringen viser at de hovedsakelig er overrepresenterte grupper som har mottatt sosialhjelp, noe vi også fant i den bivariate analysen. Her fant vi at mens det er 1 av 10 som var i utdanning som har mottatt sosialhjelp, var det 1 av 4 som var ledige for 18 år siden som har gjort det samme.

4.3 Betalingsproblemer som mål på fattigdom

Nå skal jeg se på fattigdom ut fra om man klarer å betale regningene sine i tide eller ikke. Som vi så i kapittel 3.4.3 var det litt under 5 % av utvalget som svarte at de ofte hadde betalingsvansker, mens litt over 27 % svarte at de har det iblant. Det er altså en tredel av utvalget som har problemer med å betale regningene i tide, men jeg vil her bare konsentrere meg om de som opplever betalingsproblemer ofte for å komme til kjernen av problemet.

For å finne ut litt mer om hvem dette er undersøker jeg først om det er noen forskjeller mellom kvinner og menn når det gjelder betalingsproblemer. I Tabell 4.10 ser vi resultatene.

Tabell 4.10: Kjønn og betalingsvansker
Betalingsproblemer etter kjønn. Relativ andel og observert antall. N=1321

	Menn	Kvinner	Totalt
Aldri/ iblant	96,5 % 628	94,3 % 632	95,4 % 1260
Ofte	3,5 % 23	5,7 % 38	4,6 % 61
Totalt	100,0 % 651	100,0 % 670	100,0 % 1321

Kjikkvadrat =3,429, Df = 1 og p=0,064

Det kan se ut til at kvinner er noe mer utsatt enn menn for disse betalingsproblemer. Tidligere funn viser at kvinnene i dette utvalget tjener mindre enn mennene, er dette ikke uventet.

Forskjellene er imidlertid små og heller ikke signifikante og kan dermed godt skyldes tilfeldigheter. Så selv om vi tidligere har sett at kvinner tjener mindre enn menn, og dessuten oftere har mottatt sosialhjelp, kan vi likevel ikke konkludere med at kvinner også oftere har betalingsproblemer. Konklusjonen er at det ikke er belegg for å hevde at kjønn påvirker ens

betalingsproblemer i dette materialet. Kanskje betyr dette at kvinner er flinkere til å tilpasse forbruket sitt etter faktiske inntekter.

Har sivilstand noe å si for om man har betalingsproblemer? I tabell 4.11 ser vi dette:

Tabell 4.11 Sivilstand og betalingsproblemer

Betalingsproblemer etter enslig eller gift/samboende. Relativ andel og observert antall. N=1309

	Enslig	Gift/samboende	Totalt
Aldri/ iblant	91,2 % 280	96,6 % 968	95,3 % 1248
Ofte	8,8 % 27	3,4 % 34	4,7 % 61
Totalt	100,0 % 307	100,0 % 1002	100,0 % 1309

Kjikkvadratet= 15,433, Df = 1 og $p < 0,001$

Det er en sammenheng, og det er de enslige som sliter mest med betalingsproblemer. Mens det bare er noe over tre prosent av de gifte eller samboende i materialet som ofte har betalingsproblemer, er det blant de enslige nesten ni prosent. Dette er ikke overraskende, og forskjellene er signifikante.

Parene nyter godt av stordriftsfordeler, mens de enslige må klare utgifter som husleie og strøm alene. Dette er antagelig hovedårsaken til deres store andel med betalingsvansker.

Tilslutt undersøker jeg evnen til å betale regninger i tide etter respondentenes hovedbeskjeftigelse i 1985. Resultatene presenteres i tabell 4.12.

Tabell 4.12 Hovedbeskjeftigelse og betalingsvansker

Betalingsvansker etter hovedbeskjeftigelse i 1985. Relativ fordeling (%) og observert antall. N=1321

	Utdanning	Arbeid	Arbeidsledig	Totalt
Aldri	72,0 % 421	63,8 % 287	65,7 % 188	67,8 % 896
Iblant/ ofte	28,0 % 164	36,2 % 163	34,3 % 98	32,2 % 425
Totalt	100,0 % 585	100,0 % 450	100,0 % 266	100,0 % 1321

Kjikkvadratet = 8,547, Df = 2 og $p < 0,05$

Jeg finner en statistisk sammenheng. Ikke uventet har de som var i utdanning mindre grad av betalingsvansker enn de andre gruppene med 28 %. De andre ligger omtrent likt med 36,2 % for de som var i arbeid, og 34,3 % for de som var arbeidsledige. Hva man gjorde i 1985 har altså noe å si for om personene har betalingsvansker eller ikke, men bare når det gjelder mildere betalingsproblemer, og ikke når det gjelder andelen som har ofte problemer.

Det var altså 4,6 % i vårt utvalg med store betalingsproblemer. Dette er et høyt tall høyt fordi vårt utvalg ikke er representativt, men valgt ut fra at vanskeligstilte grupper skulle få større sjanse til å komme med. Når jeg tar hensyn til dette og vekter utvalget vårt, får jeg at det er 3,5 % som ofte har betalingsproblemer, mens 96,5 % ikke har slike problemer.

4.4 Relativ deprivasjonsindeks som mål for fattigdom

Nå har jeg sett på betalingsproblemer direkte, og nå vil jeg også se på de andre faktorene i spørsmål 27, som jeg presenterte i kapittel 3.4.3 og undersøke hvem og hvor mange som skårer på den relative deprivasjonsindeksen.

Det er da 24 % som ofte har måttet unnvære minst en av godene. De relativt depriverte blir de som skåret fra 5-11 i kategorien ”mange problemer” og utgjør over 6 % av utvalget vårt. Disse ønsker jeg nå å finne ut mer om.

Jeg undersøker først om det er noen forskjeller på kvinner og menn når det gjelder skåringene på relativ deprivasjonsindeksen, og resultatene er presentert i tabell 4.13.

Tabell 4.13 Kjønn og relativ deprivasjon

Relativ deprivasjonsindeks etter kjønn. Relativ fordeling og observert antall. N=1295

	Menn	Kvinner	Totalt
Ikke problemer	82,3 % 527	70,2 % 460	76,2 % 987
Noen problemer	13,6 % 87	21,4 % 140	17,5 % 227
Mange problemer (relativt deprivert)	4,1 % 26	8,4 % 55	6,3 % 81
Totalt	100,0 % 640	100,0 % 655	100,0 % 1295

Kjikkvadratet = 27,135, Df = 2 og $p < 0,001$.

Av tabellen kan vi se at det er en forskjell mellom kjønnene. Kvinnene er overrepresenterte både blant de som har noen problemer på indeksen, og blant de som har mange. Det er 8,4 % av kvinnene som er relativt deprivert, mot bare 4,1 % av mennene. Resultatene stemmer overens med det vi tidligere har funnet. Kvinnene har gjennomsnittlig lavere inntekt enn mennene i dette materialet, og de mottar også oftere sosialhjelp. Derfor er det ikke urimelig at de også oftere er relativt depriverte, når disse deprivasjonsindikatorer nettopp er følger av dårlig økonomi. De hadde imidlertid nesten ikke større betalingsproblemer enn menn.

Nå skal jeg undersøke om det om man er enslig eller i par har noe å si for relativ deprivasjon. I tabell 4.14 ser jeg resultatene.

Vi ser en sammenheng mellom sivilstand og relativ deprivasjon. De enslige har i mye større grad problemer, både når det gjelder noen problemer og mange problemer på deprivasjonsindeksen, enn de som er i par.

Dette viser at parforhold til en viss grad beskytter mot relativ deprivasjon. Mange av de som er i par blir til en viss grad forsørget av partneren, og er derfor ikke så utsatt for disse

problemene. De nyter godt av stordriftsfordeler, har høyere husholdsinntekt, mottar i mindre grad sosialhjelp og har mindre betalingsproblemer.

Tabell 4.14 Sivilstand og relativ deprivasjon

Relativ deprivasjon etter sivilstand. Relativ andel og observert antall. N=1283.

	Enslig	I par	Totalt
Ikke problemer	63,3 % 188	80,1 % 790	76,2 % 978
Noen problemer	22,2 % 66	16,0 % 158	17,5 % 224
Mange problemer	14,5 % 43	3,9 % 38	6,3 % 81
Totalt	100,0 % 297	100,0 % 986	100,0 % 1283

Kjikkvadrat=54,302, Df=2 og p<0,001

Tilsutt skal jeg undersøke om respondentenes hovedbeskjeftigelse i 1985 har noe å si for utslag på den relative deprivasjonsindeksen.

Tabell 4.15 Hovedbeskjeftigelse og relativ deprivasjon

Relativ deprivasjonsindeks etter hovedbeskjeftigelse i 1985. Relativ fordeling (%) og observert antall. N=1295

	Utdanning	Arbeid	Arbeidsledig	Totalt
Ikke	81,9 % 472	74,1 % 327	67,6 % 188	76,2 % 987
Noen problemer	13,7 % 79	18,4 % 81	24,1 % 67	17,5 % 227
Mange problemer	4,3 % 25	7,5 % 33	8,3 % 23	6,3 % 81
Totalt	100,0 % 576	100,0 % 441	100,0 % 278	100,0 % 1295

Kjikkvadrat =23,474, Df =4, p<0,001

Vi finner en sammenheng mellom hovedbeskjeftigelse i 1985 og relativ deprivasjon i tabell 4.15. Også her er det slik at de som var i utdanning kommer best ut, med lavest skåringer både når det gjelder å ha noen problemer (13,7 %), og mange problemer (4,3 %). Dette er som forventet og i tråd med alle tidligere funn. De som var arbeidsledige i 1985 kommer dårligst ut med høyest andel både når det gjelder noen problemer (24,1 %) og når det gjelder mange problemer (8,3 %).

Siden stratifiseringsvariabelen også når det gjelder relativ deprivasjon gir signifikant forskjellige resultater for gruppene, er andelene heller ikke her representative for populasjonen. Da problemer slår høyest ut for de som er overrepresentert vil andelen som har problemer synke ved vekting. Vi vet imidlertid hvordan de tre ulike gruppene utvikler seg fra tabell 4.15.

4.5 Kombinasjon av ulike fattigdomsmål

Jeg har nå undersøkt fattigdom på i alt fem måter. Dette er en kombinasjon av relative mål, relative mål med et absolutt element, objektive, subjektive, direkte og indirekte indikatorer.

Når det gjaldt inntekt fant jeg ut at det var 8 % fattigdom om man så på inntektsfattigdom. Det var flest kvinner, og om man var i parforhold slo ut i forskjellige retninger for kvinner og menn. Kvinner i parforhold tjener mindre enn enslige kvinner, men er til en viss grad beskyttet mot fattigdom fordi de er i par, menn i parforhold derimot tjener mer enn enslige menn. De som var i arbeid eller ledige i 1985 er mest utsatt.

Når det gjelder husholdningsinntekt fant jeg at det var 2,6 % av de enslige, og 3 % av parene som var fattige. Her er jeg ikke helt tilfreds med operasjonaliseringen da jeg ikke får tatt hensyn til stordriftsfordeler når det gjelder par, og grensen for enslige er satt i laveste laget pga trinnene i svarkategorien. Da ville det vært flere enslige i forhold til par. Det er også her de ledige eller de som var i arbeid i 1985 som kommer dårligst ut. Jeg velger å bare bruke personlig inntekt som mål for inntektsfattigdom i resten av oppgaven²⁰.

Videre er det ca 15 % i utvalget som har mottatt sosialhjelp. Også her dominerer kvinner, enslige og arbeidsledige i 1985. Når det gjelder betalingsproblemer er det 4,6 % fattige, nesten ikke forskjell mellom kjønnene, men dominans av enslige og de som var i arbeid eller ledige i 1985. Tilslutt fant jeg at 6,3 % er relativt depriverte, og også her dominerer kvinner, enslige, de som var ledige og de som var i arbeid i 1985.

Jeg har altså kommet fram til ulike andeler fattige, fra 2,6 % til 15 %. Når det gjelder husholdsinntekt er grensen lavere enn forventet, men her var det problemer med operasjonaliseringen, og det er ikke tatt hensyn til eventuelle barn som også ville trukket opp andelen. Når det gjelder sosialhjelp som er den høyeste andelen, er ikke dette et uttrykk for fattigdom i 2003, og kan ikke sammenliknes med de andre verdiene størrelsesmessig.

Forskjellene forøvrig indikerer at de forskjellige fattigdomsmålene ikke måler helt det samme. Det som blir interessant nå er å undersøke om det er liten eller stor grad av overlapping mellom de forskjellige målene. Jeg skal altså se om det er de samme menneskene som her identifiseres mange ganger, eller om det er forskjellige grupper med forskjellige problemer vi har funnet.

²⁰ årsakene til dette er diskutert i slutten av kapittel 4.1.

4.5.1 Sosialhjelp og inntektsfattigdom

Først skal jeg se på om det er noen sammenheng mellom inntekt og sosialhjelp. Jeg bruker bare personlig lønnsinntekt, og tar bare med tre svaralternativer på fattigdomsmålet, for å få en mer leselig tabell. Resultatene vises i tabell 4.16.

4.16 Månedslønn og sosialhjelp

Personlig månedslønn etter sosialhjelp. Relativ fordeling (%) og observert antall. N=1325

	Ikke mottatt sosialhjelp	Mottatt sosialhjelp	Totalt
fattig	6,7 % 73	16,0 % 29	8,1 % 102
I faresonen	28,2 % 306	47,5 % 86	31,0 % 392
Ikke fattig	65,1 % 706	36,5 % 66	61,0 % 772
Totalt	100,0 % 1085	100,0 % 181	100,0 % 1266

Kjikkvadrat=56,128, Df=2, p<0,001

Her ser jeg at det er sammenheng mellom personlig inntekt i dag og om man har mottatt sosialhjelp. Som vi kunne forvente er det en høyere andel som har mottatt sosialhjelp (16,0 %) enn som ikke har mottatt sosialhjelp (6,7 %) som er inntektsfattige.

Men vi ser også at de fleste som har mottatt sosialhjelp ikke er fattige, selv om de er godt overrepresentert også blant de som er i faresonen. Noen tjener godt. Vi vet jo ikke når personen mottok sosialhjelp, så dette kan tyde på at noen har kommet seg ut av en tidligere vanskelig situasjon og i dag har god inntekt. Konklusjonen er imidlertid at inntektsfattigdom og sosialhjelp ikke overlapper i nevneverdig grad. Det er mange inntektsfattige som ikke har mottatt sosialhjelp, og mange som har mottatt sosialhjelp som ikke er inntektsfattige. Det er faktisk bare 29 personer av 1266 som både er fattige og har mottatt sosialhjelp.

Også Galloway finner en sammenheng, men dårlig overlapping mellom lavinntekt og mottak av sosialhjelp (Galloway 2002:Kap 6). Dessuten finner Fløtten finner i sin artikkel ”hvordan har de fattige det?” at mens 5 % av de ikkefattige mottok sosialhjelp, var det ca 18 % av de fattige som hadde gjort det samme (Fløtten 2003:4-5). Det vil si at det er en sammenheng, men ikke sammenfall.

Statistisk sentralbyrå fant imidlertid i 2003 at nær en tredel av de som tilhørte en husholdning som mottok sosialhjelp i perioden 1999-2001 hadde vedvarende lav inntekt. Sammenhengen mellom lav inntekt og sosialhjelp er altså sterkere for de med vedvarende lav inntekt enn for de som bare har lav inntekt et enkelt år (Fløtten 2003).

Går vi lenger tilbake i tid, konkluderer også Stjernø med at det ikke på langt nær overlapper fullstendig. Han finner imidlertid bedre overlapping enn jeg har gjort i mine

analyser, men det skyldes antagelig at han sammenlikner inntekts og sosialhjelpstall fra samme år (Stjernø 1985). Korrelasjonen kunne kanskje vært bedre hvis jeg hadde hatt et mål for de som har mottatt sosialhjelp i 2003, men da ville jeg også hatt en betraktelig mindre gruppe. Imidlertid er det lett å tenke seg at mange med dårlig råd aldri ville finne på å søke om sosialhjelp. Derfor vet jeg allerede at sosialhjelpsmottakere bare representerer en bestemt gruppe fattige, og at de finnes andre grupper fattige sosialhjelpsmålet ikke sier noe om.

Ringen finner at det er dårlig overlapp mellom disse begrepene, og derav konkluderer at sosialhjelpsmål er uegnet som fattigdomsmål (Fløtten 1999:34).

Jeg er enig i at sosialhjelp ikke fanger alle fattige, og at det er mottakere av sosialhjelp som ikke tilfredsstiller kravet for inntektsfattigdom, men ved å inkludere sosialhjelp i fattigdomsstudier, kan man si noe om grupper som virkelig sliter i det norske velferdssamfunn i dag, og vil derfor være et viktig supplement til inntekts- og andre fattigdomsmål.

4.5.2 Betalingsproblemer og sosialhjelp

Her skal jeg undersøke om de som ofte har betalingsproblemer er de samme som har mottatt sosialhjelp. I tabell 4.17 finnes resultatene.

4.17 Sosialhjelp og betalingsproblemer

Sosialhjelpsmottak og betalingsproblemer. Relativ fordeling og observert antall. N=1319

	Aldri/ iblant	Ofte betalingsproblemer	Totalt
Ikke mottatt sosialhjelp	86,8 % 1092	52,5 % 32	85,2 % 1124
Mottatt sosialhjelp	13,2 % 166	47,5 % 29	14,8 % 195
Totalt	100,0 % 1258	100,0 % 61	100,0 % 1319

Kjikkvadrat=54,474, Df=1, p<0,001

Det er en sammenheng mellom betalingsproblemer i 2003 og mottak av sosialhjelp. Nesten halvparten av de 61 som ofte har betalingsproblemer i dag har mottatt sosialhjelp. Av de som aldri eller iblant har betalingsproblemer er det derimot bare 13 % som har mottatt sosialhjelp. Også når det gjelder disse to fattigdomsmålene finner jeg en rimelig god korrelasjon, selv om de ikke på langt nær overlapper hverandre.

Hvis jeg snur prosentueringsretningen finner jeg at det er 15 % av de som har mottatt sosialhjelp som ofte har betalingsproblemer, mens det er under 2 % av de som ikke har mottatt sosialhjelp som ofte har betalingsproblemer. Det er bare 29 av 1319 som både har betalingsproblemer og har mottatt sosialhjelp.

Sæbø finner at hele tre av fire sosialklienter hadde høye utgifter, målt som boutgifter og gjeld, relativt til inntekter i 1990. Men mye av dette skyldes lave inntekter, mer enn høye utgifter. Det at de har søkt sosialhjelp viser at de i realiteten har betalingsproblemer (Sæbø 1995).

4.5.3 Sosialhjelp og relativ deprivasjon

Nå skal jeg undersøke om det er noen sammenheng mellom relativ deprivasjon og mottak av sosialhjelp. Resultatene er i tabell 4.18.

Tabell 4.18 Relativ deprivasjon og sosialhjelp

Sosialhjelpsmottak etter relativ deprivasjon. Relativ andel og observert antall. N=1295.

	Ingen problemer	Noen problemer	Mange problemer	Totalt
Ikke mottatt sosialhjelp	91,0 % 898	76,7 % 174	45,7 % 37	85,6 % 1109
Mottatt sosialhjelp	9,0 % 89	23,3 % 53	54,3 % 44	14,4 % 186
Totalt	100,0 % 987	100,0 % 227	100,0 % 81	100,0 % 1295

Kjikkvadrat=142,975, Df=2, p<0,001

Det finnes en klar sammenheng mellom sosialhjelpsmottak og relativ deprivasjon. Tendensen er at jo flere problemer man har på den relative deprivasjonsindeksen, jo høyere andel er det som har mottatt sosialhjelp. Av de ikkedepriverte har bare 9 % mottatt sosialhjelp, mens det er 23 % av de med noen problemer og over halvparten av de med mange problemer (54,3 %) som har gjort det samme.

Igjen er det mange som har mottatt sosialhjelp som ikke er relativt depriverte, og mange relativt depriverte som ikke har mottatt sosialhjelp. Og bare 44 av 1295 er rammet av begge indikatorene.

4.5.4 Inntektsfattigdom og relativ deprivasjon

Nå skal jeg undersøke om det derimot kan være noen sammenheng mellom relativ deprivasjon og inntekt. Jeg begynner med månedslønn, og viser resultatene i tabell 4.19.

Tabell 4.19 Månedslønn og relativ deprivasjon

Relativ deprivasjon eller månedslønn. Relativ andel og observert antall. N=1240.

	Fattig	Faresone	Ikke fattig	Totalt
Ikke problemer	50,5 % 50	64,0 % 245	86,7 % 657	76,8 % 952
Noen problemer	32,3 % 32	26,1 % 100	11,2 % 85	17,5 % 217
Mange problemer	17,2 % 17	9,9 % 38	2,1 % 16	5,7 % 71
Totalt	100,0 % 99	100,0 % 383	100,0 % 758	100,0 % 1240

Kjikkvadrat=124,256, df=4, p<0,001

Jeg finner en klar sammenheng mellom relativ deprivasjon og personlig inntektsfattigdom. De inntektsfattige har i større grad problemer på den relative deprivasjonsindeksen, de skårer høyest for ”mange problemer” og ”noen problemer”, men lavest for ”ikke problemer”. De som er i faresonen har mindre problemer enn de fattige, men mer enn de som tjener enda mer.

Det er altså en sammenheng, og av de fattige er det 17,2 % som er relativt deprivert. Det er imidlertid også depriverte personer i de andre gruppene, og de fleste inntektsfattige er ikke deprivert.

Lav inntekt og relativ deprivasjon er ikke det samme, og rammer bare til en viss grad de samme menneskene.

4.5.5 Betalingsproblemer og inntektsfattigdom

Tilslutt skal jeg se på om det er noen sammenheng mellom lav inntekt og betalingsproblemer, og se om disse målene fanger omtrent det samme. Jeg begynner med å ta for meg betalingsproblemer og personlig inntekt. Resultatene er i tabell 4.20.

4.20 Betalingsproblemer og månedslønn

Brutto månedslønn etter betalingsproblemer. Absolutt antall (N) og relativ fordeling (%). N=1321

	Aldri/i blant betalingsproblemer	Ofte betalingsproblemer	Totalt
Fattig	7,3 % 88 87,1 %	22,8 % 13 12,9 %	8,0 % 101 100 %
I faresonen	30,3 % 366 93,1 %	47,4 % 27 6,9 %	31,1 % 393 100 %
Ikke fattig	62,4 % 754 97,8 %	29,8 % 17 2,2 %	60,9 % 771 100 %
Totalt	100,0 % 1208 95,5 %	100,0 % 57 4,5 %	100,0 % 1265 100 %

Kjikkvadrat = 31,018, Df=2 og p<0,001

Også mellom lav inntekt og betalingsproblemer finner jeg en sammenheng. Ikke overraskende er de som ofte har betalingsproblemer oftere inntektsfattige enn de som aldri eller iblant har betalingsproblemer. Det er 23 % av de som ofte har betalingsproblemer som er fattige, mens det bare er 7 % fattige blant de som ikke har betalingsproblemer. Jeg finner også her en klar sammenheng mellom de to variablene, men det er ingen fullstendig overlapping, og det er dermed tydelig at definisjonene måler ulike ting.

De samme to variablene kan jeg også bruke til å påvise hva slags form for fattigdom jeg har med å gjøre. Poppe og Lunde utga i 1991 en rapport om betalingsvansker i Norge. De viste at det ikke bare var personer eller husholdninger med veldig lav inntekt som levde under dårlige levekår, men at dette også gjaldt en del mennesker som hadde normal inntekt, men

veldig høye utgifter. Dette var særlig aktuelt etter den økonomiske nedgangstiden på 80-tallet. De tradisjonelt fattige er de som har lav inntekt og normale utgifter. Mens de ”nyfattige” er de som har normal inntekt, men høye utgifter. Begge gruppene har problemer med økonomien, men altså på forskjellig måte (Lunde og Poppe 1991). I tabell 4.24 kan jeg si noe om fordelingen av de fattige i dette materialet.

Det ser i første omgang ut som om det er flest tradisjonelle fattige i dette materialet. Det er høyere andel av de fattige som har betalingsproblemer (12,9 %) enn de ikkefattige (2,2 %). Men når vi bare ser på de som ofte har problemer med å betale regningene sine i tide, ser vi at det faktisk er størst andel av disse blant de som er i faresonen, dernest blant de som ikke er fattige, og det er færrest inntektsfattige. Det er tydeligvis ikke gitt at det er de med aller lavest inntekt som sliter mest med å få endene til å møtes. Jeg har altså funnet at nesten 30 % av de som ofte har betalingsproblemer ikke er fattige, og at 2,2 % av de ikkefattige har betalingsproblemer. Dermed vet jeg at det også er en del som har fattigdomsliknende problemer selv om de har normal inntekt. Dette kan selvfølgelig være resultat av manglende evne til å tilpasse forbruket etter inntekt. Og det er langt flere med lav inntekt som problem enn de med normal inntekt og betalingsproblemer. Det var likevel overraskende at en såpass stor andel av de med betalingsproblemer ikke var fattige. Det er imidlertid en ganske liten gruppe som har betalingsproblemer.

Fløtten (2003) finner i sin artikkel ”hvordan har de fattige det?” en relativt god sammenheng mellom inntektsfattigdom og økonomiske problemer, som hun definerer som de som selv har rapportert å ofte ha problemer med å klare løpende utgifter eller ikke økonomi til å klare en uforutsett utgift på 3000 kroner. Hun finner at det er 16 % ikkefattige, og 30 % fattige som har økonomiske problemer (Fløtten 2003:4-5).

Lunde og Poppe konkluderer med at omlag 10 % av norske familier har alvorlige betalingsproblemer, uten at disse ti prosentene defineres som fattige (Lunde og Poppe 1991). Mens Lunde og Gulbrandsen hevder at omfanget av gjeldskrisen og nyfattigdommen var langt mindre. Debatten satte imidlertid søkelyset på at fattigdom, i betydning av en vanskelig hverdag og utilstrekkelige ressurser til å betale gjeld og utgifter, ikke nødvendigvis er et fenomen som utelukkende rammer grupper som fra før er utsatt, som lavinntektsgruppene. (Fløtten 1999:32). Og under spesielle betingelser, som samfunnsendringer som fall i boligpriser mm, i kombinasjon med f.eks. skilsmisse kan vanlige mennesker få så store økonomiske problemer at det kan kalles fattigdom.

4.6 Finnes det fattige i Norge?

Kapittelet har dreid seg om å undersøke om det finnes personer i materialet som kan karakteriseres som fattige etter ulike fattigdomsdefinisjoner og operasjonaliseringer. Jeg har sett på bakgrunnsfaktorer for å fastslå om det er grupper som er mer berørt enn andre, og har dessuten undersøkt om fattigdomsdefinisjonene måler det samme.

Jeg fant grupper som jeg kan kalle fattige i mitt materiale. Når det gjaldt inntektsfattigdom fant jeg at 8 % var fattige når dette var beregnet ut fra personlig månedslønn. Tallet ser høyt ut da vi vet at en del grupper som særlig er utsatt for fattigdom ikke finnes i utvalget. Dessuten inkluderer raten antagelig en del som frivillig har lav inntekt og blir forsørget. Når fattigdom beregnes etter husholdsinntekt var det 2,6 % av de enslige husholdningene, og 3 % av parhusholdningene som var fattige. Her er ikke operasjonaliseringene optimale, og andelene, i all fall for enslige husholdninger, er antagelig for lave.

Når det gjaldt sosialhjelp fant jeg at 15 % har søkt og fått sosialhjelp, og enda 4 % har søkt, men ikke mottatt sosialhjelp. Problemer med målet er at dette ikke er tall fra 2003, men omfatter alle som har mottatt sosialhjelp en eller annen gang i livet. Da jeg undersøkte betalingsproblemer fant jeg at 5 % ofte hadde betalingsproblemer, mens 27 % har det iblant. Til slutt så jeg på relativ deprivasjon og fant ut at 6,5 % er relativt deprivert, mens 17,5 % hadde noen problemer på derivasjonsindeksen.

Jeg undersøkte så de forskjellige målene for å se etter om det ble forskjellige utslag for kjønn, sivilstand og hovedbeskjeftigelse i tenårene. Kort oppsummert fant jeg at det ser ut som om fattigdom i størst grad rammer kvinner. Dette gjelder inntektsfattigdom, mottak av sosialhjelp og relativ deprivasjon, men overraskende nok ikke betalingsproblemer, og er i tråd med andre forskningsresultater (Galloway 2002, Syltevik 1997).

Dessuten ser de enslige husholdningene ut til å være absolutt mest utsatt for fattigdom. Det ser altså ut som at det å leve i parforhold til en viss grad beskytter for både inntektsfattigdom når det gjelder personlig inntekt, mottak av sosialhjelp, betalingsproblemer og relativ deprivasjon.

Når det gjelder hovedbeskjeftigelsen i 1985 er det særlig de som var arbeidsledige eller på tiltak som er utsatt for fattigdom. Også de som var i arbeid kommer dårlig ut, mens de som var i utdanning ser ut til å ha klart seg best. Dette gjelder samtlige fattigdomsmål jeg her har tatt for meg. Siden stratifiseringsvariabelen gir signifikante utslag når det gjelder fattigdom, kan ikke andelene fattige overføres til populasjonen. Det vil være lavere andeler

som rammes i populasjonen enn i dette utvalget, men vi har imidlertid overførbare andeler fra de tre kategoriene i stratifiseringsvariabelen, som vil være riktige i populasjonen også.

Jeg stilte innledningsvis spørsmål om de forskjellige fattigdomsmålene fanget de samme menneskene, eller om de identifiserte forskjellige grupper med forskjellige problemer. Etter å ha sammenliknet målene har jeg kommet fram til at det ikke er fullstendig overlapping mellom noen av operasjonaliseringene, men at det er en rimelig sterk sammenheng mellom flere av dem. Sammenhengen var sterkest mellom sosialhjelp og relativ deprivasjon og sosialhjelp og betalingsproblemer. Mellom inntekt og betalingsproblemer og relativ deprivasjon og inntekt var den fortsatt tydelig, mens det var minst sammenfall mellom inntekt og sosialhjelp.

Gruppen som har mottatt sosialhjelp er kanskje den mest interessante i denne sammenheng. Det pekes ofte på dårlig sammenheng mellom sosialhjelp og inntektsfattigdom, slik også jeg har funnet. Siden sosialhjelp gies nettopp for å bekjempe fattigdom, har mange konkludert med at målet ikke er egnet til å si noe om fattigdom. Likevel er nettopp denne gruppen spesielt utsatt for betalingsproblemer og relativ deprivasjon. Dette til tross for at jeg ikke vet om sosialhjelpsmottakerne er ”gjester” eller ”gjengangere”(Heggen 2003) på sosialkontoret, eller om det er lenge siden eller nylig overføringen har skjedd. Imidlertid har denne indikatoren gitt innsyn i en gruppe som er særlig rammet av problemer (Sæbø 1995).

Selv om det var sterke signifikante sammenhenger er det likevel mange inntektsfattige som ikke har mottatt sosialhjelp, har betalingsproblemer eller er relativt depriverte. Og mange som har mottatt sosialhjelp tjener likevel greit i dag, har ikke betalingsproblemer og er ikke relativt depriverte. Det er med andre ord til en viss grad forskjellige grupper med forskjellige problemer som her er målt. Alle dimensjonene er viktige, og alle har med fattigdom å gjøre, men det er ikke den samme fattigdommen med de samme likhetstrekk som fanges. Når man kun bruker inntekt for å måle fattigdom er det mange grupper med fattigdomsproblemer som ikke vil bli registrert.

Dette er i tråd med Stjernøs erfaring. Han skriver at i moderne samfunn, der fattigdom bare er et marginalt fenomen, vil fattigdommen være ”pluralisert og heterogenisert”, og mener de fattige ofte ikke har mer til felles enn at de kan ha lav utdanning, kanskje tilhører arbeiderklassen eller er utenfor arbeidsmarkedet²¹. Her finnes unge sosialhjelpsmottakere på vei inn i arbeidslivet, enslige forsørgere, middelaldrende med dårlig helse, folk med alkohol og rusproblemer, enslige minstepensjonister og de som optimistisk tok opp for mye lån. Det eneste de har til felles er deres økonomiske bekymringer. De har ulike økonomiske ressurser,

²¹ Alle disse faktorene vi jeg komme tilbake til senere i oppgaven.

ulike nødvendige utgifter, ulike sosiale og kulturelle behov og forskjellige ønsker og prioriteringer. Dette gjør det alt i alt vanskelig å bruke en felles definisjon for å kartlegge fattigdom (Stjernø 1994:10), og dette er i tråd med mine funn. Også Fløtten nevner at det stadig oftere tas til orde for at fattigdom er et flerdimensjonalt problem, og at fokus på inntekt alene bare gir begrenset informasjon om fattigdommen (Fløtten m.fl. 2001).

Jeg har også funnet at det finnes mennesker med fattigdomsliknende problemer som ikke har lav inntekt. De fleste som ofte hadde betalingsproblemer var personer som ikke var definert inntektsfattige, selv om andelene blant de fattige som hadde betalingsproblemer var høyere enn blant ikkefattige. Selv om det er mange tradisjonelle fattige i dette materialet, finnes det altså også nyfattige. Det er dessuten mennesker med normal inntekt som er relativt deprivert eller har store betalingsproblemer. Dette er personer som ikke fanges i vanlige fattigdomsstudier, og som antagelig ikke omfattes av fattigdomsreducerende tiltak som skal motvirke lavinntekt. Dette viser igjen at fattigdom er et heterogent problem.

Omfanget av fattigdom varierer etter hvilken fattigdomsgrense man velger, og de forskjellige definisjonene og grensene fanger tildels forskjellige fenomener. Plasseringen av den offisielle fattigdomsgrensen i Norge, 50 % av medianinntekt, har vært kritisert for å ha vært plassert for lavt, og lavere enn f.eks. EUs grense som er 60 % av medianinntekten, og dermed å skjule deler av fattigdomsproblemet. Det å bare bruke et inntektsmål for å måle fattigdom vil jeg altså kritisere på samme grunnlag. Når man hører et tall på antall fattige, bør man ikke glemme at det er store grupper med fattigdomsproblemer som operasjonaliseringene ikke fanger.

Når fattigdom rammer såpass mange mennesker, med såpass forskjellige problemer som det gjør i det norske samfunnet i dag, er det ikke et enkelt problem å angripe. Det kreves ulike tiltak for å nå mennesker med lav inntekt som hovedproblemet, i forhold til å hjelpe mennesker som er relativt deprivert, eller sliter med voldsomme daglige utgifter. Det er ikke gitt at økonomiske overføringer alene gir de beste resultatene og den mest effektive omfordelingen.

KAPITTEL 5: Fattigdom og klasse

Nå har jeg vist at det finnes fattigdom i Norge. Jeg har vist at dette ikke bare gjelder de spesielt utsatte gruppene, som innvandrere, ungdom og eldre, men at det også rammer voksne mennesker på 35-39 år. Jeg vet at denne fattigdommen rammer flere kvinner enn menn, flere

enslige enn de som er i parforhold og i større grad de som var arbeidsledige i 1985, enn de som var i arbeid i 1985, men færrest av de som var i utdanning i 1985. Nå ønsker jeg å finne ut mer om fattigdommen ved å undersøke sosial bakgrunnen. Vil de fattiges sosiale bakgrunn avvike i forhold til de andres bakgrunn.

Det er sosial ulikhet i alle samfunn. Noen steder lever store deler av befolkningen i nød og fattigdom, mens de privilegerte har overflod og luksus. Andre steder vil den sosiale ulikheten være mindre synlig. Selv i en moderne velferdsstat som Norge kan det være stor grad av sosial ulikhet knyttet til posisjoner, belønninger og innflytelse. Folk har ulik sjanse for å oppnå attraktive posisjoner og høye lønninger (Marianne Nordli Hansen og Fredrik Engelstad 2003:154). Ulikhetsproblematikken har lenge stått sentralt i sosiologisk forskning. I perioden da fattigdom ikke ble ansett som noe problem,²² var det en del forskning om sosial ulikhet, lagdeling og klasser. Forskjellene ble ofte forklart ut fra faktorer som foreldres posisjon og gruppetilhørighet. Ens posisjon i samfunnet ble altså ikke bare forklart ut fra innsats og ferdigheter, men også fra klasse og sosial bakgrunn.

Det har vært et overordnet mål i Norge å føre en politikk som skal gi alle mennesker like muligheter til å lykkes. Ens sosiale bakgrunn og foreldres status skal i utgangspunktet ikke være utslagsgivende for barnets muligheter. F.eks. har den offentlige enhetsskolen stått sterkt, og denne har fokus på at man skal gi alle barn lik behandling og like muligheter (Statistisk sentralbyrå 2000a). Det har også inntil nylig vært få privatskoler, og god oppslutning om offentlige grunnskoler. Selv om andelen har vært stigende de siste årene, gikk bare 1,7 % av elevene i Norge på privatskole i 2001, mot f.eks. 12,1 % i Danmark. (Statistisk sentralbyrå 2001). Man har Lånekassen, som skal sikre at ungdom fra alle sosiale lag skal ha mulighet til å ta en utdanning, selv om det er blitt hevdet at norsk studiefinansiering i perioder har vært spesielt dårlig (Aamodt 1997). Foreldres økonomi skal altså ikke ha betydning for barnas utdanningsmuligheter, og forskning har vist at de med høy klassebakgrunn faktisk bruker Lånekassen mest (Fekjær 2000).

Det interessante nå er å finne ut om fattigdom er et klassefenomen som går i arv fra en generasjon til en annen. Eller om det er slik at de fattige rekrutteres fra alle lag i samfunnet. Kan vi snakke om en reproduksjon av ulikhet? Jeg skal også diskutere om vi kan snakke om en underklasse i Norge i dag.

Før jeg begynner med dette skal jeg se nærmere på enkelte sentrale begreper som ulikhet, sosial lagdeling eller stratifikasjon, klasse og underklasse. Deretter undersøker jeg

²² se kapittel 2.1

empirisk om det er noen sammenheng mellom sentrale bakgrunnsfaktorer og de tre fattigdomsmålene personlig månedslønn, relativ deprivasjon og sosialhjelpsmottak.

5.1 Ulikhet, klasse og underklasse

Sosial ulikhet er betegnelsen for stratifikasjonssystemers ulike fordeling av belønning og livssjanser (Sosiologisk leksikon 1997:332). Det eksisterer sosiale ulikheter i alle typer menneskelige samfunn, selv i de aller enkleste f.eks. mellom kjønn eller alder, når det gjelder tilgang til ressurser, status og rettigheter. Ulikhet kan altså beskrives og forklares ved å undersøke hvordan sosiale goder er fordelt mellom individer (Hansen og Engelstad 2003:154). Ulikhetens årsaker er enten individbestemte, og betinget av biologiske forskjeller som fysiske forskjeller (kjønn eller raser), mental kapasitet og karaktertrekk, eller samfunnsbestemte, og blir dermed forklart som en konsekvens av samfunnets strukturelle oppbygning (Sosiologisk leksikon 1997:332).

Det er når man skal beskrive disse ulikhetene at man snakker om sosial stratifikasjon eller sosial lagdeling²³. Sosiologisk lagdelingsteori tolker forskjeller mellom samfunnsdeltakerne som noe frembrakt av sosiale strukturer og normer, altså som normativt bestemte forskjeller (Østerberg 1994:112) Om en person eller rolle står høyere enn en annen i lagdelingen avhenger blant annet av anseelse, rikdom og makt. Penger gir tilgang til en rekke goder som bolig, mat, klær og fornøyer, og er en kilde til makt. Man overfører både rikdom, anseelse og makt videre til etterfølgere (Aubert 1994:153).

Det er fire grunnleggende stratifikasjonstyper. Slaveri, kastevesen og stender er grunnlagt på rettslige eller religiøse forestillinger, mens klasse er et åpnere system. Klasse blir ofte ansett å være et av de mest sentrale sosiologiske begrepene for å forstå ulikhet (Hansen og Engelstad 2003:154, Sosiologisk leksikon 1997:332).

I Norge er formelle stender avskaffet, og alle har rett til å inneha enhver stilling uavhengig av familie. Frihet og likhet er samfunnets viktige idealer. At det eksisterer klasser viser at idealene ikke er tilstrekkelig virkeliggjort, og at det finnes stengsler, ufrihet og ulikheter som veier tyngre enn formelle rettigheter. Det er samfunnsstrukturer som gir individer ulike sjanser, og disse strukturelt betingede sjansene, som især gjelder det

²³ Dette er en ordning av samfunnet hvor individer eller roller plasseres over og under hverandre i forskjellige strata, sjikt eller klasser. Lagdelingen kan sees som en fordeling av goder og byrder på individer og roller, etter det prinsipp at det er forskjeller mellom folk som ikke er tilfeldige, men henger sammen med fordelingen av andre goder og byrder. Det er snakk om den hierarkiske strukturen av posisjoner som mennesker befinner seg i og forflytter seg mellom (Aubert 1994:150-152, Giddens 1993:212, Sosiologisk leksikon 1997:294).

økonomiske liv, arbeidslivet, yrkesstrukturer, forbruk, inntekt og formue, bestemmer ens klassetilhørighet (Østerberg og Engelstad 1992:98-100)

Utgangspunktet for klasser er at individer danner enhetlige grupper ut fra grunnleggende fellestrekk, som yrker, utdanning eller økonomisk situasjon. Tilhørigheten til slike grupper forklarer også andre sider ved ens sosiale liv og livssituasjon (Hansen og Engelstad 2003:154). En klasse kan defineres som en storskala gruppering av mennesker som har omtrent de samme økonomiske ressurser som influerer livsstilen deres. Rikdom og arbeid er viktige faktorer som bestemmer ens klasseposisjon, og hovedklassene er overklassen, middelklassen og arbeiderklassen/underklassen (Giddens 1993). Men klasse trenger ikke bare å være et rent økonomisk og interessebasert fellesskap. Det kan også utvikles egne livsstiler, egne normer og egen moral knyttet til klassetilhørighet. Rikdom går i arv, og det gjør også holdninger og verdier. Et klassesystem er likevel et relativt åpent system, fordi den individuelle og kollektive sosiale mobilitet er relativt stor sammenliknet med f. eks. det indiske kastesystemet. En persons klasseposisjon kan til en viss grad oppnås gjennom egen innsats og er ikke utelukkende gitt ved fødselen. (Sosiologisk leksikon 1997:147). Det er altså mulighet for mobilitet i klassesystemet, og denne kan foregå både innen en generasjon, intragenerasjonell, og mellom generasjoner, intergenerasjonell mobilitet.

Karl Marx definerer klassetilhørighet ut fra om man besitter eller ikke besitter produksjonsmidler. Eiere av produksjonsmidler kan tjene penger på andres arbeid, merarbeidet, og setter dem i en maktposisjon, samtidig som de akkumulerer eiendom. Marx beskriver en liten eiendomsbesittende klasse, borgerskapet, som har herredømme over, undertrykker og utbytter en stor underklasse av arbeidere, proletariatet. Det finnes også en liten middelklasse av håndverkere og andre personer som eier sine egne produksjonsmidler, som selv må jobbe selv om de kanskje har noen ansatte. (Marx [1992])

Klasseanalyse har sine røtter i Max Webers arbeid. Han mener grunnlaget for den sosiale stratifikasjon er flerdimensjonal, og at også status og andre faktorer som kjønn og rase spiller en rolle. En klasse er en kategori eller gruppe av mennesker som deler de samme "livssjansene". Han anså sosial status, dvs. den anseelse eller prestisje som var forbundet med en bestemt stilling i samfunnet (f.eks. yrke, familiebakgrunn, dannelsesnivå, religiøs tilhørighet og personlige egenskaper) som en selvstendig stratifikasjonsfaktor (Weber 1922). På samme måte som Marx så Weber eierskap/ikke-eierskap som viktig, men understreket også markedenes betydning for ulikheter (Sosiologisk leksikon 1997:148). I tillegg la Weber også mye vekt på oppdelinger innenfor klassene og på empiriske endringer i klasseforskjellene (Giddens 1993).

Senere forsøker Pierre Bourdieu ved hjelp av habitusbegrepet å forklare hvorfor arbeiderklassens "objektive interesser" ikke nødvendigvis eller entydig blir omgjort til klassebevissthet og klasseaksjon. Habitus er kroppsliggjorte mønstre og skjemaer for oppfattelse og forståelse av omverdenen. Sosial, kulturell og symbolsk kapital spiller en vesentlig rolle. Et individ er plassert i et sosialt rom, og der hvor det er en konsentrasjon av individer med samme livsbetingelser/ livssjanser, finnes en teoretisk klasse. Bevegelsene fra teoretisk til praktisk klasse er avhengig av de symbolske kamper som individene enkeltvis eller kollektivt går inn i, og av at det skjer en representasjon og etableres et lederskap, av klassen (Bourdieu 1979, Østerberg 1994). Representasjonen kan imidlertid godt skje med utgangspunkt i andre livsbetingelser (Weber) enn dem som entydig er bestemt av produksjonen (Marx). (Sosiologisk leksikon 1997:148)

En empirisk tradisjon i kjølvannet av dette er en mer empirisk forankret tradisjon som har spilt en stor rolle i Skandinavia. Det dreier seg om sosialgrupper (f.eks. Skrede 1971) og deres levevilkår (se kapittel 2.1.1 og 6.4). På 1990 tallet har arbeidsløshet (se kapittel 6.2) og nyfattigdom (se kapittel 4.6.5) gitt opphav til nye teorier. Man har snakket om en "ny underklasse" som er skapt av velferdssamfunnet. Underklassebegrepet kom på banen etter at det marxistiske klassebegrepet ikke lenger preget fag- og samfunnsdebatten slik som det tildels gjorde på 70-tallet (Brochmann og Rogstad 1996:565).

Underklassebegrepet stammer først og fremst fra USA der det siden 60-tallet har vært stor fokus på omfattende arbeidsledighet blant unge, og dessuten stadig flere husholdninger bestående av enslige forsørgere (Brochmann og Rogstad 1996:567).

Gunnar Myrdal var en av de første som brukte begrepet. Han mente at det måtte sees i forhold til den amerikanske middelklassen og definerte det i boken "Challenge to Affluence" på denne måten:

"An "underclass" of unemployed and, gradually, unemployable persons and families of the bottom of a society in which, for the majority of people above that level, the increasingly democratic structure of the educational system creates more and more liberty – real liberty – and equality of opportunity, at least over the course of two generations." (Myrdal 1962:40, her fra Brochmann og Rogstad 1996:566).

Det viser seg at svarte og spansktalende amerikanere har vært sterkt overrepresentert, og på den måten har underklassebegrepet etter hvert fått en etnisk dimensjon, selv om den prinsipielt sett kan sees uavhengig av etnisk bakgrunn (Brox 1997:253).

Begrepet ble introdusert i rent økonomiske termer, men har fått utvidet betydningsinnhold etter hvert. Særlig har sosial atferd blitt trukket inn som forklaring på

vedvarende fattigdom og underklasses tilhørighet. gett utvikling og sosial isolasjon skaper en atferd som forsterker individenes tilhørighet i et bestemt sjikt som preges av kriminalitet, vold, arbeidsledighet, skolevegring, ol. Dermed har altså tyngdepunktet i analysene av underklassen forskjøvet seg fra samfunnsmessige årsaker til fattigdom, til selvforsterkende atferd blant de underprivilegerte grupper (Brochmann og Rogstad 1996:567).

Noen mener sågar at underklassebetegnelsen har utviklet seg i retning av en moralsk kategori snarere enn et analytisk begrep (Procacci 1996, her fra Brochmann og Rogstad 1996:567). Dette på bakgrunn av refleksjoner omkring spørsmål om hva slags samfunnsmessig størrelse underklassen er, hvem den består av, om den er historisk spesifikk, om den betegner prosesser eller tilstander, om det er snakk om en klasse i tradisjonell marxistisk forstand eller bare rommer enkeltstående individer som har falt utenfor.

Når underklasse representerer nedbrytingen av den samfunnsmessige integrasjonen, hvor medlemmene ikke har felles interesser, ikke har felles identitet, men bare individuelle løpebaner, representerer de ikke noen klasse i klassisk forstand (Brochmann og Rogstad 1996:567 og 574). I historisk perspektiv kan vi kanskje sammenlikne denne underklassen med Marxs filleproletariat, som var en liten gruppe av de som var aller mest elendig stilt. Dette kunne være vedvarende arbeidsledige, ”utfattige”, hjemløse, drikkfeldige lønnsarbeidere, tyver, prostituerte ol. (Marx [1992], Østerberg 1994:106). Dette er ikke en egen klasse med felles bevissthet og identitet.

Også i Norge har underklassebegrepet vært brukt. Noen har brukt begrepet i den opprinnelige generelle betydningen, mens andre har adoptert den etniske dimensjonen.

På midten av 90-tallet reiste det seg en debatt om begrepet etter at Unni Wikan utga boken ”Mot en ny norsk underklasse”, hvor hun hevder at Norge har fått en underklasse bestående av innvandrere, samt en del nordmenn med innvandrerbakgrunn (Wikan 1995:7). Hun kritiseres av Brochmann og Rogstad for å ha benyttet underklassebegrepet på en uheldig måte, og mener begrepet er irrelevant i forhold til norske samfunnsforhold. De kritiserer også Ottar Brox som også har brukt underklassebegrepet (Brochmann og Rogstad 1996), mens Brox mener at Brochmann og Rogstad har misforstått bruken av begrepet, og tillegger han meninger han ikke har (Brox 1997:252-255).

Brox har brukt underklassebegrepet i forhold til etniske minoriteter, når han i boken ”jeg er ikke rasist, men...” mot tendenser til utvikling av et subproletariat /underklasse av andre folkeslag, som i sin tur vil bidra til å underminere velferdsstaten ved at etablerte lønnstandarder blir truet av billig arbeidskraft. (Brochmann og Rogstad 1996:566). Han advarer dessuten i boken ”Norge mot tusenårsskiftet” og ”Dit vil ikke vil” mot en ny generell

underklasse som følge av en kapitalistisk politikk som forutsetter en arbeidsledighet på minimum 5 %. (Brox 1994, 1995) Han påpeker at det har tatt 100 år å utrydde den gamle jord- og arbeidsløse underklassen, og uroer seg over tegnene på at utviklingen er i ferd med å reverseres. Han mener man er i ferd med å legge grunnlaget for en underklasse av langtids arbeidsledige, som blir en gruppe fattige som er sortert bort i den moderne økonomis sorteringsmaskin, og som etter hvert vil utvikle en egen kultur på samme måte som i USA (Brox 1994, 1997:253-254).

Også Ivar Sekne bruker begrepet i forbindelse med boligsegregasjon. Segregasjon betyr atskillelse, splitting eller sortering (Fremmedordboken 2003). Han mener en ny sosial underklasse, bestående av de som faller utenfor det normale mønsteret og er sosialt belastet, er i ferd med å vokse fram også i Europa. Disse vil på sikt i stor grad konsentreres i billige boområder, som etter hvert vil preges av forfall og dårlig bomiljø på gate-, strøks eller bydelsnivå, og er grunnlag for gettodannelser. Etter hvert som flere av de uheldig stilte flytter inn, flytter vanlige mennesker ut og utviklingen akselererer. Det kan oppstå slumpregede områder der en etnisk minoritet eller belastet gruppe er i flertall, noe som kan føre til sosiale spenninger, fattigdom, kulturelt forfall, kriminalitet, rasehat og rusmisbruk. Her vokser nye generasjoner opp og får formet sitt samfunnssyn, sin moral og identitet og vil utgjøre en ny underklasse (Sekne m.fl. 1996).

Det nærmeste vi har kommet getto i Oslo var Grønland der det en periode, i et område med gamle dårlige bygårder, var ca 50 % pakistanere. I dag går trenden for disse ut av Oslo indre øst til nordlige, østlige og sydlige drabantbyer (Longva 2002).

Et søk i artikkeldatabasen til Aftenposten avslører at begrepet underklasse er hyppig brukt. Det er 49 treff datert fra 1996 og ut september 2004. De fleste artiklene handler om innvandrere generelt (f.eks. Aftenposten 03.09.04, 19.08.04 og 03.05.04), to om pakistanere (Aftenposten 09.02.01 og 09.09.03) og en handler om sigøynere (Aftenposten 02.12.99). Men i flere artikler er også etniske nordmenn inkludert i underklassen, det er da helst snakk fattige generelt (f.eks. 16.09.03 og 27.08.03), men også om uføre (Aftenposten 05.08.04) og narkomane (Aftenposten 10.01.02). Dette viser at underklassedebatten fremdeles er aktuell.

Jeg skal nå undersøke om fattigdom er et klassefenomen, og deretter diskutere om det er en underklasse i Norge i dag, men aller først vil jeg presentere hvilke klasseindikatorer jeg har tenkt til å bruke til de empiriske analysene.

5.2 Våre klasseindikatorer

Når jeg skal undersøke om fattigdom går i arv fra en generasjon til den neste, trenger jeg kunnskaper om foreldrene til respondentene våre. I spørreskjema fra 1985 har respondentene svart på spørsmål om foreldrenes utdanning og arbeidsmarkedstilhørighet. I tillegg har jeg kunnskap om foreldrenes sosialgruppetilhørighet. Respondentene var den gang fra 17-20 år gamle og bodde antagelig i stor grad fremdeles hjemme. Jeg har tre sett av sosiale bakgrunnsfaktorer jeg kan bruke til å si noe om klasser og generasjonsoverføringer, og finne ut om fattigdom går i arv. Dette er foreldrenes utdanning, hovedbeskjeftigelse og sosialgruppetilhørighet.

Først tar jeg for meg foreldrene utdanning, som fordeler seg på denne måten.

Tabell 5.1: Frekvensfordeling foreldrenes utdanning

	Folkeskole	Real/ungdomsskole	Gymnas	Universitet/ Høgskole	Vet ikke	Ubesvart
Fars utdanning	23,4 %	34,2 %	21,6 %	11,8 %	4,7 %	4,3 %
Mors utdanning	28,3 %	33,3 %	25,3 %	6,8 %	3,8 %	2,6 %

Mødrene har noe lavere utdanning enn fedrene. Det er ca 5 % flere av kvinner enn menn som bare har folkeskole, og 5 % færre kvinner enn menn med universitet eller høgskoleutdanning.

Jeg har slått sammen ungdomsskole/realskole og gymnas²⁴, og fjernet de ubesvarte og de som man ikke vet hva fars utdanning er. For å gjøre det mindre kronglete og mer leselig i teksten kommer jeg til å omtale folkeskole som lav utdanning, ungdomsskole/realskole og gymnas som noe utdanning og universitet/høgskole som høy utdanning både når det gjelder mors og fars utdanning.

Så skal jeg se på foreldrenes hovedbeskjeftigelse. Når jeg ser på fars hovedaktivitet ser jeg at de fleste fedrene, 85,4 %, var i fullt arbeid i 1985. 9,2 % var ikke det, og disse var enten i deltidsarbeid, hjemmевærende, arbeidsledige, pensjonerte eller trygdede. Kun 1,4 % av dem er oppgitt som arbeidsledige. I tillegg har jeg 5,5 % som ikke har besvart spørsmålet om farens hovedaktivitet i 1985.

Mors hovedaktivitet fordeler seg annerledes. Det er bare 37,6 % av mødrene som jobber fulltid. Derimot er det hele 33,5 % av mødrene mot bare 1,6 % av fedrene som arbeidet deltid. 20,6 % av mødrene mot 0,3 % av fedrene var hjemmевærende. Dette bekrefter et tradisjonelt kjønnsdelt arbeidsmønster. Man skal altså ikke lenger tilbake enn til 1985 for å se de gamle familiestrukturene, med far som hovedforsørger, og mor som deltidsarbeidende eller hjemmевærende, selv når iallfall ett av barna var i slutten av tenårene.

²⁴ Fordi disse to gruppene skårer omtrent likt.

Hvis jeg lager en tabell med alle kategoriene som i spørreskjema, dvs. svarkategorier fra ubesvart, full jobb, deltidsarbeid, husarbeid, arbeidsløs og pensjonert/trygdet, får jeg en veldig stor, uoversiktlig tabell, med mange små grupper og ikke signifikante forskjeller. En eventuell hovedforskjell vil trolig ligge mellom de som har fedre i full jobb og de som ikke har det, men som jobber deltid, er hjemmeværende, arbeidsledige, pensjonerte, trygdede eller ikke har besvart spørsmålet. Delingen er ikke ideell. Det er ikke grunn til å tro at det skulle være noen vesentlig forskjell mellom barn av fedre i full jobb og barn av fedre som jobber 80 - 90 %. Men siden graden av deltidsarbeid ikke er spesifisert tar jeg med alle de deltidsarbeidende i den andre gruppen. Når det gjelder mor derimot kan det være hensiktsmessig å skille mellom tre grupper som er full jobb, deltidsjobb og annet.

Den tredje bakgrunnsvariabelen er foreldrenes sosialgruppe. Dette er noe Statistisk Sentralbyrå har beregnet ut fra foreldrenes yrke, og de bruker de fire sosialgruppekategoriene til Kari Skrede. Hun kom fram til en sosioøkonomisk klassifisering av den norske yrkesbefolkningen beregnet på grunnlag av den to-sifrede yrkeskoden som er i bruk i norsk offentlig statistikk. Hun benyttet faktoranalyse med yrkesgruppene som enheter og ni sosioøkonomiske kjennetegn som variabler, knyttet til måling av utdanning, boligtetthet, boligstandard, telefon, bil, ”barn i videregående utdanning”, giftermålsprosent og to mål for sammensetningen av yrkesgruppen. Poenget var å kunne beskrive den sosiale lagdelingen i samfunnet og aspekter og konsekvenser av denne. Sosialgruppene rangeres slik at sosialgruppe IV er den laveste, mens sosialgruppe I er den høyeste. (Skrede 1971).

Det er dessverre ikke alle foreldrene som har latt seg beregne ut fra sosialgruppekriteriene, og disse blir plassert i en kategori ”ubesvart/uaktuelt”.

Tabell 5.2: Frekvensfordeling foreldrenes sosialgruppetilhørighet

	Sosialgruppe I	Sosialgruppe II	Sosialgruppe III	Sosialgruppe IV	Ubesvart/uaktuelt
Fars tilhørighet	19,3 %	19,2 %	36,7 %	12 %	12,8 %
Mors tilhørighet	8 %	22,2 %	24,8 %	9,5 %	35,6 %

Det som er særlig i øynefallende ved denne fordelingen er den høye andelen, særlig for kvinner i gruppen ubesvart/uaktuelt. Dette viser seg å være alle som ikke er i arbeid, altså hjemmeværende, arbeidsledige, pensjonister mm.

Jeg bruker her de tre fattigdomsmålene personlig inntekt, relativ deprivasjonsindeks og sosialhjelp, og vil nå undersøke om de presenterte klasseindikatorne har noen betydning for hvordan være respondenter skårer for fattigdom. Jeg formulerer dermed hypotesen H_{alt} : Det er en sammenheng mellom foreldrenes klassebakgrunn og barnas fattigdom.

5.3 Personlig inntekt og klasse

Jeg begynner med å ta for meg inntektsfattigdom, og undersøker om respondentenes inntekt vil være påvirket av klassebakgrunn, forstått som foreldrenes utdanning, hovedaktivitet i 1985 og deres sosialgruppe. Hvis inntektsfattigdom er klasseavhengig, vil foreldrenes posisjon i samfunnet til en viss grad kunne antyde om respondentene i dag tjener mye eller lite. Jeg begynner med å se på foreldrenes utdanning.

5.3.1 Foreldrenes utdanning og personlig inntekt.

Har foreldrenes utdanning har noe å si for våre respondenters lønnsinntekt som voksne?

Utdanning og lønnsinntekt henger sammen på den måten at jobber som krever høyere utdannelse stort sett er bedre betalt enn ufaglærte yrker. Jeg regner med at foreldre med god utdanning har bedre lønn enn foreldre med dårlig utdanning, eller at respondenter med foreldre med lang utdanning i større grad vil ha lang utdanning selv, og dermed tjene bedre.

Foreldre overfører klasseverdier som holdninger, forventninger, krav, normer, verdier, vaner, forbruk og atferd til sine barn gjennom sosialisering, prosessen der barnet internaliserer omverdenen, den sosiale arven, og gjør den til sin egen (Østerberg og Engelstad 1992:140-142). Jeg begynner med fars utdanning. Er det noen sammenheng mellom fars utdanning og respondentenes inntekt? I tabell 5.3 er resultatene presentert.

Tabell 5.3 Fars utdanning og lønn.

Personlig inntekt etter fars utdanning. Relativ fordeling og observert antall. N=1213.

	Lav utdanning (Folkeskole)	Middels utdanning (Ungdoms/real/gymnas)	Høy utdanning (Høgskole/universitet)	Totalt
Fattig	11,7 % 35	7,2 % 51	3,3 % 5	7,9 % 91
I faresonen	35,3 % 106	30,2 % 213	20,4 % 31	30,3 % 350
Ikke fattig	53,0 % 159	62,6 % 441	76,3 % 116	61,9 % 716
Totalt	100 % 300	100 % 705	100 % 152	100 % 1157

kjikkvadrat=26,351, Df=4 og p<0,001

Vi finner en sammenheng mellom fars utdanning og respondentenes lønnsinntekt. Det er langt flere barn av fedre med lav utdanning som er inntektsfattige. Det er nesten 12 % med fedre med lav utdanning som er fattige, mens det er 7 % med fedre med middels utdannelse, og ca 3 % med fedre med høy utdannelse som er fattige. Grad av utdannelse for faren ser ut til å innvirke på inntekt, på den måten at økt utdannelse for far gir høyere lønn for avkommet.

Nå skal se på en tilsvarende tabell om mors utdanning, tabell 5.4, og se om også denne påvirker barnas inntekt i samme grad som farens utdannelse.

Tabell 5.4 Mors utdanning og lønn

Personlig inntekt etter mors utdanning. Relativt antall og observert antall. N=1248

	Lav utdanning (Folkeskole)	Middels utdanning (Ungdomsskole/realskole/gymnas)	Høy utdanning (Høgskole/universitet)	Totalt
Fattig	11 % 39	7,1 % 53	3,5 % 3	8,0 % 95
I faresonen	34,3 % 122	30,7 % 229	16,3 % 14	30,7 % 365
Ikke fattig	54,8 % 195	62,2 % 464	80,2 % 69	61,3 % 728
Total	100 % 356	100 % 746	100 % 86	100 % 1188

kjikkvadrat=26,351, Df=4og p=0,001

Også for mødrenes utdanning finner vi samme tendens. Det er flere barn av mødre med lav utdanning som er fattige, enn for barn av mødre med mer utdannelse, med 11 % mot 7,1 % og 3,5 %. Også her er det slik at barna til de høyeste utdannede mødre kommer best ut i forhold til lønn. Også her er forskjellene signifikante.

Konklusjonen er at det er en tydelig statistisk sammenheng mellom foreldres utdanning og barns inntekt. Høy utdanning hos foreldrene ser ut til å føre til høy inntekt hos våre respondenter.

5.3.2 Foreldrenes hovedaktivitet og inntekt

Er det noen sammenheng mellom foreldres hovedaktivitet i 1985 og barns inntekt i 2003? Fars og mors hovedaktivitet forteller oss om arbeidsmarkedstilknytningen deres og gir oss dermed kunnskap om hva slags rollemodeller respondentene hadde i oppveksten. Dette sier antagelig også noe om hvilke verdier de har fått med seg hjemmefra. Her skal jeg se om fars eller mors hovedaktivitet, og dermed deres tilknytning til arbeidsmarkedet i 1985, har hatt noe betydning for respondentenes inntekt i dag.

Utgangspunktet er, som jeg allerede har vært inne på, at man regner med at ungdommer er sårbare for påvirkning hjemmefra gjennom sosialiseringprosessen. Jeg regner med at de som har foreldre i fullt arbeid, antagelig har med seg arbeidskultur hjemmefra, som gjør at de helst vil være i full jobb og forsørge seg selv. På den andre siden vil barn av arbeidsledige, pensjonerte og trygdede, kanskje ha internalisert en alternativ kultur som normaliserer det å være hjemme. Kanskje vil det å motta trygd, dagpenger og sosialhjelp i større grad oppfattes som et greit alternativ for disse personene (Brox 1994), mens barn av arbeidende foreldre knytter mottak av disse ytelsene til skam. Jeg antar at det vil være flere av respondentene med foreldre som er i full jobb som vil ha full jobb selv, og dermed tjene bedre, enn barn av hjemmевærende foreldre.

I 5.2 så jeg at foreldrene hadde et tradisjonelt kjønnsdelt arbeidsmønster, med far som hovedforsørger, og mor som deltidsarbeidende eller hjemmeværende, selv når iallfall ett av barna var i slutten av tenårene. I dagens samfunn er det vanligere at begge foreldrene er i full eller tilnærmet full jobb (Statistisk sentralbyrå). Det trengs stort sett to inntekter for å betjene lån og faste utgifter, i all fall i etableringsperioden. Det er bedre barnehagedekning, og arbeidsmarkedet er i dag bedre tilpasset det å ha omsorg for barn. Tidligere var det lettere å forsørge en hel familie på bare en inntekt, og vanlig å ha moren hjemmeværende (Frønes 1998). Barna deres, våre respondenter, tilhører en annen tid. De er etablerte voksne som sikkert i stor grad har studielån, boliglån og annet de må betjene. Langt flere av dagens kvinner er ute i jobb og antagelig vil fars hovedaktivitet i større grad påvirke barna enn morens, da det å være hjemmeværende så og si var normen tidligere.

Er det noen sammenheng mellom fars hovedaktivitet i tenårene og barns inntekt som voksne? I tabell 5.5 ser vi dette.

Tabell 5.5 Fars hovedaktivitet og lønn

Personlig inntekt etter fars arbeidsmarkedstilknypning. Relativ fordeling og observert antall. N=1332

	Annet	I full jobb	Totalt
Fattig	8,1 % 15	8,0 % 87	8,0 % 102
I faresonen	41,4 % 77	29,3 % 318	31,1 % 395
Ikke fattig	50,5 % 94	62,6 % 679	60,9 % 773
Totalt	100 % 186	100 % 1084	100 % 1270

Kjikkvadrat=11,246, Df=2 og $p < 0,01$.

Barn av fedre i full jobb tjener gjennomsnittlig mer enn barn av fedre som ikke var i full jobb, og forskjellene er signifikante på 5 % nivå. Når det gjelder fattigdom derimot, har ikke det om far var i full jobb eller ikke noen effekt, men det er imidlertid ca 12 % flere blant de som ikke er i full jobb som er i faresonen.

Fars hovedaktivitet ser altså ut til å ha betydning for barnas fremtidige inntekt. Men for det laveste lønnsnivået, som altså representerer våre fattige, er det ikke noe slikt utslag.

Nå skal jeg se om også mors hovedaktivitet har betydning for våre respondenters senere lønnsnivå.

Jeg ser i tabell 5.6 at det også er forskjeller i lønn mellom respondenter som hadde mødre i full jobb og respondenter som ikke hadde det. Det er 9,5 % av de med mødre som ikke var i full jobb som er fattige, mens tilsvarende tall for de med mødre i full jobb er 5,6 %.

Tabell 5.6 Mors hovedaktivitet og lønn

Personlig inntekt etter mors arbeidsmarkedstilknytning. Relativ andel og observert antall. N=1332.

	Annet	I full jobb	Totalt
Fattig	9,5 % 75	5,6 % 27	8,0 % 102
I faresonen	31,7 % 249	30,2 % 146	31,1 % 395
Ikke fattige	58,8 % 462	64,3 % 311	60,9 % 773
Totalt	100 % 786	100 % 484	100 % 1270

Kjikkvadrat=7,556, Df=2 og p<0,05

Konklusjonen er at foreldrenes hovedaktivitet har betydning for barnas senere lønn og om de er fattige eller ikke. Dette gjelder både når det gjelder fars og mors hovedaktivitet. At foreldrene var i arbeid i 1985, gir barna deres høyere lønninger i dag.

5.3.3 Foreldrenes sosialgruppe

Tilslutt skal jeg undersøke om foreldrenes sosialgruppe, beregnet etter deres yrke i 1985, påvirker barnas inntekt i 2003, og starter med fars. Påvirker denne barnas personlige inntekt?

Tabell 5.7 Fars sosialgruppe og lønn

Personlig inntekt etter fars sosialgruppe. Relativ fordeling og observert antall. N=1332

	Sosialgruppe I	Sosialgruppe II	Sosialgruppe III	Sosialgruppe IV	Ubesvart/uaktuelt	Totalt
Fattig	4,9 % 12	6,5 % 16	8,2 % 38	13,6 % 21	9,3 % 15	8,0 % 102
I faresonen	25,2 % 62	23,7 % 58	33,0 % 153	37,0 % 57	40,1 % 65	31,1 % 395
Ikke fattig	69,9 % 172	69,8 % 171	58,7 % 272	49,4 % 76	50,6 % 82	60,9 % 773
Totalt	100,0 % 246	100,0 % 245	100,0 % 463	100,0 % 154	100,0 % 162	100,0 % 1270

Kjikkvadrat=36,723, Df=8 og p<0,001

Det ser i tabell 5.7 ut til å være en klar statistisk sammenheng mellom fars sosialgruppertilhørighet og respondentenes inntekt. Tendensen er at respondenter med fedre i sosialgruppe I kommer best ut lønnsmessig, tett etterfulgt av de med fedre i sosialgruppe II. De med fedre i sosialgruppe III kommer dårligere ut, dernest de ukategoriserbare, mens etterkommere av fedrene i sosialgruppe IV kommer aller dårligst ut.

Det er altså flest fattige som har fedre i sosialgruppe IV (13,1 %), deretter følger de ukategoriserbare (9,3 %), sosialgruppe III (7,8 %), deretter sosialgruppe II (6,3 %), mens det er færrest i sosialgruppe I (4,7 %). Det er tildels snakk om svært små grupper.

Nå skal vi, i tabell 5.8, se om mors sosialgruppertilhørighet påvirker barnas inntekt. Her ser jeg noe av den samme tendensen som hos mennene. Respondenter med mødre i sosialgruppe I kommer best ut, deretter følger de som har mødre i sosialgruppe II. Men

deretter følger de som har mødre i sosialgruppe IV, ukategoriserbare og dårligst ut kommer respondentene med mødre i sosialgruppe III.

Tabell 5.8 Mors sosialgruppe og lønn

Personlig inntekt etter mors sosialgruppetilhørighet. Relativ fordeling og observert antall. N=1332

	Sosialgruppe I	Sosialgruppe II	Sosialgruppe III	Sosialgruppe IV	Ubesvart/ uaktuelt	Totalt
Fattig	4,8 % 5	6,6 % 19	10,0 % 31	7,3 % 9	8,6 % 38	8 % 102
I faresonen	20,2 % 21	28,5 % 82	37,3 % 116	32,5 % 40	30,6 % 136	31,1 % 395
Ikke fattig	75,0 % 78	64,9 % 187	52,7 % 164	60,2 % 74	60,8 % 270	60,9 % 773
Totalt	100 % 104	100 % 288	100 % 311	100 % 123	100 % 444	100 % 1270

Kjikkvadrat=19,924, Df=8 og p<0,05

Det er med andre ord flest fattige med mødre i sosialgruppe III (10,0 %), deretter i gruppen ukategoriserbare (8,6 %), deretter i sosialgruppe IV (7,3 %), sosialgruppe II (6,6 %) og færrest i sosialgruppe I (4,8 %). Selv om bildet ikke er like enkelt å lese som hos mennene ser det ut til å være en sammenheng mellom mors sosialgruppe og respondentenes inntekt.

Særlig fars sosialgruppe, men også mors, har betydning for barns senere inntekt. Det ser ut til at å ha foreldre i sosialgruppe I eller II slår positivt ut for respondentenes inntekt, mens det motsatt er tilfelle for de som har fedre i sosialgruppe III eller IV. Vi bør imidlertid få med at det både for fedrene og særlig for mødrene, var svært mange utelatte. Lønnsnivået for respondentene hvis foreldre ikke var klassifiserbare var svært lave og omtrent på nivå med barn av foreldre i sosialgruppe III eller IV.

Dette viser også at Skredes sosialgruppeinndeling er hensiktsmessig, iallfall når det gjelder å undersøke klasseforskjeller for fattigdom. Problemet jeg har hatt er imidlertid at det blir for små grupper av fattige i de ulike gruppene til å generalisere.

5.3.4. Oppsummering om inntekt og klasse

Jeg har ved hjelp av bivariate tabellanalyser funnet statistiske sammenhenger mellom både foreldrenes utdanning, deres hovedaktivitet, og deres sosialgruppetilhørighet og respondentenes inntekter. Tendensene er at jo høyere utdanning foreldrene har, jo høyere er sannsynligheten for at barnet har høy lønn og ikke er fattig. Dette gjelder både for mors og fars utdanning, men i særlig grad for fars utdanning.

Foreldrenes hovedaktivitet har også betydning. At faren er i full jobb har positiv betydning for barnas inntekt, det samme har det om mor er i full jobb.

Tilslutt ser vi at foreldres sosialgruppetilhørighet har betydning. Å ha foreldre i sosialgruppe I og II har en positiv effekt på lønnsinntekten, mens det er minst gunstig å ha far

i sosialgruppe IV, ser det ut til at sosialgruppe III er den minst fordelaktige sosialgruppen å ha moren i. Det er dessuten ugunstig å ha foreldre som ikke arbeider.

Dermed ser det ut til at jeg har funnet ut at både mors og fars utdanning, mors og fars yrkestilknytning og mors og fars sosialgruppe har betydning for respondentenes senere lønn. Dermed kan det se ut som om Norge er et klassesamfunn, og at fattigdom iallfall til en viss grad går i arv mellom generasjoner. Det er imidlertid også en hel del som kommer godt ut til tross for et uheldig utgangspunkt med tanke på sosial bakgrunn. Det er altså en del mobilitet mellom generasjonene, som kan tyde på at tankegangen om lik mulighet for alle iallfall muliggjør oppadgående mobilitet for en del personer som har et dårlig utgangspunkt.

På den andre siden er det også en nedadgående sosial mobilitet fra respondenter som tilsynelatende har et godt utgangspunkt, men dette er ikke fullt så synlig. Man kan prate om en generell heving av levestandarden, som kanskje gjør at nedadgående mobilitet blir mindre synlig (Sekne 1996).

5.3.5 Lineær regresjon

Jeg skal nå bruke lineær regresjon for å undersøke om klasseindikatorene våre, når jeg ser de samlet, fortsatt har betydning for våre respondenters inntekt. I Modell 1 tar jeg med alle de seks bakgrunnsfaktorene jeg allerede har sett på. Når jeg bruker regresjonsanalyse er det mulig å undersøke hvor mye av variasjonen i personlig lønn som hver av disse bakgrunnsfaktorene forklarer når de kontrolleres for hverandre²⁵.

I Modell 2 vil jeg også inkludere andre bakgrunnsvariabler og se om det fører til endringer i klasseindikatorene.

I modell 1 har jeg lagt inn alle klasseindikatorene. Konstanten på 2,826 betyr at lønnen for en person som skårer 0 for alle uavhengige variabler, (her å ha to foreldre med grunnskole som høyeste utdanning og ingen av dem er i full jobb, og faren heller ikke er pensjonert eller trygdet, og begge tilhører (sosialgruppe IV eller) uklassifiserbare) er da 28 260,- måneden.

Når vi ser på klasseindikatorene samlet ser vi at nesten ingen av dem gir noe særlig utslag og få er signifikante. Unntaket er foreldre i full jobb, at far som er trygdet/pensjonert, far i sosialgruppe I og II, og mor i sosialgruppe III. Vi kan f.eks. se at det om mor var i full jobb ser ut til å ha en positiv innflytelse på respondentenes lønn, med 1 940,- i snitt på respondentens lønn. Dermed er dette en faktor som kan virke mot fattigdom.

Ganske overraskende er det at far er i full jobb har en negativ effekt på -0,373, som betyr at far var i full jobb faktisk fører til 3 700,- lavere lønn i måneden.

²⁵ Enheten vil da være 10 000 kroner.

Tabell 5.9 Inntekt og klasse

Regresjonsmodell - Personlig inntekt etter klasseforhold og andre bakgrunnsvariabler

Variabler	Modell 1		Modell 2	
	B	Standardfeil	B	Standardfeil
Foreldres klassebakgrunn				
Utdanning²				
Far ungdom/realskole/gymnas	0,066	0,084	0,040	0,074
Far universitet/høgskole	0,244	0,146	0,041	0,130
Mor ungdom/realskole/gymnas	0,044	0,081	-0,009	0,072
Mor universitet/høgskole	0,260	0,176	0,086	0,157
Hovedbeskjeftigelse³				
Far full jobb	-0,373*	0,166	-0,392**	0,146
Far pensjon/trygd	-0,411*	0,196	-0,533**	0,173
Mor full jobb	0,194**	0,072	0,161*	0,063
Sosialgruppe⁴				
Far sosialgruppe I	0,401**	0,136	0,184	0,121
Far sosialgruppe II	0,456***	0,124	0,248*	0,110
Far sosialgruppe III	0,158	0,112	0,051	0,098
Mor sosialgruppe I	0,084	0,152	0,067	0,134
Mor sosialgruppe II	-0,017	0,088	0,010	0,078
Mor sosialgruppe III	-0,227**	0,084	-0,181*	0,074
Sivilstand⁵			0,057	0,069
Kjønn⁶			-0,886***	0,058
Utdanning⁷			0,106***	0,011
Hovedbeskjeftigelse i 1985⁸				
Utdanning i 1985			0,073	0,080
Arbeid i 1985			-0,005	0,081
Konstant	2,826***	0,158	2,911***	0,160
Justert R ²	0,064	1,05970	0,276	0,93220
N	1074		1074	

¹ Signifikanstester: *p<0,05; **p<0,01; ***p<0,001

² Foreldres utdanning: Grunnskole=0

³ Foreldres hovedbeskjeftigelse: far: Ledighet/deltid/husarbeid=0, mor: alt annet enn full jobb=0

⁴ Foreldres sosialgruppe: Sosialgruppe IV=0

⁵ Sivilstand: Enslig=0

⁶ Kjønn: Mann=0

⁷ Utdanning. Kontinuerlig variabel. Antall år etter grunnskole

⁸ Hovedbeskjeftigelse i 1985: Ledig i 1985=0

Og dette er motsatt effekt enn det dem samme variabelen ga i de bivariate analysene. At far er pensjonert eller trygdet har imidlertid en enda mer negativ effekt (-0,411). Når jeg undersøker dette fenomenet ved å kaste inn en og en av klasseindikatorene e en egen analyse finner jeg at effekten av at far jobber fulltid, går fra å være positiv til negativ når fars sosialgruppe blir inkludert. Det vil si at fars sosialgruppe har mer å si for lønnen enn det at ha jobber fulltid. Den negative effekten gjelder da sosialgruppe IV og uklassifiserbare. Også effektene av

foreldrenes utdanning forsvinner når sosialgrupper inkluderes. Videre ser vi at om far tilhører sosialgruppe I eller II ser ut til å ha en positiv betydning (0,401 og 0,456), mens mors sosialgruppe III har en negativ (-0,227) effekt for inntekt.

Justert R^2 er bare på 0,064 i Modell 1, som betyr at modellen forklarer 6,4 % av variasjonene. Dette er ikke mye, og av det kan man slutte at sosial bakgrunn og klasse, iallfall når det er målt ut fra foreldres utdanning, deres hovedaktivitet og sosialgruppetilhørighet, ikke spille noen stor betydning direkte for avkommets lønnsinntekt i voksen alder.

I Modell 2 har jeg føyd til en del nye variabler som ikke har med klasse å gjøre, men som antas å ha betydning for respondentenes lønn. Dette er sivilstand, kjønn, antall års utdanning etter grunnskolen og respondentenes hovedbeskjeftigelse i 1985.

I den nye modellen ser jeg at justert R^2 har økt. Det er nå 27,6 % forklart varians, og dermed ser jeg at iallfall noen av disse nye variablene har betydelig større forklaringsverdi enn klasseindikatorerne for å forklare forskjeller i personlig inntekt. Modell 2 er altså en vesentlig bedre forklaringsmodell enn Modell 1.

Særlig kjønn og utdanning ser ut til å ha betydning for lønn. Begge disse er signifikante på 1 promilles nivå. Utslaget for kjønn er på hele -0,886, noe som vil si at kvinner, som er kodet 1, tjener nesten 9000 kroner mindre enn menn i måneden, når alle andre variabler holdes konstant. Når det gjelder utdanning, vil hvert år utdannelse etter grunnskolen i snitt gi 1000,- høyere lønn. Konklusjonen er altså at utdanning lønner seg,

Vi ser imidlertid en endring i klasseindikatorerne etter at vi har tilført de nye variablene, både med hensyn til styrke og grad av signifikans. At far tilhører sosialgruppe I er ikke signifikant lenger, og fars sosialgruppe II har mistet mye av sin effekt. Dette kan tyde på at mye av effekten vi fant i Modell 1, virker igjennom egen utdanning. Respondentenes egen utdanning er dermed en mellomliggende variabel, og man kan prate om en indirekte klasseeffekt av fars sosialgruppe på inntekt, som virker igjennom egen utdanning. At klassebakgrunn påvirker barns valg av utdanning er kjent i sosiologien (f.eks. Fekjær 2000), og det er dette vi også har funnet her.

Jeg har altså funnet at klasseindikatorer har en viss påvirkning på personlig inntekt. Foreldrenes hovedbeskjeftigelse, fars sosialgruppe II og mors sosialgruppe III har en direkte effekt på lønn, mens fars sosialgruppe I virker indirekte via egen utdannelse. Det er imidlertid mer effekt av indikatorer som ikke har noe med klasse å gjøre.

5.3.6 Diskusjon av resultater inntekt og klasse

Ut fra krysstabellene våre ser det ut til at det er sammenhenger mellom samtlige av våre bakgrunnsfaktorer og barnas fremtidige inntekt, men regresjonsanalysen gir oss et annet og mer nyansert bilde. Her ser vi at effekten av foreldrenes utdanning virker igjennom effektene av deres sosialgrupper, og at andre faktorer, som kjønn og utdanning, har mye mer å si for ens lønn, enn det foreldres utdanningsnivå, foreldrenes hovedbeskjeftigelse i respondentenes ungdomsår og foreldrenes sosialgruppertilhørighet har. Likevel er det noen forskjeller blant respondentene som følge av klasseforskjeller.

Vi har altså funnet ut at utdanning er en viktig mellomliggende variabel, og tidligere forskning har vist at det ikke er tilfeldig hva slags utdanning man velger, men at det henger sammen med klassebakgrunn (se f.eks. Aktuell utdanningsstatistikk 1/2000, Hansen 1999).

Selv om klasseindikatorne bare forklarte 6,4 %, mens dette gikk opp til 27,6 % da jeg inkluderte utdanning og kjønn, er det tross alt noen effekter. Og vi ser at om far er i full jobb eller pensjonert/trygdet eller om mor tilhører sosialgruppe III har fremdeles en negativ effekt, mens om mor er i full jobb eller far tilhører sosialgruppe II fortsatt gir en positiv effekt på lønnsvariabelen. Jeg konkluderer likevel at klasse ikke har noen stor betydning for lønn i Norge i 2003.

5.4 Relativ deprivasjon og klasse

I dette kapittelet skal jeg undersøke om respondentenes sosiale bakgrunn har noen betydning for hvordan respondentene skårer på subjektiv fattigdom, dvs. på relativ deprivasjonsindeks, slik den ble definert i kapittel 3.3.3.

Er det slik at sosial bakgrunn også har betydning for om man har få eller mange problemer på den relative deprivasjonsindeksen?

5.4.1 Foreldres utdanning og relativ deprivasjon

Her skal jeg først se om foreldrenes utdanning har noe å si for hvordan våre respondenter skårer på relativ deprivasjonsindeksen. Utgangspunktet er at foreldrenes utdanning ikke bare påvirker lønn, men også en del andre områder, som atferd og prioriteringer. Lav lønn vil dessuten føre til økt risiko for relativ deprivasjon. Jeg begynner med å ta for meg fars utdanning. Er det noen statistisk sammenheng mellom fars utdanning og våre respondenters grad av relative deprivasjon. Resultatene er presentert i tabell 5.10.

Tabell 5.10 Fars utdanning og relativ deprivasjon

Relativ deprivasjon etter fars utdanning. Relativ andel og observert antall. N=1180

	Lav utdanninge (Folkeskole)	Middels utdanninge (Ungdomsskole/realskole/gymnas)	Høy utdanninge (Høgskole/universitet)	Totalt
Ikke problemer	76,1 % 232	75,5 % 544	87,7 % 135	77,2 % 911
Noen problemer	15,7 % 48	19,0 % 137	8,4 % 13	16,8 % 198
Mange problemer	8,2 % 25	5,5 % 40	3,9 % 6	6,0 % 71
Totalt	100 % 305	100 % 721	100 % 154	100 % 1180

Kjikkvadrat=15,043, Df=4 og p<0,01.

Vi finner en sammenheng mellom relativ deprivasjon og fars utdanning. Hovedtendensen her er at barn av fedre med høy utdanning har færre problemer enn de som har fedre med lav og middels utdanning. Det er 8,2 % med fedre med lav utdanning, 5,5 % med fedre med middels utdanning og 3,9 % med fedre med høy utdanning som har mange problemer og dermed er relativt deprivert i vårt materiale.

Har også mors utdanning noen betydning for respondentenes relative deprivasjon?

Tabell 5.11 Mors utdanning og relativ deprivasjon

Relativ deprivasjon etter mors utdanning. Relativ andel og absolutt antall. N=1213

	Lav utdanninge (Folkeskole)	Middels utdanninge (Ungdomsskole/realskole/gymnas)	Høy utdanninge (Høgskole/universitet)	Totalt
Ikke problemer	74,7 % 274	76,6 % 581	86,4 % 76	76,8 % 931
Noen problemer	17,4 % 64	18,1 % 137	6,8 % 6	17,1 % 207
Mange problemer	7,9 % 29	5,3 % 40	6,8 % 6	6,2 % 75
Totalt	100 % 367	100 % 758	100 % 88	100 % 1213

Kjikkvadrat=22,196, Df=6 og p=0,01.

Vi kan i tabell 5.11 se at mødrenes utdanning innvirker på samme måte som fedrenes på respondentenes relative deprivasjonsnivå. Den gruppen som er minst rammet av disse problemene er barn av mødre med høy utdanning, men dette er en veldig liten gruppe. Respondenter som har mødre med lav utdanning ser ut til å ha noen flere problemer på deprivasjonsindeksen, enn de som har mødre med middels utdanning, selv om hovedforskjellen er mellom de med middels og de med høy utdanning.

Konklusjonen er at det er statistisk sammenheng mellom foreldres utdanning og våre respondenters deprivasjonsnivå. Høy utdanning hos foreldrene reduserer risikoen for fattigdom blant respondentene våre, både når det gjelder mors og fars utdanning.

5.4.2 Foreldres hovedaktivitet og relativ deprivasjon

Nå skal jeg undersøke om det er noen sammenheng mellom fars og mors hovedaktivitet og våre respondenters skåring på den relative deprivasjonsindeksen. Først skal jeg undersøke om fars hovedaktivitet har noe betydning i tabell 5.12.

Tabell 5.12 Fars hovedaktivitet og relativ deprivasjon

Relativ deprivasjon etter fars hovedaktivitet. Relativ andel og observert antall. N=1295

	Ikke i full jobb	Full jobb	Totalt
Ikke problemer	69,6 % 128	77,3 % 859	76,2 % 987
Noen problemer	19,0 % 35	17,3 % 192	17,5 % 227
Mange problemer	11,4 % 21	5,4 % 60	6,3 % 81
Totalt	100 % 184	100 % 1111	100 % 1295

Kjikkvadrat=10,641, Df=2 og $p<0,01$.

Vi finner en statistisk sammenheng mellom fars hovedaktivitet og relativ deprivasjon. Det er færre barn av fedre i full jobb som opplever problemer enn barn av andre fedre. Dessuten er det under halvparten så mange barn av fedre i full jobb som har mange problemer (5,4 %) enn barn av den andre gruppen (11,4 %).

Her skal jeg se om også mors arbeidsmarkedstilknytning har noen betydning. Jeg tredeler mors hovedaktivitet til full jobb, deltid og annet, da jeg regner med at det at mor er yrkesaktiv i det hele tatt vil ha en positiv innvirkning på deprivasjonsnivået. Resultatene ser vi i tabell 5.13.

5.13 Mors hovedaktivitet og relativ deprivasjon

Relativ deprivasjon etter mors hovedaktivitet. Relativ andel og observert andel. N=1295

	Annet	I full jobb	Deltidsjobb	Totalt
Ingen problemer	71,4 % 265	76,8 % 374	79,6 % 348	76,2 % 987
Noen problemer	19,4 % 72	18,5 % 90	14,9 % 65	17,5 % 227
Mange problemer	9,2 % 34	4,7 % 23	5,5 % 24	6,3 % 81
Totalt	100 % 371	100 % 487	100 % 437	100 % 1295

Kjikkvadrat=11,818, Df=4 og $p<0,05$.

Jeg finner en signifikant sammenheng, men noe overraskende har fulltidsarbeidende oftere problemer enn de som er i full jobb. Jeg ville kanskje forvente at gruppen som hadde mødre i full jobb ville komme best ut i denne fordelingen, men det ser faktisk ut til at barn av mødre i deltidjobb har høyest andel som ikke har problemer (nesten 80 %) i forhold til barn av mødre med full jobb (76,8 %) og andre (71,4 %). Det er også færrest i denne gruppen som har noen problemer, men noe flere som har mange problemer enn barn av mødre med full jobb.

Resultatet kan imidlertid skyldes at enslige forsørgere må jobbe fulltid, og sliter økonomisk, mens en del kvinner er deltidsarbeidende fordi de har mulighet til dette innenfor den økonomiske tryggheten i et ekte- eller samboerskap. Vi har jo også funnet i kapittel 4.1 at kvinner i parforhold ser ut til å tjene noe mindre enn enslige kvinner, og dette bygger opp om denne teorien. Det er imidlertid ingen tvil om at barn av mødre som ikke jobber kommer aller dårligst ut med hensyn til relativ deprivasjon.

Konklusjonen blir at relativ deprivasjon også påvirkes av foreldrenes hovedaktivitet. Det at far er i full jobb har en positiv betydning. Det samme har det om mor er yrkesaktiv i det hele tatt, og særlig hvis hun jobber deltid.

5.4.3 Foreldrenes sosialgruppe og relativ deprivasjon

Tilslutt skal jeg se om foreldrenes sosialgruppetilhørighet har noen betydning for om barna er relativt deprivert som voksne, og begynner med fars. Resultatene finnes i tabell 5.14.

Tabell 5.14 Fars sosialgruppe og relativ deprivasjon

Relativ deprivasjon etter fars sosialgruppe. Relativ fordeling og observert antall. N=1295

	Sosialgruppe I	Sosialgruppe II	Sosialgruppe III	Sosialgruppe IV	Ubesvart/Uaktuelt	Total
Ikke problemer	84,7 % 211	76,1 % 191	77,4 % 369	65,2 % 101	70,6 % 115	76,2 % 987
Noen problemer	10,8 % 27	20,7 % 52	16,6 % 79	25,8 % 40	17,8 % 29	17,5 % 227
Mange problemer	4,4 % 11	3,2 % 8	6,1 % 29	9,0 % 14	11,7 % 19	6,3 % 81
Totalt	100 % 249	100 % 251	100 % 477	100 % 155	100 % 163	100 % 1295

Kjikkvadrat=34,409, Df=8 og p<0,001.

Vi ser igjen at barn av fedre i sosialgruppe I kommer best ut. Det er her 84,7 % som ikke har problemer, mot 76,7 % i sosialgruppe II, 77,4 % i sosialgruppe III og 65,2 % i sosialgruppe IV. Gruppene i tabellen er i minste laget, særlig når det gjelder relativt depriverte.

Sosialgruppe II og III skiller seg ikke mye fra hverandre og ligger omtrent på gjennomsnittsverdier, mens barn av fedre i sosialgruppe IV og uaktuelle kommer desidert dårligst ut.

Her skal vi se det er en sammenheng mellom mors sosialgruppetilhørighet og respondentenes nivå på relativ deprivasjonsindeksen.

Vi ser her at barn av mødre i sosialgruppe I og II kommer best ut. De med mødre i sosialgruppe III og IV har flere problemer på den relative deprivasjonsindeksen, mens gruppen som er aller mest befengt med problemer er den store gruppen av 455 ukategoriserbare.

Tabell 5.13 Mors sosialgruppe relativ deprivasjon
 Relativ deprivasjon etter mors sosialgruppe. Relativ fordeling og observert antall. N=1295

	Sosialgruppe I	Sosialgruppe II	Sosialgruppe III	Sosialgruppe IV	Uaktuelt/ ubesvart	Total
Ingen problemer	82,9 % 87	80,1 % 229	77,1 % 249	78,6 % 99	71,0 % 323	76,2 % 987
Noen problemer	13,3 % 14	16,8 % 48	18,6 % 60	11,9 % 15	19,8 % 90	17,5 % 227
Mange problemer	3,8 % 4	3,1 % 9	4,3 % 14	9,5 % 12	9,2 % 42	6,3 % 81
Total	100 % 105	100 % 286	100 % 323	100 % 126	100 % 455	100 % 1295

Kjikkvadrat =23,777, Df=8 og p<0,01.

Foreldrenes sosialgruppe har også betydning for barnas subjektive fattigdom. Særlig har fars sosialgruppe betydning og det er særlig fordelaktig å ha far i sosialgruppe I, og minst fordelaktig å ha far i sosialgruppe IV eller i gruppen av ukategoriserbare.

Mødrenes sosialgruppe har også betydning, men ikke like mye. Sosialgruppe I kommer godt ut også for mødre, mens den store gruppen av ukategoriserbare skårer aller høyest for relativ deprivasjon.

5.4.4 Foreløpige resultater klasse og relativ deprivasjon

Vi har sett at det er statistisk sammenheng mellom foreldres utdanning og barnas relative deprivasjonsnivå. Dette gjelder både for fars og mors utdanning, selv om fars utdanning gir størst utslag. Høy utdanning gir høyere andel som ikke har problemer, mens lav utdanning gir høy andel med mange problemer.

Vi har også sett at relativ deprivasjon blir påvirket også av foreldrenes hovedaktivitet. Det at far er i full jobb har en positiv betydning. Det samme har det om mor er yrkesaktiv. At far er i full jobb virker positivt og forhindrer relativ deprivasjon. Det samme gjør at mor jobber, uansett om det er del eller heltid.

Tilsutt har vi sett at foreldrenes sosialgruppertilhørighet har betydning for barnas subjektive fattigdomsproblemer, og da fars i høyere grad enn mors. Det er særlig det å ha foreldre i sosialgruppe I som er fordelaktig og det er minst heldig å ha far tilhørende sosialgruppe IV eller i den ukategoriserbare gruppen. Når det gjelder mors sosialgruppertilhørighet er det en fordel at hun tilhører sosialgruppe I og II, mens størst ulempe om hun tilhører sosialgruppe IV eller den ukategoriserbare gruppen.

Det ser altså ut til at foreldrenes sosiale klasse spiller en rolle for hvordan våre respondenter klarer seg som voksne i 2003. Jeg har altså funnet en klasseeffekt, som viser at barn av foreldre med høy utdannelse, full jobb og med høy sosialgruppe, ser ut til å komme bedre ut enn de som ikke har denne bakgrunnen, med hensyn til relativ deprivasjon. Men igjen må vi merke oss at det også finnes personer med heldig utgangspunkt som sliter med

relativ deprivasjon, og mange med uheldig utgangspunkt som klarer seg bra. Det er altså en del mobilitet i systemet.

5.4.5 Regresjonsanalyse

Nå skal jeg se om det er slik, som de bivariate analysene kan tyde på, at klasse har betydning for relativ deprivasjon. I Modell 1 legger jeg inn samtlige av de sosiale bakgrunnsfaktorene vi har tatt for oss tidligere i dette kapittelet, og kan dermed se på styrken og retningen for hver av klassefaktorene, kontrollert for de andre faktorene.

Tabell 5.16 Relativ deprivasjon etter klasseindikatorer
regresjonsmodell: Relativ deprivasjon etter klasseindikatorer og andre bakgrunnsfaktorer

Variabler	Modell 1		Modell 2	
	B	Standardfeil	B	Standardfeil
Foreldres klassebakgrunn				
Utdanning²				
Far ungdom/realskole/gymnas	0,092	0,135	0,061	0,132
Far universitet/høgskole	-0,109	0,233	-0,092	0,231
Mor ungdom/realskole/gymnas	0,120	0,129	0,191	0,128
Mor universitet/høgskole	0,180	0,279	0,375	0,276
Hovedbeskjeftigelse³				
Far full jobb	0,511	0,326	0,444	0,319
Far deltid	1,321*	0,555	0,985	0,543
Far husarbeid	0,380	0,909	0,233	0,888
Far pensjon/trygd	0,555	0,359	0,639	0,351
Mor full jobb	-0,570	0,332	-0,470	0,325
Mor deltid	-0,565	0,332	-0,472	0,325
Mor husarbeid	-0,769*	0,327	-0,689*	0,319
Mor pensjon/trygd	-0,205	0,398	-0,135	0,388
Sosialgruppe⁴				
Far sosialgruppe I	-0,456*	0,221	-0,278	0,217
Far sosialgruppe II	-0,420*	0,202	-0,282	0,198
Far sosialgruppe III	-0,354	0,182	-0,232	0,179
Mor sosialgruppe I	-0,227	0,254	-0,235	0,248
Mor sosialgruppe II	-0,406*	0,167	-0,348*	0,163
Mor sosialgruppe III	-0,256	0,159	-0,269	0,155
Sivilstand⁵			-0,672***	0,123
Kjønn⁶			0,487***	0,102
Utdanning⁷			-0,030	0,020
Hovedbeskjeftigelse i 1985⁸				
Utdanning i 1985			-0,420**	0,142
Arbeid i 1985			-0,249	0,145
Konstant	1,155**	0,417	1,670***	0,431
Justert R ²	0,015		0,063	
N	1107		1107	

¹ Signifikanstester: *p<0,05; **p<0,01; ***p<0,001

² Foreldres utdanning: Grunnskole=0

³ Foreldres hovedbeskjeftigelse: far: Ledighet/deltid/husarbeid=0, mor: alt annet enn full jobb=0

⁴ Foreldres sosialgruppe: Sosialgruppe IV=0

⁵ Sivilstand: Enslig=0

⁶ Kjønn: Mann=0

⁷ Utdanning. Kontinuerlig variabel. Antall år etter grunnskole

⁸ Hovedbeskjeftigelse i 1985: Ledig i 1985=0

Deretter legger jeg også til andre bakgrunnsvariabler, i Modell 2, som også kan være årsak til relativ deprivasjon.

I Modell 1 har jeg bare inkludert klasseindikatorene, og jeg finner en konstant på 1,155 som betyr at gjennomsnittet blant gruppen som skårer 0 for alle de uavhengige variablene er litt over et problem. Om far jobber deltid har en sterk effekt og øker antall problemer med 1,3 på deprivasjonsindeksen. Dette er signifikant på 5 % nivå.

Jeg ser dessuten at det at mor er hjemmeværende (-0,769), at far tilhører sosialgruppe I (-0,456) eller II (-0,420) og at mor tilhører sosialgruppe II (-0,406) reduserer antall problemområder på den subjektive deprivasjonsindeksen, og reduserer altså respondentenes relative deprivasjon i Modell 1. Men jeg ser også at Modell 1 har en relativt lav forklaringsverdi, da justert R^2 bare er 0,015, og at disse klasseindikatorene dermed bare forklarer 1,5 % av variasjonene.

Jeg prøver å finne en bedre modell ved å føye til de samme variablene som jeg gjorde for inntektsfattigdom, nemlig sivilstand, kjønn, utdanning i antall år etter grunnskolen og hovedbeskjeftigelse i 1985. Da stiger justert R^2 til 0,063, som viser at med den nye modellen er 6,3 % varians forklart. Dermed er heller ikke Modell 2 noen veldig god forklaringsmodell.

Jeg finner nå at klasseeffektene har minket, og jeg har nå bare signifikante verdier for to av klasseindikatorene våre, nemlig at mor er hjemmeværende og mor tilhører sosialklasse II, som begge ser ut til å ha avtatt i styrke i forhold til i Modell 1. Dermed virker noen av klasseeffektene også her gjennom mellomliggende variabler, og først om fremst igjennom stratifiseringsvariabelen.

Jeg ser også at kjønn påvirker noe (0,487), som betyr at kontrollert for de andre variablene i tabellen har kvinner i snitt ca et halvt problem mer enn menn på den subjektive deprivasjonsindeksen. Ellers ser jeg at par er mindre utsatt for relativ deprivasjon enn enslige kontrollert for de andre variablene. Det er også en negativ effekt for utdanning som hovedbeskjeftigelse i 1985 (-0,420), som vil si at de som var i utdanning i 1985 i snitt har noe mindre problemer med relativ deprivasjon enn de som var ledige eller i arbeid i 1985, kontrollert for de andre variablene.

Jeg vil dermed trekke den slutning at klasse ikke er avgjørende for relativ deprivasjon. Iallfall ikke slik som jeg her har definert det. Forklaringsverdien til disse to modellene var ikke særlig gode. Det kan derfor være andre variabler som burde vært med i analysen, eller det kan være andre analysemetoder som kan være bedre egnet til å fange relativ deprivasjon. Det er f.eks. ikke sikkert at fordelingen er lineær, og jeg burde antagelig kontrollert for kurvelinearitet.

Jeg har funnet at enkelte klasseindikatorer har en liten betydning for respondentenes nivå av relativ deprivasjon, men også her forklarer andre bakgrunnsvariabler vesentlig mer.

5.4.6 Oppsummering klasse og relativ deprivasjon

Ut fra resultatene fra de bivariate tabellene ser det ut til at klasse har en effekt på våre respondenters relative deprivasjon. Men igjen viser regresjonsanalysen at bildet ikke er fullt så enkelt. Også her finner jeg at klasseeffektene i de bivariate analysene for en stor grad er sammenfallende effekter, som forsvinner for noen av indikatorene, når jeg kontrollerer for de andre. Det er også her foreldrenes hovedbeskjeftigelse og deres sosialgruppetilhørighet som har en direkte effekt. Når jeg inkluderer andre bakgrunnsvariabler ser vi at også mye av denne klasseeffekten virker indirekte igjennom respondentenes hovedbeskjeftigelse i 1985 og sivilstand.

Jeg finner bare 1,5 % forklart varians når jeg bare tar med klasseindikatorene. Det ser altså ut til at relativ deprivasjon i enda mindre grad enn personlig inntekt, er et klassefenomen.

Jeg vil dermed konkludere med at klasseindikatorer, målt ved foreldres utdanning, hovedaktivitet og sosialgruppe, ikke har særlig betydning for våre respondenters grad av relativ deprivasjon i dag.

5.5 Sosialhjelp og klasse

Jeg vil nå undersøke om mottak av sosialhjelp henger sammen med sosial bakgrunn. Først tar jeg for oss foreldrenes utdanning og ser om den evt. påvirker om våre respondenter har mottatt sosialhjelp eller ikke.

5.5.1 Foreldrenes utdanning og sosialhjelp

Vil foreldrenes utdanning ha noe å si for om våre respondenter har mottatt sosialhjelp eller ikke? Jeg begynner med å se på fars utdanning, og undersøker om det er noen sammenheng mellom fars utdanning og om respondenten har mottatt sosialhjelp i tabell 5.17.

Tabell 5.17 Fars utdanning og sosialhjelp

Mottatt sosialhjelp etter fars utdanning. Relativ andel og observert andel. N=1208

	Lav utdanningse (Folkeskole)	Middels utdanningse (Ungdomsskole/realskole/gymnas)	Høy utdanningse (Høgskole/Universitet)	Totalt
Ikke mottatt sosialhjelp	81,7 % 254	86,2 % 638	90,4 % 142	85,6 % 1034
Mottatt sosialhjelp	18,3 % 57	13,8 % 102	9,6 % 15	14,4 % 174
Totalt	100 % 311	100 % 740	100 % 157	100 % 1208

Kjikkvadrat=7,110, Df=2 og p<0,05

Det ser ut til at fars utdanning har klar betydning for om våre respondenter har mottatt sosialhjelp eller ikke. I gruppen hvor far kun har folkeskole er det flest, ca 18 %, mens det er noe færre, ca 14 %, i gruppen som har fedre med middels utdanning og færrest, under 10 %, i gruppen som har fedre med høy utdanning som har mottatt sosialhjelp. Det er altså dobbelt så stor andel av de med fedre med lav utdanning, enn blant de med fedre med høy utdanning som har mottatt sosialhjelp.

Nå skal jeg undersøke om også mors utdanning har noen innvirkning på våre respondenter har mottatt sosialhjelp senere i voksen alder i tabell 5.18.

Tabell 5.18 Mors utdanning og sosialhjelp

Mottak av sosialhjelp etter mors utdanning. Relativ andel og observert andel. N=1242

	Lav utdanning (Folkeskole)	Middels utdanning (Ungdomsskole/realskole/gymnas)	Høy utdanning (Universitet/Høgskole)	Totalt
Ikke mottatt sosialhjelp	82,4 % 309	86,2 % 671	87,6 % 78	85,2 % 1058
Mottatt sosialhjelp	17,6 % 66	13,8 % 107	12,4 % 11	14,8 % 1242
Totalt	100 % 375	100 % 778	100 % 89	100 % 1242

kji=3,425, Df=2 og p=0,180

Vi ser at barn av mødre som bare har folkeskole ser ut til å ha noe mer tilbøyelighet til å ha mottatt sosialhjelp enn barn av mødre med noe høyere eller høy utdanning. Men utslagene er forholdsvis små, og funnene er heller ikke signifikante.

Konklusjonen er at fars utdanning ser ut til å ha betydning for om våre respondenter har mottatt sosialhjelp i voksen alder, på den måten at fedre med lav utdanning har flere barn som har mottatt sosialhjelp enn barn som har fedre med høy utdanning. Jeg har imidlertid ikke grunnlag for å si at mors utdanning har samme betydning.

5.5.2 Foreldrenes hovedaktivitet og sosialhjelp

I dette avsnittet skal jeg se om respondentenes mottak av sosialhjelp i voksen alder påvirkes av hva foreldrene hadde som hovedaktivitet i 1985. Først skal jeg undersøke om det om far var i full jobb eller ikke har noen betydning for sosialhjelpsmottak. Dette ser vi i tabell 5.19.

Tabell 5.19 Fars hovedaktivitet og sosialhjelp

Sosialhjelp etter fars hovedaktivitet. Relativ andel og observert antall. N=1325

	Annet	I full jobb	Totalt
Ikke mottatt sosialhjelp	77,6 % 149	86,3 % 978	85,1 % 1127
Mottatt sosialhjelp	22,4 % 43	13,7 % 155	14,9 % 198
Totalt	100 % 192	100 % 1133	100 % 1325

Kjikkvadrat 9,811, Df=1 og p<0,001

Jeg finner en sammenheng, og denne går i forventet retning. Mens under 14 % av barna til fedre i full jobb har mottatt sosialhjelp, er det over 22 % av gruppen som ikke var i full jobb. At far var i full jobb har altså en positiv effekt, i den betydning at det er langt færre sosialhjelpsmottakere blant fedre i full jobb enn blant fedre som ikke var i full jobb. Forskjellene er signifikante.

Her skal jeg se om mors hovedaktivitet har noen betydning for om barna mottar sosialhjelp som voksne. Hvis jeg tredeler mors hovedaktivitet får jeg disse resultatene.

Tabell 5.20 Mors hovedaktivitet og sosialhjelp
Sosialhjelp etter mors hovedaktivitet. Relativ andel og observert andel.

	Annet	Full jobb	Deltids jobb	Totalt
Ikke mottatt sosialhjelp	79,6 % 304	86,6 % 432	88,1 % 391	85,1 % 1127
Mottatt sosialhjelp	20,4 % 78	13,4 % 67	11,9 % 53	14,9 % 198
Totalt	100 % 382	100 % 499	100 % 444	100 % 1325

Kjikkvadrat = 13,071, Df=2 og p=0,001.

I tabell 5.20 ser jeg at barn av mødre som verken var i fulltids eller deltidsjobb hadde høyest andel som hadde mottatt sosialhjelp. Den lå på over 20 %. Litt mer overraskende er det kanskje at det ser ut til at barn av mødre i deltidsjobb har mottatt sosialhjelp i mindre grad enn barn av mødre med fulltidsjobb.

Forskjellene er ikke store og kan komme av at mødrene som jobber deltid kanskje i større grad er gift med menn som jobber fulltid, mens heltidsarbeidende kvinner kanskje i større grad er enslige og hovedforsørgere. Dette er også i tråd med tidligere funn i denne oppgaven, som at deltidsarbeidende kvinner opplever mindre relativ deprivasjon, og at kvinner som er gift eller i parforhold tjener mindre enn sine single medsøstere.

Hovedkonklusjonen er imidlertid at foreldres hovedaktivitet har betydning for om barna deres har mottatt sosialhjelp eller ikke. Det er færre barn av foreldre som jobber som har mottatt sosialhjelp. Men det ser ut til om far er i full jobb i større grad har betydning enn om mor jobber. Og at mor jobber deltid beskytter mer enn om hun jobber fulltid.

5.5.3 Foreldrenes sosialgruppe og sosialhjelp

Tilslutt skal jeg undersøke om foreldrenes sosialgruppe betyr noe for om barna har mottatt sosialhjelp i voksen alder. Jeg ser først på fars sosialgruppe, og undersøker om den har noen betydning for respondentenes mottak av sosialhjelp i voksen alder. Resultatene er presentert i tabell 5.21.

Tabell 5.21 Fars sosialgruppe og sosialhjelp

Sosialhjelp etter fars sosialgruppetilhørighet. Relativ andel og observert antall. N=1325

	Sosialgruppe I	Sosialgruppe II	Sosialgruppe III	Sosialgruppe IV	Ubesvart/uaktuelt	Totalt
Ikke mottatt sosialhjelp	90,6 % 232	87,0 % 221	86,4 % 421	77,4 % 123	76,9 % 130	85,1 % 1127
Har mottatt sosialhjelp	9,4 % 24	13,0 % 33	13,6 % 66	22,6 % 36	23,1 % 39	14,9 % 198
Totalt	100,0 % 256	100,0 % 254	100,0 % 487	100,0 % 259	100,0 % 169	100,0 % 1325

Kjikkvadrat=23,957, Df=4, p<0,001

Tabellen viser at fedrenes sosialgruppe ser ut til å ha betydning for om barna kommer til å motta sosialhjelp eller ikke. Barn av fedre i sosialgruppe I har minst tilbøyelighet til å motta sosialhjelp (under 10 %), mens barn av fedre i sosialgruppe II og III kommer nest best ut med 13 % og 13,6 % som har mottatt sosialhjelp. Hele 22,6 % av barn av sosialgruppe IV har mottatt sosialhjelp, mens den gruppen som i høyeste grad har mottatt sosialhjelp er ubesvart/uaktuelle, hvor hele 23,1 % har mottatt sosialhjelp. Forskjellene er signifikante.

Deretter undersøker jeg om morens sosialgruppetilhørighet påvirker våre respondenters mottak av sosialhjelp som voksne, og viser resultatene i tabell 5.22.

Tabell 5.22 Mors sosialgruppe og sosialhjelp

Sosialhjelp etter mors sosialgruppe. Relativ andel og observert antall. N=1325.

	Sosialgruppe I	Sosialgruppe II	Sosialgruppe III	Sosialgruppe IV	Ubesvart og uaktuelt	Totalt
Har ikke mottatt sosialhjelp	88,7 % 94	90,4 % 265	85,2 % 281	85,7 % 108	80,6 % 379	85,1 % 1127
Har mottatt sosialhjelp	11,3 % 12	9,6 % 28	14,8 % 49	14,3 % 18	19,4 % 91	14,9 % 198
Totalt	100,0 % 106	100,0 % 293	100,0 % 330	100,0 % 126	100,0 % 470	100,0 % 1325

Kjikkvadrat=15,048, Df=4, p<0,01

Jeg ser også en sammenheng mellom mors sosialgruppetilhørighet og om respondentene har mottatt sosialhjelp eller ikke. Men bildet er ikke like enkelt å lese som for fedrene. Jeg ser at de som har mødre i sosialgruppe II kommer best ut, med 9,6 % som har mottatt sosialhjelp. Deretter kommer de som har mødre i sosialgruppe I med 11,3 %, mens det er 14,3 % og 14,8 % i henholdsvis gruppe IV og III. Også her er det imidlertid aller flest, faktisk 19,4 % som har mottatt sosialhjelp i kategorien ubesvart og uaktuelt.

Konklusjonen er at foreldres sosialgruppe ser ut til å ha betydning for respondentenes tilbøyelighet til å ha mottatt sosialhjelp. Dette gjelder særlig for fars sosialgruppetilhørighet, hvor barn av sosialgruppe I kommer best ut, deretter følger gruppe II, III og IV kronologisk, mens å ha ukategoriserbare fedre er det minst gunstige. Mer generelt og gyldig også for

morens sosialgruppetilhørighet kan jeg si at mens sosialgruppe I og II slår mest positivt ut, er det mest alvorlig å ha foreldre som ikke er kategoriserbare og havner i gruppen uaktuell.

5.5.4 Foreløpige resultater sosialhjelp og klasse

Når det gjelder mottak av sosialhjelp ser det ut til at foreldrenes bakgrunn og klasse har betydning for våre respondenter. Dette gjelder særlig fars utdanning, hovedaktivitet og sosialgruppe, men også til en viss grad for morens yrkesaktivitet og klassebakgrunn.

Generelt kan vi si at høy utdanning, høy grad av arbeid for faren, yrkesaktivitet for moren og foreldre sosialgruppe I eller II ser ut til beskytte for om barna har trent sosialhjelp som voksne. Mens lav utdanning, ikke full jobb for foreldrene, sosialgruppe III og IV, og særlig ukategoriserbare foreldre øker andelen av respondenter som har mottatt sosialhjelp.

Igjen må jeg imidlertid moderere utsagnet og poengtere at de fleste med et uheldig utgangspunkt ikke har mottatt sosialhjelp, og mange med et godt utgangspunkt har mottatt sosialhjelp. Heller ikke når det gjelder mottak sosialhjelp er altså klasseindikatorne gode prediktorer.

5.5.5 Logistisk regresjon

Nå skal jeg sjekke disse resultatene med hva jeg finner når jeg bruker regresjonsanalyse og legger inn alle disse klassefaktorene og kontrollerer dem for hverandre. Får jeg da de samme resultatene, eller kan det være som ved inntektsfattigdom og relativ deprivasjon, at det er de samme tendensene som har kommet til uttrykk i flere av de bivariate tabellene.

Siden den avhengige variabelen her ikke er kontinuerlig, med er en dikotom, må jeg bruke binær logistisk regresjon. Resultatene av analysen presenteres i tabell 5.23.

Etter samme prinsipp som i de to forrige regresjonsanalysene, legger jeg inn samtlige av klasseindikatorne i Modell 1, og ser om de fremdeles har effekt for sosialhjelpsmottak. Deretter legger jeg inn flere bakgrunnsvariabler som kan tenkes å ha en innvirkning for sosialhjelpsmottak i Modell 2. I tillegg til b og standardfeil, presenterer jeg også odds.

Jeg ser i Modell 1 at de eneste klasseindikatorne jeg får signifikante verdier for er mors hovedbeskjeftigelse og om far tilhører sosialgruppe 1. Både om mor jobber fulltid (-1,110), om mor jobber deltid (-1,239), eller om mor er hjemmeværende (-0,876) slår negativt ut for mottak av sosialhjelp når jeg kontrollerer for de andre variablene. Det samme gjør også om far tilhører sosialgruppe 1 (-0,735). Det vil si at det om moren er sysselsatt eller er hjemmeværende, vil minke sjansene til at barna har mottatt sosialhjelp, som er kodet 1. Også at far tilhører sosialgruppe I beskytter barna mot sosialhjelpsmottak i voksen alder. Dermed

ser vi at den bivariante effekten for foreldrenes utdanning og fars yrkesaktivitet, igjen virker igjennom andre klasseindikatorer.

Tabell 5.23 Sosialhjelp og klasse.
Regresjonsmodell. Sosialhjelp etter klasse og andre bakgrunnsfaktorer.

Variabler	Modell 1			Modell 2		
	B	Standardfeil	Odds (Exp(B))	B	Standardfeil	Odds (Exp(B))
Foreldres klassebakgrunn						
Utdanning²						
Far ungdom/realskole/gymnas	-0,098	0,216	0,907	-0,122	0,226	0,885
Far universitet/høgskole	-0,381	0,424	0,683	-0,242	0,443	0,785
Mor ungdom/realskole/gymnas	0,138	0,215	1,148	0,262	0,224	1,300
Mor universitet/høgskole	0,145	0,506	1,156	0,509	0,526	1,664
Hovedbeskjeftigelse³						
Far full jobb	-0,208	0,454	0,812	-0,344	0,475	0,709
Far deltid	-1,179	1,134	0,308	-1,756	1,157	0,173
Far husarbeid	0,965	1,084	2,625	0,744	1,120	2,104
Far pensjon/trygd	-0,305	0,495	0,737	-0,222	0,517	0,801
Mor full jobb	-1,110*	0,439	0,329	-0,975*	0,454	0,377
Mor deltid	-1,239**	0,442	0,290	-1,124*	0,458	0,325
Mor husarbeid	-0,876*	0,418	0,416	-0,788	0,433	0,455
Mor pensjon/trygd	-0,560	0,516	0,571	-0,511	0,541	0,600
Sosialgruppe⁴						
Far sosialgruppe I	-0,735*	0,367	0,480	-0,444	0,384	0,641
Far sosialgruppe II	-0,462	0,316	0,630	-0,229	0,329	0,796
Far sosialgruppe III	-0,538	0,280	0,584	-0,381	0,291	0,683
Mor sosialgruppe I	0,155	0,439	1,168	0,154	0,454	1,167
Mor sosialgruppe II	-0,260	0,305	0,771	-0,181	0,318	0,834
Mor sosialgruppe III	0,146	0,269	1,157	0,155	0,278	1,167
Sivilstand⁵				-0,908***	0,196	0,403
Kjønn⁶				0,753***	0,188	2,124
Utdanning⁷				-0,083*	0,036	0,921
Hovedbeskjeftigelse i 1985⁸						
Utdanning i 1985				-0,994***	0,233	0,370
Arbeid i 1985				-0,809***	0,229	0,445
Konstant	-0,133	0,542	0,875	0,887	0,605	2,429
Justert R ²	0,050			0,143		
N	1131			1131		

¹ Signifikanstester: *p<0,05; **p<0,01; ***p<0,001

² Foreldres utdanning: Grunnskole=0

³ Foreldres hovedbeskjeftigelse: far: Ledighet/deltid/husarbeid=0, mor: alt annet enn full jobb=0

⁴ Foreldres sosialgruppe: Sosialgruppe IV=0

⁵ Sivilstand: Enslig=0

⁶ Kjønn: Mann=0

⁷ Utdanning. Kontinuerlig variabel. Antall år etter grunnskole

⁸ Hovedbeskjeftigelse i 1985: Ledig i 1985=0

Modell 1 har justert R² på 0,050, og dermed vet jeg at denne modellen bare kan forklare 5 % av variasjonene i avhengig variabel y. Dermed har ikke modellen veldig høy forklaringsverdi. I Modell 2 derimot har den forklarte variansen økt til 0,143. Det er altså

14,3 % av variasjonene som blir forklart av de uavhengige variablene i denne modellen, som dermed er en bedre modell enn Modell 1.

Når jeg legger til bakgrunnsvariablene (sivilstand, kjønn, utdanning i antall år etter grunnskolen og hovedbeskjeftigelse i 1985) finner jeg at samtlige av disse variablene får signifikante resultater. Samtidig mistes både effekt og signifikans blant klasseindikatorene, slik at kun det at mor er i fulltidsjobb (-0,975) eller at mor jobber deltid (-1,124) som slår ut.

De andre klasseindikatorene som var signifikante i Modell 1 er altså ikke lenger signifikante i Modell 2. Det betyr igjen at klasseeffektene virker gjennom noen av de andre effektene som er lagt til i modellen. Siden kjønn og sivilstand ikke er klasseavhengig, vil nok klasseindikatorene virke igjennom egen utdanning, som vi også så for inntekt, og stratifiseringsvariabelen som jeg så for relativ deprivasjon.

Ut fra tabellen kan jeg se at det er liten sammenheng mellom klasseindikatorene, og mottak av sosialhjelp. Men klasseindikatorene jeg her har brukt forklarer tross alt 5 % av variasjonene i avhengig variabel, og klasse er dermed ikke ubetydelig, selv om andre faktorer forklarer mer.

5.5.6 Diskusjon av sosialhjelp og klasse

Når jeg ser på de bivariate sammenhengene i krysstabellene ser det ut til å være sterke signifikante sammenhenger mellom klasse og mottak av sosialhjelp.

Men igjen er det slik at regresjonsanalysen nyanserer bildet, tar bort effekter og viser at andre faktorer spiller større rolle for den avhengige variabelen enn våre sosiale bakgrunnsfaktorer. Det er igjen snakk om sammenfallende effekter i de bivariate analysene. Foreldrenes utdanning mister effekt når vi inkluderer sosialgruppen deres. Det er mange faktorer som påvirker sannsynligheten for å motta sosialhjelp i voksen alder. Og både det om mor var yrkesaktiv, man er i parforhold, er mann, om man har utdanning utover grunnskolen eller om man var i utdanning eller arbeid i 1985 minker sannsynligheten for at man har mottatt sosialhjelp i voksen alder.

Jeg vil altså igjen konkludere med at det ikke hovedsakelig er klasse som forklarer ens tilbøyelighet til å bli sosialhjelpsmottaker. Bortsett fra mors yrkesaktivitet, er det bare små indirekte effekter av klasse.

5.6 Er fattigdom et klassefenomen?

Resultatene jeg har fått i dette kapittelet viser at klasse ikke er av så veldig stor betydning for om du er fattig eller ikke. For alle våre fattigdomsmålene var det slik at klasseindikatorer bare

spilte en marginal rolle for utslagene på den avhengige variabelen. Det som ser ut til å være klare effekter når jeg gjør bivariate tabellanalyser, minker når de sees i sammenheng, og kontrolleres for hverandre. F.eks. viser det seg at den effekten som kommer av foreldrenes utdanning, mister effekt når man kontrollerer for yrkesaktivitet, og forsvinner når vi inkluderer sosialgruppe. Det betyr at effekten av foreldrenes utdanning virker igjennom sosialgruppe og dermed bare har en indirekte effekt på fattigdom. Det er dermed den samme effekten som har kommet til uttrykk i krysstabellene mellom foreldres utdanning og fattigdom, og foreldrenes sosialgruppe og fattigdom. Antagelig har foreldrenes utdannelse ledet til foreldrenes jobber, som er utgangspunkt for beregningen av deres sosialgrupper. Det er tydeligvis da foreldrenes yrker/bransjer i større grad enn deres formelle utdanning som virker på respondentenes lønn, via respondentenes egen utdanning. Dermed kan operasjonaliseringen jeg har av klasse diskuteres, og det er ikke sikkert at jeg hadde ikke mistet betydelig forklaringsverdi ved å utelate foreldrenes utdanning. Men jeg har funnet ut at det ikke i første omgang er formell utdannelse, men snarere i hvilken grad den kommer til anvendelse som påvirker respondentenes inntekt, relative deprivasjon og grad av sosialhjelpsmottak.

De rene klasseeffektene jeg har funnet er høyest når det gjelder inntekt, der den forklarte variansen var på 6,4 %. For sosialhjelp fant jeg 5 % forklart varians, og når det gjaldt relativ deprivasjon var det bare 1,5 % forklart varians. Jeg fant også at deler av denne effekten virket indirekte via andre bakgrunnsvariabler som jeg kontrollerte for, særlig egen utdanning og egen hovedbeskjeftigelse i 2003. Dette er effekter som overlapper hverandre. Dessuten viste det seg at kjønn og det om man var i parforhold hadde mer å si enn klasseindikatorene.

Konklusjonen er altså at det i stor grad er andre faktorer som forklarer forskjellene i inntekt, relativ deprivasjon og om en har mottatt sosialhjelp enn klasseindikatorene. Og de små klasseeffektene på 6,4 % for inntekt, 1,5 % for relativ deprivasjon og 5 % for sosialhjelp er for små til å konkludere med at fattigdom er et klassefenomen.

Om jeg her skal forsøke å besvare problemstillingen, må jeg konkludere med nettopp dette. Verken inntekt, relativ deprivasjon eller sosialhjelp ser ut til å være klassefenomener. Men vi kan likevel ikke se bort fra at det er en liten sammenheng, mellom iallfall noen av klasseindikatorene og noen av fattigdomsmålene. Dermed må jeg slutte at det finnes en sammenheng mellom klasse og fattigdom. For jeg kan ikke avvise denne sammenhengen selv om den er liten.

Norge er ut fra disse resultatene ikke et klassesamfunn. Fattigdom er ikke i hovedsak et klassefenomen, det er andre faktorer som i langt større grad bestemmer om man er fattig.

Likevel hadde noen klasseindikatorer en viss innvirkning. Jeg fant i hovedsak at foreldrenes hovedbeskjeftigelse, særlig mors, og foreldrene sosialgruppe, særlig fars, hadde betydning for om respondentene var fattige.

Konklusjonen blir imidlertid at Norge er et samfunn der klasse og foreldrenes status ikke spiller noen determinerende rolle for ens utviklingsmuligheter. Det er en stor grad av sosial mobilitet mellom generasjonene, og mange klarer seg godt til tross for et dårlig utgangspunkt, mens andre klarer seg mindre godt, til tross for et tilsynelatende heldig utgangspunkt. Man kan altså nå langt ved hjelp av egne interesser, evner og ferdigheter. Det er imidlertid en kjent sak at klasse og sosial bakgrunn nettopp påvirker ens interesser og ferdigheter, og det er antagelig på denne måten at klasse fortsatt har noe betydning i Norge i dag.

Så til spørsmålet om det finnes en underklasse i Norge. Er det slik at fattigdom går i arv, og det har oppstått en egen fattigdomskultur, med egne holdninger det er vanskelig å komme seg ut av? Jeg vil si nei. Klasse har for liten betydning for barnas utvikling, og det er dermed ingen grunn til å anta at fattigdom er et underklassefenomen. Det er en stor grad av mobilitet, og det ser ut til at mange klarer seg veldig godt, til tross for belastninger hjemmefra. Kanskje tyder dette på at Norge til en viss grad har klart å skape et samfunn med muligheter for å lykkes også for de som ikke er så godt utrustet hjemmefra. Forskning har imidlertid vist at "rike" barn tar opp mer studielån enn barn fra lavere sosiale lag. Barn av akademikere og ingeniører tar opp 60 000-70 000 mer lån enn barn av ufaglærte arbeidere. Mye av dette skyldes at førstnevnte gruppe tar lengre utdanning enn sistnevnte, men det er også noe forskjeller når man kontrollerer for utdanningslengde (Fekjær 2000). Dermed kan ulike holdninger for visse sosiale lag likevel spille inn, og utjevningstiltak vise seg i bidra til å føre til å vedlikeholde sosiale forskjeller.

Vi fant imidlertid i kapittel 4 en forskjell mellom de som var i arbeid i 1985 og de som var ledige i 85. Selv om de tjener likt og er relativt deprivert i samme grad har de som var ledige i mye større grad mottatt sosialhjelp. Men om dette skyldes at de ledige mottok sosialhjelp i ungdoms alder før de hadde opparbeidet seg rett til dagpenger, eller om dette skyldes holdningsforskjeller i gruppene er vanskelig å si.

Heller ikke Brox ser tendenser til en underklasse i Norge på midten av 90-tallet. Han advarer mot tendenser til at folk støtes ut fra arbeidsmarkedet for lengre perioder, og en politikk som forutsetter ledighet. Han mener en underklasse kan oppstå som følge av dette, og at denne vil være vanskelig å fjerne når den først har fått fotfeste. (Brox 1994, 1995).

Klassens død har vært et tilbakevendende tema i sosiologien. Argumentet har vært at klassebegrepet ikke lenger kan forklare ulikhetene i samfunnet. Klasseforskjellene har blitt visket ut og til dels avløst av andre distinksjoner på grunnlag av blant annet livsstil. (Sosiologisk leksikon 1997:148) Selv om klasse antagelig har mindre å si i Norge i dag enn det har vært tidligere og er i andre land fremdeles, vil det være feil i legge klassesdebatten død. Jeg har tross alt funnet en sammenheng, selv om den ikke er stor.

Det kan også være slik at klasseforskjellene bare er mindre synlige i dag i forhold til tidligere. For når inntekts- eller utdanningsnivået heves generelt i befolkningen vil det kunne sees som massiv oppadgående mobilitet, og synes som om klasse ikke lenger har noen betydning lenger. Likevel endres kanskje ikke den relative fordelingen, slik at "hierarkiene" bare "flytter seg oppover", og vi kan snakke om en inflasjon av verdien av utdanningen (Hirsch, her fra Sekne m. fl. 1996:17).

KAPITTEL 6: Fattigdom og marginalisering

Jeg har nå funnet ut at det er fattigdom i utvalget. Jeg har funnet noen grupper som er mer rammet enn andre og har dessuten kunnet konstantere at sosiale bakgrunnsfaktorer til en viss grad påvirker fattigdom, selv om det er stor grad av sosial mobilitet. Bakgrunnen er altså ikke determinerende for om man blir fattig eller ikke, det ser derimot ut som om personlige egenskaper og andre forhold i større grad kan ha betydning for fattigdom.

Det er blitt stadig vanligere å inkludere konsekvensene av fattigdom i fattigdomsforskningen (Fløtten 2003:2-4). Flere forskere har undersøkt hvorvidt fattige deltar i lik grad som andre i samfunnslivet, eller om de faller utenfor på viktige arenaer. Dette er det viktig å få kartlagt blant annet med tanke på å utvikle tiltak mot fattigdom.

Sosiologisk forskning har vist at faktorer som fysisk helse og livsstilsvaner har en tendens til å variere med økonomi. Folk med god økonomi lever sunnere enn de som er dårligere stilt, og benytter seg også oftere av kulturtilbud som teater, bokklubber og konserter. (Frønes 1998:122). Har man svak økonomi, har man ikke bare mindre penger, men man bor også ofte i et dårligere miljø (Sekne m.fl. 1996).

En studie fra EU konkluderte med at det er en sterk sammenheng mellom noen former for levekårsproblemer og lav inntekt (Eurostat 2003). Også en norsk studie påpeker en klar opphopning av levekårsproblemer blant fattige (Andersen 1999). Økonomisk fattigdom har det altså med å føre med seg uheldige tilleggsbelastninger som opphopning av andre

ugunstige tilstander, både sosialt og materielt sett. Det meningsmessige skillet mellom ”å være blakk” og ”å være fattig” illustrerer at det ikke bare er pengemangel, men pengemangel over tid og hva dette innebærer som er problemet (Fløtten 2003:2). Dette kapittelet skal ta for seg disse problemene, og jeg skal undersøke om de fattige skiller seg fra majoriteten i forhold til tre forskjellige arenaer.

Det har vært anvendt en rekke begreper i forsøk på å fange opp tendenser til at grupper faller utenfor, som anomi, desintegrasjon, desivilisering og stigmatisering (Brochmann og Rogstad 1996:270). I de siste årene er det særlig de to begrepene marginalisering og sosial eksklusjon har vært benyttet. Man kan spore en forskyvning av interessen fra vertikale over- og underordnede relasjoner, klasserelasjoner, til horisontale relasjoner mellom det integrerte samfunnet og marginaliserte og ekskluderte avvikere og minoriteter (Sosiologisk leksikon 1997: 295).

Brochmann og Rogstad skriver at lignende forhold som i USA har blitt forklart ved underklasse, i Europa heller har fått betegnelsene ”marginalisering” og ”sosial eksklusjon”. Dette er prosessuelle begreper de mener er langt bedre egnet til å forstå vanskeligstiltes situasjon i Norge i dag (Brochmann og Rogstad 1996:565-570). Siden jeg ikke fant at klasseeffekter hadde noen vesentlig betydning for fattigdom i kapittel 5, vil jeg i dette kapittelet undersøke om ”sosial eksklusjon” og ”marginalisering” er bedre egnet til å beskrive den norske fattigdommen. Jeg vil først se nærmere på hva som menes med de to begrepene, og deretter undersøke forholdene i dette materialet.

6.1 Begrepsavklaringer: Sosial eksklusjon og marginalisering

Både ”marginalisering” og ”sosial eksklusjon” karakteriserer tilstander hvor personer eller grupper havner på siden av fellesskapet. De betegner ulike former for problemer eller utenforskap, og favner bredere enn det tradisjonelle fattigdomsbegrepet ved å betegne prosesser i tillegg til mer stabile tilstander. Det har imidlertid også i tradisjonell fattigdomsforskning vært fokus på mulige konsekvenser av fattigdom, så dreiningen mot marginalisering og sosial ekskludering er derfor ikke nødvendigvis noe nytt (Fløtten 2003:2-4). Begrepene leder oppmerksomheten i andre retninger enn fattigdom intuitivt gjør.

Tradisjonen har utspring i Townsend (omtalt i kapittel 2.2.1 og 3.3.3), som definerte marginalisering som ”the processes that create groups of people who in one way or another and to varying extents are excluded from participation in the main currents of social life, to which they are oriented despite their marginality” (Townsend 1979, her fra Geijerstam

2001:7). Han definerte fattigdom som et relativt fenomen, og satte fokus på at fattigdom måtte forstås ut fra det som var normalt i det aktuelle samfunnet. På samme måte som man er fattig i forhold til andre det er relevant å sammenlikne seg med i ens samfunn (Hogg og Abrams 1988), kan man også være marginalisert eller ekskludert i forhold til disse.

Marginalisering og sosial eksklusjon representerer motsatsen til integrasjon og inklusjon, som er prosesser som knytter individet økonomisk og sosialt til samfunnet, og skaper tilhørighet og identifikasjon (Brochmann og Rogstad 1996:571, Halvorsen 1996a:kap 1). Sosialiseringprosesser bidrar til å skape sosialt samhold, samfunnsmessig stabilitet og integrering. Integrasjon innebærer læring av og tilpasning til samfunnets verdigrunnlag, og sikrer borgerne et fullverdig medborgerskap gjennom plikter og rettigheter, deltakelse, sikring av identitet, verdighet og selvspekt. Marginalisering og ekskludering innebærer derimot en undergraving av de sosiale mekanismene mellom individ og samfunn. Prosessene blir dermed ikke bare en risiko for individet, men også en trussel overfor samfunnet som helhet, ved at kollektive verdier utfordres (Østerberg og Engelstad 1995, Brochmann og Rogstad 1996:271), og alternative verdier formes.

Begge begrepene har de siste årene blitt populære i Norge, både generelt, i mediene, blant politikere og akademikere. Særlig benyttes marginaliseringsbegrepet om likt og ulikt, noe som til en viss grad har ført til at betydningen er blitt utvannet. Innenfor fagmiljøene er man derimot mer samstemte når det gjelder bruken. Eksklusjonsbegrepet har bedre klart å beholde sin opprinnelige akademiske betydning (Pedersen, W 1996b, Geijerstam 2001:2).

”Sosial eksklusjon” ble innført av franske sosialpolitikere på begynnelsen av 70-tallet, etter at det ble oppdaget at mange hadde dårlige levekår til tross for mange års fattigdomsreducerende politikk. Mange grupper var berørt, og felles for dem var at de på en eller annen måte var utenfor fellesskapet og manglet økonomisk støtte fra tradisjonelle velferdsordninger (Martin 1996, her fra Fløtten 2003:3). Hensikten var å sette fattigdom på dagsorden igjen, men også å utvide diskusjonen fra fattigdom, som økonomisk og materiell skjevfordeling, til en utvidet forståelse av sosiale problemer (Johannessen 1997:5).

Sosial eksklusjon er nytt som begrep, men problemene det forskes på er ikke nye. Det har vært forskning på utstøtning og utestengning, med fellesbetegnelsen utelukkelse, fra arbeidsmarkedet på 70-tallet (Hauger 1980, her fra Johannessen 1997). Eksklusjonsbegrepet er imidlertid videre, tar for seg flere arenaer, og kom særlig på banen med den økonomiske krisen på 1980-tallet. I visse kretser og sammenhenger har det så og si erstattet fattigdomsbegrepet (Fløtten 2003:2). F.eks. har EU de siste 10-15 årene omtalt fattigdomsproblemet som sosial eksklusjon (Brochmann og Rogstad 1996:570). Økende

arbeidsløshet, fattigdom og hjemløshet har skapt frykt for at stadig flere vil falle utenfor normalt samfunnsnivå og vanlig deltakelse. I kjølvannet av at den sosiale avstanden øker, oppstår det en polarisering mellom de som er ”innenfor” og de som er ”utenfor” (Halvorsen 2003), og man frykter tilstander som i USA med en økende og stadig mer ekskludert underklasse (Brox 1994).

Det ble dermed etablert et forskningsprogram, der motivasjonen var å finne årsakene til at et økende antall mennesker blir ”støtt ut” av arbeidsmarkedet mer eller mindre permanent, at store grupper ikke fanges opp av velferdsordningene, og at den sosiale tilhørighet svikter. Dette er forhold som fører til destabilisering i et slikt omfang at det ansees som en trussel mot Unionsprosjektet (targeted Socio-Economic Research Programme – 4th Framework Programme, her fra Brochmann og Rogstad 1996) Det vises til en rekke tildels innbyrdes relaterte forhold som strukturell arbeidsløshet, narkotikamisbruk, alkoholisme, familieoppløsning, fattigdom, vold og gettodannelse. Av og til vises det til en etnisk dimensjon, men problemene rammer i høy grad også grupper innen majoritetsbefolkningen (Brochmann og Rogstad 1996:570-571).

Ekskludering er et multidimensjonalt fenomen og viser til en ekstremtilstand man kan være i, i forhold til mange arenaer, rettigheter og ressurser. I sum er sosial ekskludering en serie brudd med nettverk som gjør at individer havner i et sosialt ingenmannsland (Silver 1994, her fra Geijerstam 2001:7), og ikke har noen tilknytning eller deltakelse på områder der det forventes deltakelse. Det er også snakk om ekskludering fra sosiale rettigheter og grunnleggende ressurser (Johannessen 1997:6). Strengt definert kan jeg tenke meg at psykisk syke mennesker, bostedsløse, illegale innvandrere og sterkt rusmiddelavhengige er blant de ekskluderte personene.

Noen definerer sosial eksklusjon mindre strengt, som en sterkere eller mer stabil form for marginalisering, eller relaterer det til bestemte områder. Geijerstam omtaler det som å være klart utenfor en sosial struktur eller grunnleggende ressurser, noe som oppfattes som mer alvorlig fordi dette er en mer varig tilstand. Han studerer ekskludering i forhold til arbeidsmarkedet, og definerer f.eks. trygdede som ekskluderte (Geijerstam 2001). Også Fløtten snakker om sosial eksklusjon i artikkelen ”Hvordan har de fattige det?”, og tar bare for seg dimensjonen som angår folks relasjoner til hverandre (Fløtten 2003).

Mange har funnet begrepet eksklusjon for sterkt og stigmatiserende. Eksklusjon betyr utelukkelse eller utstøtning, og det er en sosiologisk erkjennelse av det ikke finnes noe ”utenfor samfunnet”. Dermed har ikke inkludering egentlig noe motstykke, da det ikke går an å falle fullstendig utenfor (Halvorsen 2003). Mange har derfor foretrukket å prate om

marginalisering. Sosial eksklusjon betegner noe mer alvorlig enn marginalisering, som heller kan tolkes som en gråson mellom å være helt innenfor og helt utenfor (Halvorsen, R. 1996, her fra Brochmann og Rogstad 1996:571).

Ordet ”marginal” stammer fra det latinske margo som betyr kant, grense eller front. Ordet ble opprinnelig brukt om den blanke kanten, eller margen, på en skrevet side. I dagligtalen brukes ordet om fenomener som er uten eller av underordnet betydning, og som dermed befinner seg i ytterkanten eller avviker betydelig fra det som er vanlig (Pedersen, W. 1996 b, Johannessen 1997:2).

Også i samfunnsvitenskapen brukes begrepet om de som faller utenfor det normale og befinner seg i periferien. Robert E. Park bruker tidlig begrepet i sitt essay: ”Human migration and the marginal man” fra 1928, når han inspirert av Simmels ”Den fremmede” drøfter konsekvensen av migrasjonsprosesser og sameksistens mellom ulike etniske grupper i USA. Han var interessert i årsakene til at de havnet i en marginal situasjon (Park 1928, her fra Geijerstam 2001:6). Senere mente Gino Germani at marginalisering var det å ha ufullstendig medborgerskap, kulturell splittelse og partiell økonomisk integrasjon. Individuer og sosiale grupper blir regnet som marginaliserte dersom de ikke er integrert i samfunnets grunnleggende institusjoner eller har tilgang til de mest grunnleggende materielle ressurser. (Germani 1980).

Marginalisering betegner en prosess, og marginalitet en tilstand, der en verken er integrert eller ekskludert (Halvorsen 2003). Mens integrasjon er kjennetegnet ved maksimale muligheter for informasjon, kommunikasjon og relasjoner, er det i periferien begrenset tilgang til dette. Den marginaliserte befinner seg i periferien på et eller flere områder (Vranken 1995, her fra Geijerstam 2001:6). Det er et relativt fenomen og det vil være ulike grader av marginalitet avhengig av hvor mange arenaer eller ressurser man er marginalisert i forhold til (Johannessen 1997:5). Det er altså snakk om deltakelse på arenaer der det eksisterer forventninger om deltakelse, men der deltakelsen på en eller annen måte er ufullstendig. Man kan derved være marginalisert på noen områder, men fungere normalt og være integrert på andre.

Enkelte marginaliserte vil være truet av sosial ekskludering, og ikke lenger å bli regnet som fullverdige medlemmer av samfunnet. For andre er marginaliseringen et forbigående fenomen. For å skille mellom disse to tilstandene kan man bruke Tapio Salonens begreper om latent eller manifest marginal posisjon. Latent marginal posisjon brukes om personer som er i en potensielt sårbar situasjon som er forbigående og ofte skjult, mens personer i en

vedvarende vanskelig økonomisk situasjon sies å være i en manifest marginal posisjon (Clausen 1996:52-53).

Ellers er marginalisering et komplekst og flerdimensjonalt begrep, som blant annet består av kulturell, politisk, sosial, arbeids- og levekårsmarginalisering (Geijerstam 2001:6-7, Halvorsen 1996a:13). Hvilke dimensjoner som vektlegges, er avhengig av hva det er man vil belyse og i mange tilfeller vil todelingen innenfor/utenfor være for grov til å fange opp vesentlige nyanser (Brochmann og Rogstad 1996:573). En marginal posisjon kan være at en ikke har fått noen fast forankring i arbeidsmarkedet etter avsluttet skolegang, eller at trygdeytelser og inntekt ikke er tilstrekkelig til å sikre anstendige levekår, pga. høye boutgifter eller som følge av samlivsbrudd. Marginaliteten er også knyttet til at folk flest ser med mistenksomhet på personer som "får noe for ingenting" og at det kan oppleves som belastende å oppsøke sosialkontoret (Halvorsen 1996a:13).

Prosessene bak marginalisering skyldes i hovedsak samfunnets struktur (Halvorsen 1996a:13). Endringer i økonomiske og politiske konjunkturer kan endre rammebetingelsene for tilhørighet og f.eks. gi nye familieforhold, endringer i arbeidsmarkedet og omforming av sivilsamfunnet. Individene vil i forskjellig grad og på ulike måter tilpasse seg endringene, avhengig av egenskaper og ressurser. Det vil dermed alltid være et samspill mellom individene og de institusjonelle vilkårene i samfunnet. Det har de siste 10-20 årene vært et skifte av fokus fra det institusjonelle til det individuelle (Procacci 1996, her fra Brochmann og Rogstad 1996:572). Enkelte mener at veksten i offentlig sektor og statlig styring av velferd har ført til at enkeltindividets ansvarlighet har blitt underminert, med desintegrasjon og marginalisering til følge. Gjenreising av individuelle plikter, sosialt ansvar og lokal handling vil da være nødvendig for å komme over oppløsningstendensene (Brochmann og Rogstad 1996:572).

Å være marginalisert er å være i ytterkanten av et sentrum, med risiko for å bli ekskludert, mens å være ekskludert er langt mer alvorlig og mer varig. Det vil være gråsoner hvor det vil være vanskelig å bestemme kategori (Geijerstam 2001:8) Man må imidlertid ikke oppfatte ekskludering som en endelig ureversibel tilstand. Man fokuserer nettopp på sosial eksklusjon for å kunne mobilisere til handling for å integrere ekskluderte. (Johannessen 1997:6) Det er også viktig å merke seg at marginalisering i prinsippet bare omfatter uønskede tilstander, slik som ufrivillig arbeidsledighet (Geijerstam 2001).

Eksklusjons- og marginaliseringstradisjonen er blitt kritisert for ensidig fokusering på de negative og problematiske sidene ved tilhørighet i lavere sosiale lag, og at den ikke i tilstrekkelig grad innreflekterer hvordan de samme menneskene også inkluderes og verdsettes

i visse sammenhenger, eller av enkelte grupper i samfunnet. En person innehar forskjellige roller i samfunnet samtidig, og kan følgelig både være marginalisert og ikke marginalisert på samme tid. I tillegg representerer ”de marginaliserte” en skala, med stor innbyrdes variasjon når det gjelder grad av marginalisering (Brochmann og Rogstad 1996:574).

Marginaliseringsbegrepet har blitt mye benyttet i nordisk forskning, mens eksklusjonsbegrepet i større grad brukes i Europa (Hammer 2004). Man kan være marginalisert i forhold til f.eks. arbeidsmarkedet, levekår, kulturelt, politisk og sosialt. De marginale er da fortsatt innenfor samfunnet og er bare kvantitativt, men ikke kvalitativt avvikende (Halvorsen 1996a:13-14). Først når en person er marginalisert på svært mange områder brukes uttrykket ekskludert (Hammer 2004).

Man kan fastslå at noen er marginalisert på enkelte områder, men hvor mange områder skal man ta med før man kan si at en person er fullstendig ekskludert? Dette er et problem når man benytter sosial eksklusjon. I Halvorsens forskning på sosialklienter fant han at bare et lite mindretall av ”drop-outs”, bestående av bostedsløse, hardt belastede stoff- og alkoholmisbrukere eller psykiatrisk langtidspasienter, var sosialt ekskludert. Denne gruppen er vanskelig å forske på fordi de vanskelig fanges opp i surveyundersøkelser (Halvorsen 1996a:14). Skulle det finnes slike ekskluderte i det opprinnelige utvalget til undersøkelsen vil de med stor sannsynlighet finnes blant frafallet. Jeg vil derfor bare undersøke marginalisering og ikke sosial eksklusjon i denne oppgaven.

De viktigste temaene i forskning av marginalisering har vært arbeidsledighet og sosialhjelp, sosial integrasjon, rusmiddelbruk og kriminalitet (Pedersen, W. 1996 b). Det har dessuten vært studier av helse og kulturell deltakelse. Først skal jeg se på arbeidsmarginalisering, deretter sosial marginalisering og tislutt marginalisering i forhold til helse. Hovedspørsmålet gjennom resten av kapittelet er hvorvidt de fattige er mer marginaliserte enn andre på disse områdene.

6.2 Arbeidsmarginalisering

Arbeidsmarkedet har særlig blitt sett på som viktig i forbindelse med integrasjonen i det norske samfunnet. Å fungere og delta her ansees i dag nesten som fundamentalt for å kunne leve og delta som normalt. Det råder en arbeidsmoral, og det er i dag forventet at nær alle i arbeidsdyktig alder skal delta i arbeidslivet (Johannessen 1997), mens det tidligere var legalt og normalt at den ene parten i et parforhold var hjemmeværende. Arbeidsmarginalisering

oppstår når en person ikke blir integrert som forventet på arbeidsmarkedet, men faller utenfor normal tilknytning, på en eller annen måte (Geijerstam 2001).

Arbeidsmarkedet er det dominerende sentrum for fordeling av goder (Vranken 1995, her fra Johannessen 1997), og det er her hoveddelen av husholdsinntekten ideelt sett skal komme fra. Arbeidsmarginalisering er sentralt i forhold til andre former for marginalisering, ved at problemene gjerne starter på arbeidsmarkedet, for så å forplante seg til andre livsområder. Det har vært fryktet at arbeidsledighet kan føre til at man blir satt utenfor den vanlige sosiale struktur, bryter sosiale bånd og ender med å også bli sosialt marginaliserte (Brochmann og Rogstad 1996:570-571). Mens noen mener deltakelse i lønnsarbeidet er en nødvendighet for sosial tilhørighet (Sejerstedt 1996, her fra Halvorsen og Johannessen 1998), mener andre at det finnes alternative integrerende arenaer og at offentlig forsørging ikke trenger å gjøre folk passive og sosialt utestengt (Loftager 1996, her fra Halvorsen og Johannessen 1998).

Man har i Norge lenge hatt et mål om full sysselsetting. Dette sier noe om hvor viktig man regner arbeid for å være for å ha et godt og velfungerende samfunn. Politikere og samfunnsdeltakere har kjempet for retten til arbeid for alle som er i stand til å delta fullt ut i arbeidslivet (Halvorsen og Johannessen 1998, Østerberg og Engelstad 1992:78). Brox mener denne målsetningen har begynt å vike for en mer kapitalistisk tankegang, som forutsetter en stabil arbeidsledighet på mellom 5 og 10 %, og hevder at vi som følge av dette risikerer utviklingen av en fattig, marginalisert underklasse om ikke man i større grad prioriterer full sysselsetting (Brox 1994).

Det kan være mange grunner til at folk faller utenfor på arbeidsmarkedet. Noen har problemer med å komme inn i markedet på grunn av manglende eller irrelevant utdanning. Andre som har kommet inn, støtes ut igjen som følge av nedbemanning og konkurser eller bli gående på kortvarige kontrakter. Så lenge dette kun er korte, forbigående perioder er ikke dette noe samfunnsproblem. Det er først når denne tilstanden går over en lengre periode at dette blir særlig problematisk både for individet og samfunnet. Lediggangen koster samfunnet mye penger, både i overføringer, administrasjon og virkninger på lengre sikt. For individet vil motet og iveren for å skaffe jobb synke etter mange avslag. Man får et tap av produktive evner når man er ledig. Mange yrker har arbeidsoppgaver man raskt kommer ut av når man ikke driver med det kontinuerlig, og man trenger derfor opplæring for å komme inn i rutineene igjen (Geijerstam 1996:3). Etter en lengre periode utenfor arbeidsmarkedet, blir man mindre ettertraktet på jobbmarkedet, og det blir enda vanskeligere å få jobb. Gruppen av arbeidsledige går etter en lengre tid med høy ledighet over fra å være en tilfeldig usortert

gruppe, til å bli en bevisst utsortert gruppe. Denne vil etter hvert bære mer og mer preg av økonomisk og relativ deprivasjon, og fryktes å bli stadig mer synlig og avvikende fra normalbefolkningen. (Brox 1994).

Det finnes mange definisjoner på arbeidsmarginaliserte som ”utsatte grupper på arbeidsmarkedet” (Solie Palomäki, her fra Geijerstam 2001:8), grupper som ikke har et fast forankret tilhørighetsforhold til arbeidslivet (Jørgensen 1969, her fra Geijerstam 2001:8), personer i ufrivillig atypisk arbeid, f.eks. deltidsansatte som ønsker lengre arbeidstid og undersysselsatte (Karlsen 1978, Gallie og Vogeler 1994 i Johannessen 1997), og personer i yrkesaktiv alder som permanent eller over lengre perioder befinner seg utenfor arbeidsmarkedet (Møller 1996, her fra Geijerstam 2001:8) og andre. Johannessen operasjonaliserer de som ikke er integrert i normalarbeidsforhold, dvs. fast, tidsubegrenset ansettelse, men heller ikke utelukkes fra arbeidsmarkedet som marginaliserte. Mens ekskluderte er de som har vært i lønnet arbeid, men er blitt utstøtt (f.eks. uføre), de som ønsker lønnet arbeid, men aldri har vært sysselsatt, og de som ønsker arbeid, men ikke registrerer seg pga. lite håp om å få arbeid (Johannessen 1995, 1997)

Geijerstam definerer de marginaliserte som de som er løselig tilknyttet arbeidsmarkedet, f.eks. arbeidsledige og de på tiltak, mens de ekskluderte er de som er uføretrygdet og yrkeshemmet (Geijerstam 2001:2-33). Jeg vil her ta utgangspunkt i denne operasjonaliseringen og undersøke marginalisering i forhold til fattigdom.

6.2.1 Arbeidsmarginalisering i dette materiale

Spørsmål 1 i spørreskjema lyder ”Hva har vært din hovedbeskjeftigelse de siste 7 dagene?”, og instruerer om å krysse av på det man vanligvis gjør dersom man var syk eller på ferie.

Svarene fordeler seg på denne måten:

Tabell 6.1: Frekvensfordeling hovedbeskjeftigelse i 2003

Lønnet arbeid	Tiltak	Fødsels/pappapermisjon	Utdanning	Arbeidsledige	Hjemmeværende	Annet
82,0 %	1,3 %	2,6 %	2,6 %	2,3 %	2,9 %	5,6 %

Jeg legger vekt på kriteriet om frivillighet, og velger å kategorisere de som var på tiltak sammen med de arbeidsledige og kalle disse ”marginaliserte”, slik også Geijerstam gjorde. De som var i arbeid og de som var i fødsels/pappapermisjon er slått sammen til kategorien ”arbeid”, mens de som var i utdanning og de som var hjemmeværende havner sammen i en tredje kategori ”frivillig utsatt”, fordi de er i en utsatt posisjon, men som følge av et frivillig valg. De er en egen gruppe fordi jeg forventer at de vil skåre høyt for fattigdom.

Inndelingen kan diskuteres. Det kan finnes skjulte arbeidsledige blant de hjemmeværende, som gjør at man kanskje også kunne plassere gruppen blant de marginaliserte. Man kan hevde at de som er i fødsels- og pappapermisjon til en viss grad er marginalisert i forhold til kollegaer og miljøet, men i denne omgang legger jeg mer vekt på det økonomiske aspektet som arbeidsmarginaliseringen fører til. Personene som er i fødsels- eller pappapermisjon har inntekt gjennom hele perioden og dessuten et arbeid å gå tilbake til når permisjonstiden er over. Dette er en trygghet som står i sterk kontrast til de arbeidsmarginalisertes tilværelse.

Nå finner jeg at det er ca 90 % som er i arbeid, ca 6 % som er i utdanning eller hjemmeværende, og ca 4 % som er arbeidsmarginaliserte. Jeg kommer i hovedsak til å kommentere forskjeller mellom de i arbeid, og de marginaliserte.

I de påfølgende analyser skal jeg undersøke om de fattige er marginalisert. Siden det intuitivt virker mer sannsynlig at arbeidsmarginalisering fører til fattigdom, enn at fattigdom fører til marginalisering på arbeidsmarkedet, velger jeg fattigdom som avhengig variabel i dette delkapittelet.

Det kan imidlertid tenkes at det finnes tendenser i motsatt retning, f.eks. at fattige har mindre nettverk og derved større vanskeligheter for å få seg jobb. Jeg velger derfor å prosentuerer i begge retninger.

6.2.2 Inntektsfattigdom og arbeidsmarginalisering

Her skal jeg se om det er noen statistisk sammenheng mellom inntektsfattigdom og arbeidsmarginalisering. Jeg bruker personlig månedslønn med tre svarkategorier²⁶. Er de arbeidsmarginaliserte i vårt materiale inntektsfattige?

Tabell 6.2 Inntektsfattigdom og arbeidsmarginalisering
 Observert antall og relativ fordeling. N=1199

	I arbeid	Frivillig utsatt (utdanning/hjemmeværende)	Marginalisert (ledig/tiltak)	Totalt
Fattig	51 60,0 % 4,6 %	23 27,1 % 44,2 %	11 12,9 % 26,2 %	85 100,0 % 7,1 %
I faresonen	309 86,3 % 28,0 %	23 6,4 % 44,2 %	26 7,3 % 61,9 %	358 100,0 % 29,9 %
Ikke fattig	745 98,5 % 67,4 %	6 0,8 % 11,5 %	5 0,7 % 11,9 %	756 100,0 % 63,1 %
Totalt	1105 92,2 % 100,0 %	52 4,3 % 100,0 %	42 3,5 % 100,0 %	1199 100,0 % 100,0 %

Kjikkvadrat=194,369, Df=4 og p<0,001.

²⁶ "Fattige" (1-10 000), "i faresonen" (10 001-20 000) og "ikke fattige" (20 001 og mer).

Jeg ser i tabell 6.2 at det er en sammenheng mellom arbeidsmarginalisering og inntektsfattigdom. Blant de som er i arbeid er det klart færrest inntektsfattige (4,6 %), det er fem ganger så mange blant de marginaliserte (26,2 %), og ti ganger så mange (44,2 %) inntektsfattige blant de som er frivillig utsatt.

Jeg ville kanskje forventet at det var de marginaliserte, og ikke de som var frivillig utsatt, som skåret høyest på inntektsfattigdom. Jeg må imidlertid regne med at de som studerer i denne alderen, antagelig har spart opp penger til studiene, får studiene sponset av arbeidsgiver eller har studielån som finansiering, noe som jeg ikke har informasjon om her. Dermed ser nok dette tallet mer dramatisk ut enn det i virkeligheten er.

De som er hjemmeværende vil antagelig i betydelig grad være forsørget av samboer/ektefelle med inntekt, men på den andre siden skjuler det seg nok også noen arbeidsledige her, som ikke er registrert, og som fattigdommen er reell for.

Mange av de arbeidsledige og de på tiltak får dagpenger eller kursstønad fra Aetat (Aetat 2004a), og opprettholder dermed en viss grad av inntekt, mens de som er i utdanning eller hjemmeværende ikke omfattes av disse overføringene. Jeg kan med dette fastslå at statlige overføringer til en viss grad beskytter mot fattigdom, selv om arbeidsmarginaliserte er overrepresentert i forhold arbeidende med en prosentdifferanse på 21,6 %. Stønader beskytter ikke mot inntektsfattigdom på langt nær i like stor grad som arbeid. Dagpenger er da også bare en prosentandel (62,5 %) av ens tidligere lønn, begrenset oppad ved et maksimumsbeløp (Aetat 2004a, Hatland 1994).

Det er relativt få av de inntektsfattige som er i arbeid, bare 60 %, i forhold til 86,3 % blant de i faresonen, og 98,5 % blant de ikkefattige. Der er videre 27,1 % av de fattige som er i utdanning eller hjemmeværende (veldig mange flere enn for de i faresonen og ikkefattige), og 12,9 % som er arbeidsmarginalisert.

I Johannessen 1997 finner han blant annet at de som er arbeidsmarginaliserte i langt større grad enn andre er økonomisk marginalisert, operasjonalisert som betalingsproblemer og inntektsfattigdom.

Jeg fant altså en sammenheng mellom inntektsfattigdom og arbeidsmarginalisering, og ser at arbeidsmarginaliserte i større grad er fattige enn de i arbeid, med en prosentdifferanse på 21,6 prosentpoeng. Når jeg kontrollerer for stratifiseringsvariabelen ser jeg fortsatt at arbeidsmarginalisering har en sterk signifikant effekt. Om man var i utdanning i 1985 er også signifikant, og minker sjansene til fattigdom.

6.2.3 Sosialhjelpsmottak og arbeidsmarginalisering

Nå skal jeg undersøke om det er sammenheng mellom arbeidsmarginalisering og mottak av sosialhjelp i vårt materiale. Er de arbeidsmarginaliserte i større grad sosialhjelpsmottakere enn andre?

Tabell 6.3 Sosialhjelp og arbeidsmarginalisering
Observert antall og relativ andel. N=1246

	I arbeid	Frivillig utsatt (utdannelse/hjemmeværende)	Arbeidsmarginaliserte (ledig/tiltak)	Totalt
Mottatt sosialhjelp	127 76,0 % 11,3 %	18 10,8 % 24,7 %	22 13,2 % 47,8 %	167 100,0 % 13,4 %
Ikke mottatt sosialhjelp	1000 92,7 % 88,7 %	55 5,1 % 75,3 %	24 2,2 % 52,2 %	1079 100,0 % 86,6 %
Totalt	1127 90,4 % 100,0 %	73 5,9 % 100,0 %	46 3,7 % 100,0 %	1246 100,0 % 100,0 %

Kjikkvadrat=59,352, Df=2 og $p < 0,001$.

I tabell 6.3 finner vi en signifikant sammenheng. Nesten halvparten av de arbeidsmarginaliserte har mottatt sosialhjelp. I forhold kan jeg nevne at det er 24,7 % av de som er frivillig utsatt, og bare 11,3 % av de som er i arbeid som har mottatt sosialhjelp. Jeg ser altså at særlig arbeid, men også å være frivillig utsatt, beskytter mot sosialhjelpsmottak.

Blant hele gruppen som har mottatt sosialhjelp er det 13,2 % som er arbeidsmarginalisert. Til sammenlikning er det i gruppen som ikke har mottatt sosialhjelp bare 2,2 %. Det er altså en sterk sammenheng mellom arbeidsmarginalisering og sosialhjelpsmottak, men som i tidligere kapitler har jeg problemer med årsaks-/virkningsforholdene. Det at man er arbeidsledig i 2003 kan ikke være årsak til at noen har mottatt sosialhjelp i tidligere år. Jeg tror heller ikke at det at man har mottatt sosialhjelp for flere år siden kan ha direkte betydning for om man er i arbeid i dag. Det kan dreie seg om bakenforliggende årsaker som påvirker begge disse variablene. Man kan kanskje tenke seg at hovedbeskjeftigelse i 1985 kan ha en innvirkning på begge disse faktorene. Eller det kan være personlige egenskaper eller at en manglende oppslutning om arbeidsetikken.

Uansett er det en overraskende sterk sammenheng mellom arbeidsmarginalisering og sosialhjelp, som man ikke kan ignorere. Når jeg kontrollerer for stratifiseringsvariabelen finner jeg fortsatt at det er en sterk signifikant sammenheng mellom sosialhjelp og fattigdom. Det er imidlertid også signifikante utslag for begge stratifiseringskategoriene, som antyder at både om man var i arbeid i 85, men særlig at man var i utdanning i 85, minker sjansene for at man har mottatt sosialhjelp.

6.2.4 Relativ deprivasjon og arbeidsmarginalisering

Tilslutt skal jeg undersøke om det er en statistisk sammenheng mellom relativ deprivasjon og arbeidsmarginalisering. Er våre arbeidsmarginaliserte relativt deprivert i større grad enn andre? Resultatene kan jeg se i tabell 6.4.

Tabell 6.4 Relativ deprivasjon og arbeidsmarginalisering
Observert antall og relative andeler. N=1223.

	I arbeid	Frivillig utsatt (utdanning/hjemmeværende)	Arbeidsmarginalisert (ledig/tiltak)	Totalt
Relativt depriverte	37	11	17	65
Mange problemer (5-9)	56,9 % 3,3 %	16,9 % 15,7 %	26,2 % 37,0 %	100,0 % 5,3 %
Noen problemer (1-4)	174 82,9 % 15,7 %	21 10,0 % 30,0 %	15 7,1 % 32,6 %	210 100,0 % 17,2 %
Ingen problemer	896 94,5 % 80,9 %	38 4,0 % 54,3 %	14 1,5 % 30,4 %	948 100,0 % 77,5 %
Totalt	1107 90,5 % 100,0 %	70 5,7 % 100,0 %	46 3,8 % 100,0 %	1223 100,0 % 100,0 %

Kjikkvadrat=143,158, Df=4 og p<0,001

Det er sammenheng mellom arbeidsmarginalisering og relativ deprivasjon. Når jeg ser på de som har mange problemer og dermed er karakterisert som subjektivt fattige, ser jeg at dette bare rammer 3,3 % av de som er i arbeid, 15,7 % av de som er frivillig utsatt og hele 37,0 % av de som er arbeidsmarginalisert. Å være utenfor arbeidsmarkedet øker dermed risikoen vesentlig for å skåre høyt på den relative deprivasjonsindeksen.

Av de arbeidsmarginaliserte er det 26,2 % som er relativt depriverte, mot 7,1 % med noen problemer og 1,5 % uten problemer. Av dette kan jeg se at arbeid beskytter mot relativ deprivasjon, og at det er svært få av de uten problemer med relativ deprivasjon som er uten arbeid. Det er også verdt å merke seg at de som er frivillig utsatt i har mindre problemer på den relative deprivasjonsindeksen enn de ufrivillig marginaliserte, selv om de har mindre inntekt, som vist i tabell 6.2. Dette støtter antagelsen om at disse gruppene har andre kilder til forsørgelse enn det vi her har informasjon om.

Kort oppsummert er det altså slik at arbeidsmarginalisering øker andelen som er relativt deprivert. Også kontrollert for stratifiseringsvariabelen finner vi en slik sterk sammenheng. Jeg finner imidlertid ikke signifikante utslag for hovedbeskjeftigelse i 1985 når det gjelder relativ deprivasjon.

6.2.5 Er det noen sammenheng mellom fattigdom og arbeidsmarginalisering?

Jeg har nå undersøkt arbeidsmarginalisering i forhold til tre fattigdomsmål. Først så jeg på inntektsfattigdom og fant ut at tilknytningen til arbeidsmarkedet har mye å si for hvorvidt respondentene er fattige eller ikke. Det er over 21 % flere av de marginaliserte som er fattige, enn de som var i arbeid. På den andre siden er det 12 % flere fattige enn ikkefattige som er marginalisert. Konklusjonen er at en marginalisert arbeidstilknytning, her operasjonalisert som å være arbeidsledig eller på tiltak, fører til en vesentlig risiko for inntektsfattigdom, mens arbeid beskytter mot denne fattigdommen.

Når det gjelder sosialhjelpsmottak og marginalisering fant jeg også en sammenheng mellom arbeidstilknytning og fattigdom i samme retning som over. Andelen av de arbeidsmarginaliserte som har mottatt sosialhjelp er 36,5 % større enn andelen av de arbeidende, mens gruppen av frivillig utsatte befinner seg i en mellomposisjon, med 13,4 % flere enn de arbeidende, og 23,1 % færre enn de marginaliserte som hadde mottatt sosialhjelp. Det er 11 % flere sosialhjelpsmottakere som er marginaliserte, enn blant de som ikke har mottatt sosialhjelp. Det er altså en sterk statistisk sammenheng også her.

Tilslutt fant jeg også en tilsvarende tendens mellom arbeidsmarginalisering og relativ deprivasjon. Det er over 33,7 % flere av de med en marginal tilknytning på arbeidsmarkedet, enn de som er i arbeid, som er relativt depriverte. Det er også 24,7 % flere som er relativt depriverte som er arbeidsmarginaliserte, enn av de som ikke har problemer på deprivasjonsindeksen.

Ens tilknytning på arbeidsmarkedet henger med andre ord klart sammen med fattigdom. De som er marginalisert på arbeidsmarkedet skårer høyere for fattigdom, både når det gjelder personlig inntekt, sosialhjelp og relativ deprivasjon, enn de som jobber. Omvendt er de fattige i langt høyere grad arbeidsmarginalisert enn de andre gruppene i vårt materiale. Dette er viktige resultater som viser at det er å få flest mulig i arbeid kan være et godt tiltak mot fattigdom og problemer i kjølvannet av fattigdommen

Jeg har også funnet at studenter og hjemmeværende er fattigere mht. inntekt enn de som jobber eller er arbeidsledige. Likevel har de i langt mindre grad mottatt sosialhjelp, og lider mindre av relativ deprivasjon enn de marginaliserte. Dette funnet styrker tidligere antagelse om at frivilligheten gjør situasjonen deres mindre prekær (Geijerstam 2001), og at personene i denne gruppen støtter seg til andre forsørgermuligheter enn de jeg har kunnskap om her.

Funnet synliggjør også at arbeidsmarginaliserte til en viss grad beskyttes mot inntektsfattigdom av offentlige overføringsordninger, som ikke omfatter studerende og hjemmeværende. Dagpenger beskytter altså delvis mot økonomisk fattigdom. Norge som velferdsstat har nettopp som mål å forhindre fattigdom og utviklingen av en underklasse, gjennom offentlige overføringer (Lysestøl og Meland 2003), og resultatene her viser at dette til en viss grad lykkes. Velferdsordningene beskytter imidlertid ikke mot fattigdom i like stor grad som arbeid gjør, og det vil derfor være et bedre alternativ å hjelpe arbeidsledige fattige i arbeid, enn å overføre penger. Men også dette tiltaket er langt bedre enn ingen forsørgelse, som antagelig vil føre til økt kriminalitet og et tydeligere skille mellom de som er innenfor og de som er utenfor (Brox 1994, Halvorsen 2003), og evt. vil lede til en underklasse.

Trygdeordningene er nettopp utformet i spenningsfeltet mellom to typer hensyn. De skal både skape trygghet og sikre mot materielle problemer, når arbeidsinntekten faller bort, men også utformes slik at folk søker arbeid fremfor trygd. Attføringsmeldingen (St.meld. nr. 39 (1991-1992)) innskjerper denne ”arbeidslinja” (Hatland 1994b). Det blir fra tid til annen diskutert om dagpenge-, og trygdeordningene er for sjenerøse, og at arbeidsetikken svekkes som følge av disse velferdstjenestene. Man har fryktet at det oppstår en avhengighetskultur av en gruppe ”outsidere” som har vendt fellesskapet og arbeidsetikken ryggen (Halvorsen og Johannessen 1998).

Når jeg kontrollerer for stratifiseringsvariabelen, som angir hva som var respondentens hovedbeskjeftigelse i 1985, finner jeg at signifikante resultater når det gjelder inntekt og sosialhjelp. Om man var i utdanning i 1985 minker sjansen til inntektsfattigdom, og både om man var i utdanning eller i arbeid minker sjansene for å ha mottatt sosialhjelp. Men det er ikke signifikante resultater for relativ deprivasjon. Arbeidsmarginalisering fører altså i høyest grad til inntektsfattigdom for de som var ledige eller i arbeid i 1985, til sosialhjelpsfattigdom for de som var ledige i 1985, mens det ser ut til at relativ deprivasjon rammer uavhengig av integrasjon i 1985. Dette kan skyldes manglende oppslutning om arbeidsetikken eller andre forhold ved de som var ledige, og også til en viss grad om de som var i arbeid i 1985. Dette er i tråd med Heggens funn om at tilpasning til skole og i arbeid i ungdomsalder har mye å si for senere utvikling (Heggen m.fl. 2003).

Jeg vil også igjen påpeke svakheten ved å bare benytte inntekt som kriterium for fattigdom. Man kan fange grupper, som ikke lider under den økonomiske situasjonen, men som har valgt den frivillig, som studenter. Mange forskere ekskluderer av den grunn studenter i sine fattigdomsstudier. Hjemmeværende inkluderes fortsatt i stor grad, men noe av dette problemet reduseres når man beregner fattigdom ut fra husholdsinntekt istedenfor personlig

inntekt. Når man bruker flere fattigdomsmål samtidig får vi et flerdimensjonalt og mer nyansert bilde av situasjonen.

6.3 Sosial marginalisering

En del analyser av marginalisering legger hovedvekten på mellommenneskelige relasjoner, istedenfor på arbeidsmarginalisering. Disse relasjonsanalysene fokuserer på forbindelsene mellom posisjoner, grupper og kollektive sammenhenger. Marginalisering kan da sies å være prosessene og mekanismene som medfører mangelfull deltakelse, manglende innflytelse og tilhørighet i det sosiale liv (Brochmann og Rogstad 1996:571-572).

Dette er altså en annen type marginalisering som går mer på det mentale og sosiale plan. Også innenfor tradisjonell fattigdomsforskning har det til en viss grad vært fokus på konsekvenser fattigdom kan ha for folks sosiale deltakelse. Dette ser jeg f.eks. i Townsends relative fattigdomsdefinisjon, hvor han skriver at folk "(...) kan betegnes som fattige når de mangler ressurser til å skaffe seg det kostholdet, delta i de aktivitetene (...) som er vanlige eller i det minste alminnelig aksepterte i det samfunn de tilhører." (Townsend 1979:31, oversettelse Stjernø 1986:39). Dette gir et bredt fattigdomsbegrep som åpner for studier av sosiale fenomener i fattigdomsforskningen.

De personene som er marginaliserte sosialt, kan være de som har få venner og bekjente, eller få, nære, fortrolige venner, det kan være de som går lite ut, de som føler seg ensomme, og deltar lite i sosiale og kulturelle begivenheter eller liknende (Fløtten 2003). Barstad har vist at de med lav inntekt har større sannsynlighet for å være sosialt isolert enn de med høy inntekt. Fløtten har funnet en delvis sammenheng mellom inntektsfattigdom og sosiale problemer når hun undersøker det hun kaller sosial eksklusjon ut fra den sosiale dimensjonen. Dette vil jeg heller kalle marginalisering, fordi det bare er ut fra en dimensjon, og jeg mener de ekskluderte må være marginalisert på mange områder for å kalles ekskluderte. Sosiale problemer operasjonaliserer hun som det å ha lite sosial kontakt med familie og venner, det å ikke ha en fortrolig venn, det å ofte føle seg ensom og det å ha problemer med å få hjelp og støtte i vanskelige situasjoner (Barstad 2000).

Jeg tenker meg at fattigdom og marginalisering henger sammen på den måten at fattigdom fører til mindre sosial kontakt, og økt risiko for sosial marginalisering. Hvis denne tankegangen er riktig, vil de fattige her skåre høyere på sosial marginalisering enn andre grupper. Som tidligere nevnt er det heller ikke uvanlig å tenke seg at de som blir marginalisert på arbeidsmarkedet, etter hvert også blir sosialt marginalisert (Halvorsen og Johannessen

1998). Man mister kontakten med kollegaer, og har kanskje ikke lenger råd til å delta aktivt på forskjellige fritidsaktiviteter, trening og sosiale tilstelninger (Brochmann og Rogstad 1996:570-571).

6.3.1 Sosial marginalisering i dette materialet

For å måle sosial marginalisering har jeg tatt utgangspunkt i spørsmål 34 som lyder som følger: ”Bortsett fra medlemmer i din egen familie, har du noen som står deg nær, og som du kan snakke fortrolig med?” På dette spørsmålet kan man svare ja, nei eller vet ikke, og 84,4 % svarer ja, 10,5 % nei og 5,1 % vet ikke. De som har svart ja, må også oppgi hvor mange fortrolige venner de har. Jeg har ikke tatt hensyn til dette antallet i mine analyser, for jeg regner med at hovedforskjellen ligger i kvaliteten, altså om man har fortrolige venner eller ikke, og ikke i kvantiteten, f.eks. om man har to eller åtte slike fortrolige venner.

Nå skal jeg se hvordan sosial marginalisering fordeler seg etter våre tre fattigdomsmål. Da jeg anser det som mest sannsynlig at det er fattigdommen som fører til sosial marginalisering har jeg her valgt sosial marginalisering som avhengig variabel. Man kan også tenke seg at personer som er sosialt marginalisert f.eks. har større vanskeligheter enn andre med å få seg arbeid, både fordi de mangler nettverket de fleste jobber blir formidlet igjennom, og fordi de kanskje klarer seg dårligere på ansettelsesintervjuer. Her ønsker jeg i første omgang å se hvordan de fattige er integrert, og om de er mer marginaliserte enn andre.

6.3.2 Sosial marginalisering og inntektsfattigdom

Jeg lurer her på om de inntektsfattige i dette materialet er sosialt marginalisert. I tabell 6.5 kan vi se om det er noen slik sammenheng.

Tabell 6.5 Inntektsfattigdom og sosial marginalisering
Sosial marginalisering etter inntektsfattigdom. Relativ andel og observert antall. N=1204.

	Fattig	I faresonen	Ikke fattig	Totalt
Har fortrolige venner	92,8 % 90	90,7 % 343	87,9 % 641	89,2 % 1074
Har ikke fortrolige venner (sosial marginalisering)	7,2 % 7	9,3 % 35	12,1 % 88	10,8 % 130
Totalt	100,0 % 97	100,0 % 378	100,0 % 729	100,0 % 1204

Kjikkvadrat=3,448, Df=2, p=0,178

I tabellen ser man at totalt 10,8 % er sosialt marginaliserte. Det kan se ut til at fattige i noe større grad enn de i faresonen, og i enda større grad enn de som ikke er fattige, har venner som de kan prate fortrolig med. Hvis fattigdom skulle føre til marginalisering er dette motsatt resultat av hva jeg ville forventet. Det er altså de med høyest inntekt som i størst grad er

sosialt marginalisert, når sosialt marginaliserte er operasjonalisert som mangel på fortrolige venner.

Fløtten fant at de fattige har større problemer enn ikke fattige med å få personlig hjelp, ensomhet og å ha en god venn. For disse variablene skårer fattige omtrent dobbelt så høyt som ikkefattige. Det ikke forskjell mht. vanskeligheter for å få økonomisk hjelp, men for ”liten sosial kontakt” er ikkefattige er mer utsatt enn fattige med ca 11 % mot ca 6 %. Hun fant at flere fattige enn ikkefattige manglet en god venn (4 % mot 2 %), men denne forskjellen var ikke signifikant på 5 % nivå (Fløtten 2003). Jeg har tvert imot funnet at 7,2 % av de fattige, mot 12,1 % ikkefattige mangler fortrolige venner, som altså er i strid med Fløttens resultater. Forskjellene her er imidlertid ikke signifikante på 5 % nivå, så mine eller Fløttens resultater kan dermed skyldes tilfeldigheter.

Jeg kan derfor ikke konkludere med at det er noen reell forskjell på graden av sosial integrasjon etter inntektsfattigdom i den bivariante tabellen. Jeg finner fortsatt en liten ikke signifikant tendens i samme retning i en multivariat analyse, men når jeg kontrollerer for stratifiseringsvariabelen øker imidlertid effekten av sosial marginalisering og blir signifikant. Det ser dermed ut til at sammenhengen mellom sosial marginalisering og fattigdom i første rekke rammer den gruppen som var arbeidsledig i 1985. Jeg får også en signifikant effekt for om man var i utdanning i 1985 som også reduserer sannsynligheten for å være marginalisert. Det ser altså ut som at det er de som var i arbeid eller arbeidsledige i 1985 og som ikke er fattige i 2003 som er mest rammet av sosial marginalisering.

Hva man gjør i ungdomstiden ser altså ut til å ha mye å si for hvorvidt man har fortrolige venner i voksen alder. Det er kanskje særlig i denne alderen at varige vennskapsbånd knyttes, og om man var i utdanning denne perioden har en klart positiv effekt, om man var i arbeid har også en positiv effekt, mens om man var ledig har en negativ effekt. Denne effekten er sterkere enn om man var inntektsfattig eller ikke i 2003.

6.3.3 Sosial marginalisering og sosialhjelpsmottak

Finnes det noen sammenheng mellom sosial marginalisering og sosialhjelpsmottak?

Tabell 6.6 Sosialhjelpsmottak og sosial marginalisering
Sosial marginalisering etter sosialhjelpsmottak. Relativ andel og observert antall. N=1255.

	Ikke mottatt sosialhjelp	Mottatt sosialhjelp	Totalt
Har fortrolige venner	89,5 % 952	86,4 % 165	89,0 % 1117
Har ikke fortrolige venner (sosialt marginaliserte)	10,5 % 112	13,6 % 26	11,0 % 138
Totalt	100,0 % 1064	100,0 % 191	100,0 % 1255

Kjikkvadrat=1,576, Df=1, p=0,209

I tabell 6.6 kan de se ut som om de som har mottatt sosialhjelp i større grad er sosialt marginalisert enn de som ikke har mottatt sosialhjelp. Dette er mer i tråd med hva jeg ville forvente, dersom fattigdom skulle føre til marginalisering. Men heller ikke her er funnene signifikante og kan dermed skyldes tilfeldigheter.

Dessuten er det ikke åpenbart at det å tidligere ha mottatt sosialhjelp påvirker om man har fortrolige venner eller ikke i 2003. Kanskje er det heller slik at sosial marginalisering kan ha betydning for om man mottar sosialhjelp eller ikke, ved at manglende nettverk gjør at man ikke har noen å søke hjelp og støtte hos når man trenger det, og dermed må henvende seg til det offentlige for støtte.

Jeg kan heller ikke her konkludere med noen reell forskjell mellom de som har og de som ikke har mottatt sosialhjelp. Når jeg kontrollerer resultatet i en multivariat analyse, finner jeg fremdeles en liten ikke signifikant effekt, og når jeg kontrollerer for stratifiseringsvariabelen er denne fortsatt ikke signifikant. Begge kategoriene i stratifiseringsvariabelen gir imidlertid signifikante utslag som viser at de har redusert sannsynlighet for å være sosialt marginalisert i forhold til de som var ledige i 1985.

6.3.4 Sosial marginalisering og relativ deprivasjon

Tilslutt skal jeg undersøke om det er noen sammenheng mellom relativ deprivasjon og sosial marginalisering? I tabell 6.7 kan jeg se om det er en slik sammenheng.

Tabell 6.7 Relativ deprivasjon og sosial marginalisering

Sosial marginalisering etter relativ deprivasjon. Relativ andel og observert antall. N= 1228

	Ikke problemer	Noen problemer	Mange problemer (relativt deprivert)	Totalt
Har fortrolige venner	89,9 % 841	87,0 % 187	80,8 % 63	88,8 % 1091
Har ikke fortrolige venner (sosialt marginaliserte)	10,1 % 94	13,0 % 28	19,2 % 15	11,2 % 137
Totalt	100,0 % 935	100,0 % 215	100,0 % 78	100,0 % 1228

Kjikkvadrat=7,034, Df=2, p<0,05

Jeg finner her en sammenheng mellom relativ deprivasjon og sosial marginalisering. De som har mange problemer på fattigdomsindeksen er i større grad sosialt marginalisert enn andre. Dette er i tråd med forventningene. Det er 10,1 % av de som ikke har problemer som er sosialt marginalisert, mens det er 13 % med noen problemer, og hele 19,2 % av de depriverte som er sosialt marginalisert. Det er altså dobbelt så høy andel sosialt marginaliserte blant de depriverte enn blant de uten problemer.

Når jeg kontrollerer for stratifiseringsvariabelen finner jeg fremdeles en signifikant sammenheng, i retning av at relativt depriverte er mer marginaliserte enn andre. Dessuten finner jeg en signifikant effekt for om man var i utdanning i 1985. De som var i utdanning er i mindre grad sosialt marginalisert enn de som var ledige eller i arbeid.

6.3.4 Er våre fattige sosialt marginalisert?

Jeg har her undersøkt om det er noen sammenheng mellom fattigdom og sosial marginalisering, målt som at man ikke har venner man kan prate fortrolig med utenom den nærmeste familie. Jeg hadde forventet at fattige i større grad ville være marginalisert enn andre, i tråd med frykten uttrykket hos både Brochmann og Rogstad, og Halvorsen og Johannessen, men jeg har fått ikke-signifikante og sprikende resultater, og har bare til en viss grad greid å påvise en slik sammenheng.

Når jeg undersøker om inntektsfattigdom har noen betydning for sosial marginalisering, viser det seg at fattige i større grad har fortrolige venner enn andre, men funnene er ikke signifikante og kan skyldes tilfeldigheter. Kontrollert for hovedbeskjeftigelse i 1985 finner jeg derimot at effekten er signifikant for de som var ledige. Dvs. at ikke fattige som var ledige i 1985 i større grad er sosialt marginalisert enn fattige som var ledige i 85.

Når jeg sjekker om sosialhjelpsmottak henger statistisk sammen med om man er sosialt marginalisert eller ikke, finner jeg at de som har mottatt sosialhjelp i noe større grad er marginalisert enn de andre. Men heller ikke disse funnene er signifikante, selv ikke når jeg kontrollerer for stratifiseringsvariabelen, og kan dermed skyldes tilfeldigheter.

Men jeg finner en signifikant forskjell mellom gruppene når jeg undersøker sammenhengen mellom relativ deprivasjon og sosial marginalisering. Som forventet ser jeg en stigende grad av sosial marginalisering etter jo flere problemer respondentene har på den subjektive fattigdomsindeksen og forskjellen består når jeg kontrollerer for stratifiseringsvariabelen, men mest for de som var i arbeid eller ledig i 1985.

Konklusjonen blir den at jeg ikke kan fastslå at fattige er mer sosialt marginalisert enn andre. De inntektsfattige har kanskje til og med i større grad fortrolige venner enn de ikke fattige, iallfall når det gjelder de som var ledige i 1985. Når det gjelder sosialhjelp, er det en 3 % stor ikke-signifikant prosentdifferanse i de som ikke har mottatt sosialhjelp sin favør. Men når det gjelder relativ deprivasjon er det en signifikant sammenheng på ca 9 prosentpoeng i samme retning som for sosialhjelp.

Her må vi tenke litt på hva fattigdomsdefinisjonene innebærer. Inntekt er et indirekte mål som jeg har kritisert for å ikke i tilstrekkelig grad fange opp de som faktisk har problemer

av den lave inntekten. Det subjektive, direkte fattigdomsmålet relativ deprivasjon går derimot rett til kjernen av problemet og viser resultater av fattigdommen. Sosialhjelp igjen identifiserer en gruppe blant de sistnevnte, som går til det skritt å be offentlige myndigheter om hjelp for denne situasjonen.

Det er mer sannsynlig at de som kjenner fattigdommen på kroppen, som oppgir at de ikke har råd til å betale regninger, be venner hjem, kjøpe gaver ol, rammes av sosial marginalisering som følge av fattigdommen, enn de som ikke føler fattigdommen på kroppen. Og at man har søkt og mottatt sosialhjelp kan nettopp være et resultat av at man er dårlig sosialt integrert og ikke har venner man kan søke hjelp hos. Derfor er ikke dette resultatet så overraskende når det kommer til et stykke. Vi har jo også allerede vist at hjemmeværende og studenter, som ikke skårer høyt for sosialhjelpsmottak eller relativ deprivasjon, kommer svært negativt ut når det gjelder inntektsfattigdom, men likevel ikke skårer så høyt for sosialhjelp og relativ deprivasjon.

Jeg har også funnet at stratifiseringsvariabelen ga signifikante effekter for utdanning både alle de tre fattigdomsmålene, og ga redusert sannsynlighet for marginalisering. Mens om man var arbeidsledig har en gitt økt sannsynlighet for marginalisering om man har mottatt sosialhjelp eller vært relativt deprivert. Når det gjaldt inntektsfattigdom derimot, var de ikkefattige mer marginalisert enn de fattige. Det er iallfall helt tydelig at hovedbeskjeftigelse i 1985 innvirker på sosial marginalisering på den måten at utdanning i ungdomstiden reduserer faren for sosial marginalisering, og ledighet i ungdomstiden øker sannsynligheten for sosial marginalisering i voksen alder.

Et av de mest oppsiktsvekkende funnene er kanskje at hovedbeskjeftigelse i ungdomstiden har så mye å si for hvorvidt man har fortrolige venner i voksen alder. Det er kanskje særlig i denne alderen at varige vennskapsbånd knyttes. Når jeg sjekker dette i en krysstabell mellom sosial marginalisering og stratifiseringsvariabelen, finner jeg at de 17 % av de som var ledige var marginalisert, mens det bare var 7 % av de som var i utdanning som er det samme. Jeg har altså funnet at arbeidsmarginalisering i tenårene fører altså til økt grad av sosial marginalisering. Når jeg undersøker om arbeidsmarginalisering i voksen alder fører til det samme, finne jeg en ørliten ikkesignifikant effekt i samme retning. Jeg har dermed ikke funnet at arbeidsmarginalisering fører til sosial marginalisering i voksen alder, slik Brochmann og Rogstad og Halvorsen og Johannessen frykter.

6.4 Levekårsmarginalisering

Tilslutt skal jeg undersøke om de fattige marginalisert i forhold til resten av befolkningen med hensyn til bestemte levekår²⁷. Levekårsmarginalisering omfatter blant annet helse og livsstilsvaner, som rusmiddelbruk og boforhold (Fløtten 1999, Fløtten 2003). Her skal jeg bare ta for meg ett levekårs mål, og det er helse.

Forskning har vist at sykdom og helse har en tendens til å fordele seg sosialt, på den måten at fattige har dårligere helse og lavere gjennomsnittlig levealder enn rike. (F.eks. Bury 1997:Kap 2). Selv om helsetilstanden i befolkningen stort sett er god, er det store forskjeller mellom sosioøkonomiske grupper i Norge ([St.meld.nr.41 (1987-1988)] her fra Lysestøl og Meland 2003:167). Problemet er så veldokumentert at det taes opp som et eget kapittel i stortingsmeldingen ”Resept for et sunnere Norge” fra 2003, hvor det står at:

”For et demokratisk samfunn bør det være en selvfølge å forsøke å påvirke vilkårene som skaper sosiale helseforskjeller. Det er et rettferdighetsproblem når mennesker med lav sosial status, få goder og få ressurser i tillegg er mer belastet med smerte, sykdom, nedsatt funksjonsevne og forkortet levealder.” (St.meld nr. 16 (2002-2003))

Mange har så dårlig helse at det svekker livskvaliteten betydelig, og jeg vil her undersøke om dette i større eller mindre grad rammer de fattige i forhold til andre.

Norge er et velferdssamfunn som har bestrebet seg på å få til et godt felles helsevesen som skal behandle alle likt uavhengig av økonomiske ressurser og sosial bakgrunn. Offentlige myndigheter både finansierer og driver de fleste helse- og sosialtjenester i Norge i dag (Romøren 1994). Blir man syk skal altså ikke klasse og formue bety noe for hvor rask og god behandling man får (Østerberg og Engelstad 1992). De offentlige sykehusene har imidlertid fått noe mer konkurranse av private klinikker de siste årene, som tilbyr kortere ventetid mot betaling. Disse har imidlertid gjerne spesialisert seg på avgrensede områder, og fremdeles er det slik at det offentlige sikrer gode behandlingsmuligheter for alle og at innbyggernes helse er det offentliges ansvar. Det er dermed antagelig ikke pga. behandlingen at helsen er skjevfordelt. Det må være andre årsaker.

Jeg er først og fremst ute etter å påvise om det er større, like stor, eller mindre andel av de fattige som har dårlig helse enn resten av befolkningen. Problemet er imidlertid å kunne vite om det er fattigdommen som fører til dårlig helse, om det er dårlig helse som fører til fattigdommen, eller om det er en tredje faktor som er årsak til begge deler. Man kan tenke seg tendenser i flere retninger. F.eks. kan mennesker med fysisk eller psykisk dårlig helse bli utestengt og marginalisert på arbeidsmarkedet pga den dårlige helsen og dermed være i

²⁷ Levekår omfatter et bredt sett av komponenter som helse, omsorg, kunnskaper, utdanningsmuligheter, boforhold, nærmiljø, livsstil, rekreasjon og kultur, sikkerhet for liv og eiendom, politiske rettigheter og ressurser (se 2.1.1) (Lysestøl og Meland 2003:160).

risikozonen for fattigdom. Og selv om helsevesenet er offentlig er det egenandeler på en del helsetjenester og medisiner som utgjør en økonomisk belastning for de med dårlig helse.

På den andre siden kan det å ha liten inntekt og være relativt deprivert føre til dårlig helse av mange grunner. Mange lavinntektsyrker gir mer belastnings og sliteskader enn andre yrker. Å gå arbeidsledig og slite økonomisk over lengre tid kan gi flere psykiske belastninger. Dessuten har livsstils- og matvaner mye å si, dette gjelder alt fra trening, kosthold, alkohol og tobakksvaner. Fattigdomskulturen i USA er blant annet preget av dårlig kosthold og overvekt. Billig- og ferdigmat er ofte lite sunn og næringsrikt, ved at det er inneholder mye sukker og fett, samtidig som vitamin og mineralinnhold reduseres. Et ensidig og lite næringsrikt kosthold, i tillegg usunne drikke- og tobakksvaner fører til dårligere helse (Brox 1994, Lysestøl og Meland 2003:Kap 5/6).

I denne oppgaven vil jeg undersøke om de fattige er helsemarginalisert, jeg velger da helsemarginalisering som avhengig variabel, og vil i første omgang undersøke om det finnes en statistisk sammenheng mellom de to fenomenene.

6.4.1 Helsemarginalisering i dette materialet

Jeg vil her ta utgangspunkt i spørsmål 33: ”Hvordan vurderer du din egen helse sånn i sin alminnelighet?” Respondentene får svaralternativene svært god, god, verken god eller dårlig, dårlig og svært dårlig, og svarer på denne måten.

Tabell: 6.8: Frekvensfordeling helsemarginalisering

Svært god	God	Verken / eller	Dårlig	Svært dårlig	Ikke besvart
28,5 %	50,1 %	15,2 %	5 %	0,8 %	0,5 %

Det ser altså ut som om de fleste synes sin helsetilstand er tilfredsstillende. Jeg slår sammen svært god og god helse til kategorien ”god helse”, og dårlig og svært dårlig til kategorien ”dårlig helse”, og lar de som mener helsen verken er god eller dårlig, fortsatt være en egen kategori. Jeg finner da at 78,9 % har god helse, 15,3 % verken har god eller dårlig helse og 5,8 % har dårlig helse. Personene i kategorien ”dårlig helse” blir da å anse som de helsemarginaliserte i denne oppgaven.

Er de fattige i høyere grad helsemarginaliserte enn andre? Jeg begynner med å undersøke inntektsfattigdom, før jeg ser på sosialhjelpsmottak og relativ deprivasjon.

6.4.2 Inntektsfattigdom og helsemarginalisering

Er det noen statistisk sammenheng mellom inntektsfattigdom og helsemarginalisering. Resultatene finner jeg i tabell 6.9.

Tabell 6.9 Inntektsfattigdom og helsemarginalisering

Helsemarginalisering etter inntektsfattigdom. Relativ andel og observert antall. N=1266

	Fattig	I faresonen	Ikke fattig	Totalt
God helse	63,4 % 64	70,9 % 278	85,4 % 660	79,1 % 1002
Verken/ eller	23,8 % 24	18,4 % 72	12,5 % 97	15,2 % 193
Dårlig helse	12,9 % 13	10,7 % 42	2,1 % 16	5,6 % 71
Totalt	100,0 % 101	100,0 % 392	100,0 % 773	100,0 % 1266

Kjikkvadrat=66,308, Df=4, p<0,001

Jeg finner en signifikant forskjell mellom inntektsfattigdom og egenvurdering av helse. De fattige oppgir dårligst helse, og bare 63,4 % mener at den er god. Det er også flest blant de fattige, 12,9 %, som oppgir at de har dårlig helse, mens det er 10,7 % av de som er i faresonen og bare 2,1 % av de ikkefattige som oppgir det samme.

Det ser derved ut som om inntektsfattigdom og helse henger sammen, på den måten at jo lavere inntekt, desto dårligere helse. Også i multivariat analyse ser vi denne tendensen. Når jeg kontrollerer for stratifiseringsvariabelen blir denne effekten stående. I tillegg finner jeg at de respondentene som var i utdanning i 1985 har redusert sannsynlighet for helsemarginalisering. Den økte sannsynligheten gjelder altså i særlig grad for de som var ledige eller i arbeid i 1985.

6.4.3 Sosialhjelpsmottak og helsemarginalisering

Nå skal jeg se om også sosialhjelpsmottak og helse henger sammen i tabell 6.10.

Tabell 6.10 Sosialhjelpsmottak og helsemarginalisering

Helsemarginalisering etter sosialhjelpsmottak. Relativ andel og observert antall. N=1321

	Ikke mottatt sosialhjelp	Mottatt sosialhjelp	Totalt
God helse	82,0 % 922	61,7 % 121	79,0 % 1043
Verken/ eller	14,4 % 162	19,9 % 39	15,2 % 201
Dårlig helse	3,6 % 41	18,4 % 36	5,8 % 77
Totalt	100,0 % 1125	100,0 % 196	100,0 % 1321

Kjikkvadrat=74,033, Df=2, p<0,001

Jeg finner også en statistisk sammenheng mellom sosialhjelpsfattigdom og helse, hvor de som har mottatt oppgir vesentlig dårligere helse (18,4 %) enn de som ikke har mottatt sosialhjelp (3,6 %). Det er over 20 % færre som har mottatt sosialhjelp som oppgir god helse, enn for de som ikke har mottatt sosialhjelp.

Dette er ganske store forskjeller, og det ser altså ut til å være helseforskjeller mellom gruppene som har mottatt og ikke mottatt sosialhjelp, på den måten at de som har mottatt sosialhjelp oppgir dårligere helse enn de andre.

Jeg finner samme tendens i en multivariat analyse. Når jeg kontrollerer for stratifiseringsvariabelen er det fortsatt en slik signifikant sammenheng. I tillegg finner jeg signifikante verdier for om man var i utdanning i 1985. De som var i utdanning i 1985 var i mindre grad enn de som var ledige eller i arbeid i 1985 helsemarginalisert.

6.4.4 Relativ deprivasjon og helsemarginalisering

Tilslutt skal jeg se om det er noen sammenheng mellom relativ deprivasjon og helsemarginalisering i tabell 6.11.

Tabell 6.11 Relativ deprivasjon og helsemarginalisering
Helsemarginalisering etter relativ deprivasjon. Relativ andel og observert antall. N=1292

	Ikke problemer	Noen problemer	Mange problemer Relativt deprivert	Totalt
God helse	85,0 % 837	67,7 % 153	42,0 % 34	79,3 % 1024
Verken/ eller	12,6 % 124	23,0 % 52	27,2 % 22	15,3 % 198
Dårlig helse Helsemarginalisert	2,4 % 24	9,3 % 21	30,9 % 25	5,4 % 70
Totalt	100,0 % 985	100,0 % 226	100,0 % 81	100,0 % 1292

Kjikkvadrat=162,225, Df=4, p<0,001

Jeg finner en klar statistisk sammenheng mellom helse og relativ deprivasjon. Av de med mange problemer er det 30,9 % som oppgir dårlig eller svært dårlig helse, mens tilsvarende er 9,3 % i gruppen med få problemer på deprivasjonsindeksen, og bare 2,4 % for gruppen uten problemer. Dette gir en prosentdifferanse på 28,5 %. Under halvparten av de relativt depriverte oppgir at de har god helse.

Jeg finner altså en sammenheng mellom relativ deprivasjon og helse. Jo flere problemer på den relative deprivasjonsindeksen, desto dårligere helse oppgir respondentene. Dette finner jeg også i en multivariat analyse, og når jeg kontrollerer for stratifiseringsvariabelen består denne effekten. I tillegg får jeg signifikante verdier både for de som var i utdanning og de som var i arbeid. Begge disse gruppene, og utdanning mer enn arbeid, minker sannsynligheten for å være helsemarginalisert, i forhold til de som var ledige i 1985.

6.4.5 Er de fattige helsemarginalisert?

Jeg har funnet signifikante statistiske sammenhenger mellom alle våre tre fattigdomsmål og helse. De som ikke er fattige ser ut til å oppgi vesentlig bedre helse enn de fattige i alle våre tre tabeller. Forskjellene ser ut til å være minst når det gjelder inntektsfattigdom med ca 10 % flere marginaliserte blant de fattige enn de ikkefattige. Denne effekten gjelder for de som var i arbeid og de som var ledige i 1985. De som var i utdanning derimot har redusert sannsynlighet for helsemarginalisering.

Når det gjelder mottak av sosialhjelp fant jeg at det var ca 15 % flere marginaliserte blant de som har mottatt enn blant de som ikke har mottatt sosialhjelp. Når jeg kontrollerer for stratifiseringsvariabelen finner jeg også her at effekten kun er gyldig for de som i utdanning eller arbeid i 1985. Mens de som var i utdanning har mindre sannsynlighet for helsemarginalisering.

Tilslutt fant jeg også en sterk sammenheng mellom relativ deprivasjon og helsemarginalisering, der det er hele 28,5 % flere med mange problemer er marginalisert og har dårlig helse, enn de som ikke har problemer i den bivariate analysen. Ved kontroll av stratifiseringsvariabelen fant jeg at denne effekten kun gjaldt de som var ledige i 1985, mens jeg fant ut at både det om man var i utdanning eller i arbeid i 1985 også hadde en motsatt effekt, og dermed førte til redusert sannsynlighet for marginalisering i forhold til de som var ledige.

Dermed kan det altså se ut til å være sosiale helseforskjeller i vårt materiale. Fattige oppgir at de har dårligere helse enn andre, og det er en klar sammenheng for alle de tre fattigdomsmålene i de bivariate analysene, selv om de multivariate analysene gjør bildet mer komplekst.

Som vi ser fant jeg at ikke bare fattigdom, men også hovedbeskjeftigelse har en effekt på helsemarginalisering. Kort oppsummert er det slik at om man var i utdanning i 1985 har en gunstig effekt, og reduserer sannsynligheten for helsemarginalisering, uansett om man er fattig eller ikke, Mens om man var arbeidsledig i 1985 har en uheldig effekt og fører til økt sannsynlighet for helsemarginalisering. Om man var i arbeid i 1985 havner i en mellomposisjon, og gir noe mindre sjanse til å ha mottatt sosialhjelp enn de som var ledige. Effektene av fattigdom på helsemarginalisering ligger dermed først og fremst hos gruppen av arbeidsledige, men også i gruppene som var i arbeid, når det gjelder inntektsfattigdom og sosialhjelpsfattigdom.

Det er imidlertid noe uklart hva respondentene kan ha lagt i ordet helse. Dette er dessverre ikke nærmere spesifisert i spørreskjema, og kan føre til at personer kan legge

forskjellig i begrepet, og at det dermed er forskjellige fenomener vi her har målt. Det kan tenkes at personer som har en vanskelig livssituasjon, som preges av problemer, negativitet og håpløshet, også er mer tilbøyelig til å oppgi dårlig helse, enn personer som ikke har problemer og ser mer positivt på tilværelsen. Eller at ledige og hjemmeværende har bedre tid til å kjenne etter og være bevisst sin dårlige helse, enn de som har en mer aktiv hverdag? Og det er heller ikke klart om folk definerer dårlig helse som smerter, skader og sykdom, eller om de også inkluderer at de f.eks. har trent lite og dermed ikke er i form. Det kan kanskje være at ulike grupper eller klasser legger forskjellig i ordet, og at det er dette som slår ut i resultatene. I så fall er dette en systematisk feilkilde, som kan skape problemer mht. generaliseringen.

En ting som imidlertid stemmer med tidligere funn er at inntektsfattige skårer lavere på marginalisering enn sosialhjelpsmottakere og relativt depriverte. Dette viser igjen at inntekt som mål på fattigdom er mindre presist når det gjelder å fange mennesker som har reelle problemer, og blant annet inkluderer personer som har lav inntekt frivillig.

Om vi da konkluderer med at fattige har dårligere helse enn andre, dukker spørsmålet om årsak og virkning opp igjen. Er det dårlig helse som fører til fattigdom, eller om det er fattigdommen som fører til dårlig helse?

Dette kan jeg ikke si noe om ut fra disse resultatene. Kanskje er det slik at begge deler er riktig og virker forsterkende på hverandre. Kanskje er det fattigdom som gjør folk syke, eller sykdom som gjør folk fattige. Man kan tenke seg at noen pga. dårlig helse ikke ble integrert på skole eller i arbeidslivet i tenåringsalder, mens andre har fått dårligere helse nettopp av ikke å bli integrert. Uansett oppgir altså de fattige dårligere helse enn normalbefolkningen og dette en viktig kunnskap når man skal utvikle tiltak for å bekjempe fattigdom. Forslag om dårligere sykelønnsordning, eller økte egenandeler på medisiner og helsetjenester står i kontrast til selvpåpekt engasjement for å bekjempe den nasjonale fattigdommen.

6.5 Påvirker marginalisering relativ deprivasjon?

Nå har jeg sett på fattigdom i forhold til tre typer marginalisering og det er i forhold til arbeidsmarkedet, sosialt liv og helse. Jeg har også sett at arbeidsmarginalisering ikke fører til sosial marginalisering.

Jeg lurer på om det er noen sammenheng mellom helse og sosial marginalisering, og arbeids og helsemarginalisering. Jeg finner signifikante sammenhenger mellom helse og sosial marginalisering. De som oppgir dårlig eller likegyldig helse har i noe mindre grad en

fortrolig venn, enn de som oppgir god helse. Jeg finner også signifikante sammenhenger mellom helse og arbeidsmarginalisering, hvor de som oppgir dårlig helse er i mye større grad arbeidsmarginaliserte enn de med god helse.

Nå ønsker jeg å se i hvilken grad ulike former for marginalisering påvirker fattigdom, målt ved relativ deprivasjon, kontrollert for hverandre og andre bakgrunnsvariabler. Jeg velger relativ deprivasjon som avhengig variabel, blant annet fordi jeg har funnet en sammenheng mellom relativ deprivasjon og alle de tre marginaliseringstypene.

I modell 1 tar jeg bare med de tre marginaliseringsvariablene, og i modell 2 inkluderer jeg også andre sentrale bakgrunnsvariabler og ser om dette endrer effekten av marginaliseringsvariablene. Tilslutt, i modell 3, legger jeg inn klasseindikatorene vi fant signifikante effekter for i kapittel 5, og ser om også disse fremdeles påvirker relativ deprivasjon, når marginaliseringsvariablene er inkludert i analysen.

I modell 1 kan ser vi at samtlige av marginaliseringsvariablene har signifikante effekter på relativ deprivasjon også når de kontrolleres for hverandre. Det er imidlertid svært ulik styrke på effektene. Vi ser at det å være helsemarginalisert har aller størst betydning, og disse har i snitt 2 problemer mer, og de som oppga at de verken hadde god eller dårlig helse har ca 0,6 problemer mer på indeksen enn de som oppgir god helse.

Også arbeidsmarkedstilknytning har mye å si, og de arbeidsmarginaliserte har ca 1,5 flere problemer, mens de som er frivillig utsatt har 0,8 flere problemer enn de som er i arbeid. Jeg finner dessuten en liten effekt for sosial marginalisering på 1/3 problem for de som ikke har fortrolige venner. Forklart varians i modell 1 er 12,7 %. Forskjeller med hensyn til marginaliseringsvariablene forklarer altså en god del av variasjonene i nivået på relativ deprivasjon.

I Modell 2 har jeg inkludert en del bakgrunnsvariabler inklusiv stratifiseringsvariabelen, lønnsinntekt og om man har mottatt sosialhjelp eller ikke. Jeg har dermed forent de tre fattigdomsmålne i denne analysen.

Jeg ser en liten signifikant effekt for kjønn, som antyder at kvinner har noe flere problemer enn menn. Å være i parforhold har derimot en beskyttende effekt, på et halvt problem. De som har mottatt sosialhjelp, har i snitt nesten 1 problem mer enn de som ikke har mottatt, og for hvert lønnstrinn på 10 000 kroner man tjener i måneden, har man i snitt ca 0,2 problem mindre enn de på det forrige lønnstrinn. Jeg får ikke signifikante resultater for stratifiseringsvariabelen, (noe som gjør resultatene generaliserbare til populasjonen), og heller ingen signifikant effekt av egen utdanning. Dessuten har det å være frivillig utsatt i forhold til arbeidsmarkedet mistet signifikant effekt.

Tabell 6.12 Relativ deprivasjon og marginalisering

	Modell 1		Modell 2		Modell 3	
	B	Standardfeil	B	Standardfeil	B	Standardfeil
Arbeidsmarginalisering²						
Arbeidsmarginalisert	1,594***	0,264	1,140***	0,259	1,097***	0,260
Frivillig utsatt	0,809***	0,241	0,448	0,238	0,449	0,238
Sosial marginalisering³						
Sosialt marginalisert	0,333*	0,153	0,458**	0,002	0,447**	0,150
Helsemarginalisering⁴						
Helsemarginalisert	2,022***	0,273	1,701***	0,264	1,725***	0,265
Verken god eller dårlig helse	0,601***	0,138	0,498***	0,134	0,500***	0,134
Kjønn⁵						
Kjønn			0,274**	0,103	0,264**	0,103
I parforhold⁶						
I parforhold			-0,533***	0,109	-0,518***	0,110
Utdanning⁷						
Utdanning			0,018	0,018	0,024	0,018
Hovedbeskjeftigelse i 1985⁸						
Utdanning i 1985			-0,193	0,127	-0,180	0,128
Arbeid i 1985			0,070	0,129	0,084	0,130
Sosialhjelp⁹						
Sosialhjelp			0,772***	0,145	0,757***	0,146
Månedslønn¹⁰						
Månedslønn			-0,164***	0,051	-0,168***	0,051
Foreldres hovedaktivitet¹¹						
Far i full jobb					-0,219	0,173
Mor i full jobb					-0,050	0,101
Foreldrenes sosialgruppe¹²						
Fars sosialgruppe I					-0,109	0,172
Fars sosialgruppe II					0,027	0,165
Fars sosialgruppe III					-0,033	0,148
Mors sosialgruppe I					-0,064	0,188
Mors sosialgruppe II					-0,082	0,122
Mors sosialgruppe III					-0,195	0,119
Konstant	0,367***	0,055	1,035***	0,222	1,313***	0,251
Justert R²	0,127		0,200		0,201	
N	1046		1039		1031	

¹ Signifikanstester: *p<0,05; **p<0,01; ***p<0,001

² Arbeidsmarginalisering: 0=i arbeid

³ Sosial marginalisering: 0=har fortrolige venner

⁴ Helsemarginalisering: 0=god helse

⁵ Kjønn: 0=Mann

⁶ Parforhold: 0=enslig

⁷ Utdanning: Kontinuerlig i antall år etter grunnskolen. 0=grunnskaole

⁸ Hovedbeskjeftigelse i 1985: 0=ledig/tiltak i 1985

⁹ Sosialhjelp: 0=ikke mottatt sosialhjelp

¹⁰ Månedslønn: Kontinuerlige trinn fra 1-10 000 og oppover

¹¹ Foreldrenes hovedbeskjeftigelse: 0=far ledig/hjemmeværende/deltid/pensjonert
0=mor ledig/hjemmeværende/deltid/pensjonert

¹² Foreldrenes sosialgruppe: 0=far sosialgruppe IV + uklassifiserbare
0=mor sosialgruppe IV + uklassifiserbare

Både effekten av helsemarginalisering og arbeidsmarginalisering har blitt svakere etter at vi inkluderte flere variabler i analysen. Noen av marginaliseringseffektene virker derfor gjennom bakgrunnsvariablene. Effekten for sosial marginalisering har derimot gått noe opp, noe som antagelig skyldes at en eller flere av de nye variablene både har effekt på sosial marginalisering og relativ deprivasjon.

Dette skyldes til en viss grad at vi har kontrollert for stratifiseringsvariabelen, og at det er effekten av de ledige som nå kommer til syne, men også at bakgrunnsvariabler og de andre fattigdomsmålne (sosialhjelp og månedslønn) er inkludert i analysen.

Forklart varians er nå steget til 20 % så dette er en bedre modell enn modell 1.

I modell 3 inkluderte jeg de klasseindikatorene jeg hadde fått signifikante verdier for i kapittel 5. Jeg finner imidlertid at effektene er svært små, og at ingen av dem er signifikante. Det er bare minimale endringer i effektene til variablene som allerede er inkludert, og forklart varians er bare endret med 1/10 til 20,1 %. Klasse har altså ingen direkte effekt på relativ deprivasjon. Vi så i kapittel 5.4.5 at den direkte effekten av klasse nesten ble borte da jeg inkluderte de uavhengige bakgrunnsvariablene. Nå ser jeg at effekten blir helt borte når jeg inkluderer marginaliseringsvariablene og kontrollerer for sosialhjelp og månedslønn. Modell 3 tilfører ikke noe nytt, da ingen av variabelen gir signifikante effekter, men jeg kan fastslå at marginalisering (12,7 %) har en mye sterkere påvirkning på relativ deprivasjon enn klasse (1,5 %) har.

6.6 Er de fattige marginalisert?

Nå har jeg undersøkt om de fattige er marginalisert i forhold til arbeidsmarkedet, sosiale relasjoner og helse, og skal nå oppsummere og diskutere hovedfunnene.

Først undersøkte jeg marginalisering i forhold til arbeidsmarkedet. Under 4 % er arbeidsmarginaliserte. Jeg fant at de færreste fattige er marginaliserte, og at de færreste marginaliserte er fattige. Likevel er det en ganske klar sammenheng mellom arbeidsmarginalisering og fattigdom. De fattige er mer utsatt for arbeidsmarginalisering, og de arbeidsmarginaliserte er mer utsatt for å være fattige. Når det gjaldt inntektsfattigdom var imidlertid de frivillig utsatte mest fattige. Effektene er sterkere for de som var ledige 1985, og svakest for de som var i utdanning i 1985.

Deretter tok jeg for meg sosial marginalisering og undersøkte om de fattige i mindre grad hadde fortrolige venner. De aller færreste er sosialt marginaliserte, og dette gjelder også for de fattige. Jeg fikk sprikende og tildels ikke signifikante resultater, noe som tyder på at det ikke er en like klar og entydig sammenheng mellom fattigdom og sosial marginalisering. Når det gjelder sosial marginalisering kommer også de som var ledige i 1985 dårlig ut, mens de som var i utdanning kommer best ut.

Tilslutt så jeg på helsemarginalisering og undersøkte om fattige i større grad enn andre oppga at de hadde dårlig helse. De færreste fattige har dårlig helse, selv om det nesten gjaldt

1/3 av alle de relativt depriverte. Jeg fant en sterk sammenheng. For alle tre fattigdomsmålene rapporterte de fattige klart dårligere helse enn de andre gruppene. Og igjen fant jeg at det særlig var de som var ledige i 1985 som oppga dårlig helse.

Mens jeg i de bivarierte tabellene fant entydige sammenhenger mellom fattigdom og to av fattigdomsbegrepene, blir bildet mer komplekst når jeg kontrollerer for stratifiseringsvariabelen. Om man var i utdanning har jevnt over en beskyttende effekt, som gjør marginalisering mindre sannsynlig, mens særlig det om man var ledig i 1985 øker sannsynligheten for marginalisering. Dette gjelder også for sosial marginalisering, hvor vi ser at de som var ledige i 1985 i mye større grad er marginalisert enn de andre gruppene.

Er de fattige i Norge i 2003 marginaliserte? Jeg må svare nei. De fleste fattige er ikke marginalisert, og mange marginaliserte er ikke fattige. Og det ser ut som om hva man gjorde i ungdomstiden har en like stor betydning for marginalisering som om man er fattig.

Likevel er det en klar sammenheng mellom fattigdom og marginalisering som man ikke kan se bort fra. Ut fra resultatene i denne undersøkelsen ser man at fattige i større grad enn ikkefattige er utsatt for visse former for marginalisering. Jeg så en klar, og ganske sterk slik sammenheng når det gjaldt marginalisering i forhold til arbeidsmarkedet, hvor de som var marginaliserte på arbeidsmarkedet i langt høyere grad var fattige enn de i arbeid, og hvor de fattige i høyere grad var marginalisert enn de ikkefattige. Det samme gjelder for helse hvor jeg fant at fattige oppga å ha dårligere helse enn de ikkefattige gjorde.

Når det gjelder sosial marginalisering fant jeg derimot ikke slike entydige sammenhenger utover en større tendens til at de relativt depriverte var sosialt marginaliserte og også de som var arbeidsledige i 1985 og hadde mottatt sosialhjelp.

Det finnes annen forskning som viser at sammenhengen mellom fattigdom og materielle levekårsproblemer er forholdsvis svak, både internasjonalt (f.eks. Hallenröd 1995, Muffels m.fl. 1992 og Nolan og Whelan 1996, her fra Fløtten 2003) og norsk (f.eks. Andersen m.fl. 1995, her fra Fløtten 2003, Fløtten 1999, 2003). I sistnevnte fant man også at fleste inntektsfattige ikke har levekårsproblemer i tillegg. Denne lave graden av overlapping mellom inntektsfattigdom og levekårsproblemer får Fløtten til å spørre seg om de hun definerer som fattige virkelig fortjener denne betegnelsen (Fløtten 2003:5), hvis man i utgangspunktet har en oppfatning om en sterk sammenheng mellom fattigdom og andre levekårsproblemer. Både Fløttens og deler av egen analyse gir et bilde av de fattige og ikkefattige som likere enn man kanskje hadde regnet med i utgangspunktet. Unntaket for egen undersøkelse er kanskje de relativt depriverte, som jevnt over er preget av flere problemer enn de inntektsfattige.

Eurostat har en studie som viser at risikoen for å ha ulike levekårsproblemer er sterkere jo lenger man har vært fattig, men også her er utslagene forholdsvis små i land relativt like Norge, som Danmark (Fløtten 2003). Kanskje kunne man altså funnet sterkere sammenhenger om man bare undersøkte marginalisering blant de kroniske fattige, men det er dessverre ikke mulig å identifisere de kronisk fattige i dette materialet. Noe annet som da spiller inn er at antagelig ingen fra samfunnets aller mest utsatte grupper, som hjemløse og rusmisbrukere, er representert. Frafallet kan være skjevt, og det er en vanlig tendens at de som svarer har noe høyere inntekt eller er bedre stilt enn de som lar være å svare (Epland og Kirkeberg 2002, her fra Fløtten 2003:7)

I regresjonsanalysen ser vi hvordan de forskjellige marginaliseringstypene virker på relativ deprivasjon. Her ser vi at særlig helsemarginalisering har betydning for hvor mye man skårer, dernest kommer integreringen på arbeidsmarkedet og tilslutt sosial marginalisering. Forklart varians på 12,7 % viser at marginalisering forklarer mye av fattigdommen i Norge i dag, når den måles som relativ deprivasjon. Dermed er marginalisering et nyttig begrep for å forstå prosesser som kan føre ut i fattigdom, eller som fattigdom kan føre til. Imidlertid har også faktorer som sivilstand, kjønn, lønn og sosialhjelpsmottak mye å si, mens det ikke lenger er noen direkte klasseeffekt.

Selv om man har elendige levekår på ett område, trenger ikke dette å gå hånd i hånd med elendige levekår på andre områder. Fattigdom er, som jeg har sett, ikke en nødvendig betingelse for å ha problemer på arbeidsmarkedet, mangle fortrolige venner eller å ha helseproblemer. Men at man er fattig gjør at det er større sannsynlighet for at man rammes av enkelte av disse problemene, og dette er det viktig å være klar over når man skal jobbe med å redusere fattigdommen. Fattige som i tillegg er marginalisert, vil trenge andre former for tiltak enn en gruppe fattige der pengemangel er det eneste problemet (Fløtten 2003).

Det er viktig å prøve å forhindre marginalisering og sosial eksklusjon, og sikre integrering. Personer som er tilsidesatt kan vende storsamfunnet ryggen og utvikle destruktiv atferd. Det kan utvikles alternative holdninger og undergrupper som tyr til ikke-legale former for deltakelse fordi de føler seg urettferdig behandlet, mangler ressurser og ikke har tillit til samfunnets institusjoner. De representerer en trussel for demokratiet og velferdssamfunnet (Halvorsen 2003).

Stratifiseringsvariabelen har vist at integrering og hovedbeskjeftigelse i ungdomstiden er viktig for hvorvidt man er integrert i voksen alder, både når det gjelder på arbeidsmarkedet, helsemessig og sosialt. Det ser ut til at særlig de ledige, men også de i arbeid, har større sannsynlighet for marginalisering i voksen alder. Særlig interessant var det å se at det å være

arbeidsmarginalisert som ungdom har mer å si for sosial integrasjon i voksen alder, enn å være arbeidsmarginalisert i voksen alder. Det ser altså ut som om det er liten grad av mobilitet innenfor eget livsløp.

Dette er også viktige resultater som viser at det er svært viktig å sette inn tiltak rettet mot ungdom og sørge for at disse ikke faller utenfor. Nedleggelse av ungdomsklubber er dermed noe som står i kontrast til det ellers så store fokus på fattigdomsreducerende arbeid i politikken i dag.

KAPITTEL 7: Oppsummering og konklusjon

Dette er en oppgave om sosial ulikhet i Norge. Det vil si forskjeller mellom medlemmer av det norske samfunn, med hensyn til hvordan de lever, hva slags økonomiske ressurser de har, hvilken bakgrunn de har og hvordan de mestrer og deltar på ulike områder i samfunnet.

Ulikhetene har vært angrepet fra tre ståsteder. Fattigdom har vært det viktigste og det gjennomgående tema i oppgaven, og det tema jeg i utgangspunktet ønsket å si noe om. I tillegg har jeg prøvd å si noe om klasse og marginalisering.

I utgangspunktet er dette tre ulike måter å prøve å forklare at enkelte grupper eller personer kommer dårligere ut enn andre når det gjelder tilgang til ressurser. Dette har ikke vært et forsøk på å undersøke hvilket av disse begrepene som er best egnet til å beskrive og forklare fenomenet, snarere et forsøk på å forene de forskjellige tankegangene, og se om de kan ha noe å tilføre hverandre. Jeg har ikke funnet annen forskning som har sett på forholdet mellom disse tre begrepene, og det har derfor vært et spennende prosjekt å undersøke om klasse og marginalisering kan bidra til økt forståelse av fattigdommen i Norge i dag. Jeg har allerede diskutert funnene i slutten av de respektive kapitler, men kommer i dette kapitlet til å oppsummere og diskutere hovedfunnene. Først skal jeg imidlertid si litt mer om de tre retningene.

Fattigdom, klasse og marginaliseringstradisjonene er tre forskjellige forskningstradisjoner, som alle har vært kritisert for å ha negativt utgangspunkt, og kun fokusere på avvikene, det entydige problematiske og de utsatte gruppene. Mens f.eks. levekårsundersøkelsene har tatt for seg kårene til hele befolkningen, og derav kunnet si noe om hvordan de fattige har det i forhold til andre, har tradisjonell fattigdomsforskning konsentrert seg om personer med dårlig utgangspunkt og avvikergrupper, og deres problemer og vanskelige situasjon.

Også marginaliserings og ekskluderingsstradisjonen er kritisert for at den ensidig fokuserer på de negative og problematiske sidene ved tilhørighet i de lavere sosiale lag. Når det gjelder ekskludering er kritikken at det ikke finnes noe utenfor samfunnet, og at en total utestengning ikke er mulig. Det er noe fundamentalt og passivt over den ekskluderte, og ikke fokus på veier ut av denne alvorlige tilstanden, selv om utgangspunktet for begrepet var å utvikle tiltak mot disse prosessene.

Kritikken når det gjelder marginalisering går blant annet på at det ikke i tilstrekkelig grad reflekteres over hvordan de samme menneskene og grupper som i visse situasjoner er utestengt, også inkluderes og verdsettes i andre sammenhenger eller av enkelte grupper i samfunnet. Da en og samme person har ulike identiteter, kan han følgelig være marginalisert og integrert på samme tid (Brochmann og Rogstad 1996:574). Jeg har nettopp funnet dette i denne oppgaven. Selv om de fattige ikke var sosialt marginalisert som det har vært fryktet, sliter de i større grad enn andre med dårlig helse og fast tilknytning til arbeidsmarkedet. Jeg vil imidlertid understreke at de fleste fattige ikke er marginalisert, og at også en del marginaliserte ikke er fattige.

Når det gjelder klassesdiskusjoner, trenger ikke nødvendigvis disse å være negativt ladet, men underklassebegrepet, men slik det er anvendt av Unni Wikan og på amerikanske tilstander er derimot rent negativt. Den representerer nedbryting av samfunnsmessig integrasjon, hvor medlemmene ikke har felles interesser, verdier og mål. Underklassen representerer derfor ikke noe nytt proletariat, for de har ingen felles identitet, bare individuelle løpebaner (Procacci 1996, her fra Brochmann og Rogstad 1996:574), men utgjøre snarere et filleproletariat, eller en subkultur av marginaliserte og ekskluderte.

Mens fattigdomsforskning tar opp problemene slik de er i dag, og konsentrerer seg om å finne likhetstrekk ved de som rammes, ser klassesradisjonen bakover i tid, og forklarer forskjeller ut fra foreldre og sosial bakgrunn. Marginaliseringstradisjonen igjen har vendt fokuset tilbake til nåtiden, og søker å forklare ulikhetene som følge av at mennesker støtes ut og faller utenfor på samfunnets forskjellige arenaer og kommer på siden av det normale. Dette er uheldig, da utstøtte mennesker som ikke finner seg til rette og integreres i samfunnet, vil kunne utvikle alternative normer og verdier, som står i kontrast med velferdsstatens. I USA utgjør utstøtte mennesker en underklasse, med en egen kultur. (Brox 1995) Det er når utstøtningen blir langvarig at den er et spesielt stort problem. Når de berørte må flytte til belastede områder med andre utstøtte, pga. dårlig økonomi eller fordi de ikke orker å bli sett ned på lenger og søker likesinnede, kan man snakke om gettorisering av området, (Sekne m. fl. 1996) og subkulturer med alternative verdier kan oppstå. Det er når barn vokser opp og

formes i denne kulturen at det oppstår en underklasse, som går i arv fra foreldre til barn, og som er preget av fattigdom og marginalisering. Begrepene henger altså sammen, når det gjelder å beskrive tilstander blant annet i USA. Men gjør de det også i Norge?

Brox mener at det foreløpig ikke er tegn til underklasse i Norge, men advarer mot at det kan komme til å bli det hvis man ikke jobber mot full sysselsetting. Det er et viktig poeng at en ny underklasse av denne typen vil være vanskelig å få bort hvis den først har fått rotfeste. Det er derfor viktig å stoppe prosessene før de er kommet skikkelig i gang (Brox 1994). Og det er viktig å sette inn tiltak der de best trengs, for å bremse utviklingen.

Jeg begynte denne oppgaven med å stille tre spørsmål: Er det fattigdom i Norge i dag? Er fattigdom et klassefenomen? Og er de fattige marginaliserte? Disse problemstillingene har jeg forsøkt å besvare gjennom de fem videre kapitlene.

Jeg startet med en teoretisk gjennomgang av fattigdomsbegrepet, hvor jeg satte av mye plass på å diskutere fattigdom, og hvordan man best kan måle fattigdom. Jeg gikk igjennom fattigdomsforskningens viktigste diskurser, og kom fram til at det er hensiktsmessig å bruke begrepet fattigdom og drive fattigdomsforskning i Norge i dag. Forutsetningen er at man benytter seg av et fattigdomsbegrep som er relativt, og tilpasset tilstandene slik de er i Norge i dag. Tidligere forskning har blant annet vist at enkelte grupper er mer utsatt for fattigdom enn andre. Dette er f.eks. ungdom, unge i etableringsfasen (Stjernø 1985, Lunde og Poppe 1991, Hammer 2004), eldre, trygdede, enslige forsørger (Fløtten 1999, Galloway 2002) og innvandrere (Djuve og Hagen 1995). Dette er for en stor del grupper som ikke inngår i ”Arbeid, livsstil og helse”, så det var spennende å undersøke om det fantes fattigdom i også blant voksne mennesker i aldergruppen 35-39 år.

Selv om det kanskje ikke er så mange som sulter i Norge i dag, er det en hel del som sliter med å klare seg i det moderne samfunn. De sliter med økonomien og klarer ikke å betale regningene sine i tide. De har ikke råd til å unne seg en rekke vanlige goder. Noen trenger også sosialhjelp for å komme seg igjennom vanskelige perioder. Mange føler skam og at de kommer til kort når de ikke kan delta som vanlige mennesker på forskjellige aktiviteter og områder. Nettopp dette er det det betyr å være fattig i en velferdsstat.

Jeg har undersøkt om det fantes fattigdom ut fra fem forskjellige definisjoner og operasjonaliseringer, og fant ut at det fantes fattige etter hver av disse i mitt materiale. Analyser i denne oppgaven har avdekket at mennesker lider under uverdige forhold på en rekke forskjellige områder. Et interessant funn i denne sammenheng er det jeg har gjort i forhold til betalingsproblemer og relativ privasjon. Når mennesker i det norske samfunn ikke har råd til å unne seg et varmt måltid om dagen, ikke har råd til å gå ut med venner, eller

be med venner hjem, så er dette en stor belastning for den enkelte. Når de ikke klarer å betale regninger i tide eller faller utenfor normalt liv. Dette er fattigdom i Norge i dag, og jeg har funnet at det er en del mennesker som rammes av den.

Fattigdomsbegrepet var så og si fraværende som begrep for å beskrive tilstander og problemer i Norge fra 1948, da fattigdom i Norge ble erklært utryddet, og kom ikke på banen igjen før de siste tiårene. Grunnen til at det kom tilbake var antagelig tildels at begrepet endret mening, og Peter Townsend slo igjennom med sin forskning av fattigdom som et relativt fenomen. Tildels også at det etter nedgangstider ble tydelig at en del personer slet vesentlig med økonomien og ikke ble omfattet av velferdsordningene.

I kapittel 2 presenterte jeg en del ulike måter å studere og definere fattigdom på, og kom fram til at en kombinasjon av ulike fattigdomsmål vil gi best innsikt i fattigdomsproblemene. Det er mange fremgangsmåter som har vært brukt, og alle definisjonene og metodene har sine tilhengere. Man kan f.eks. studere fattigdom som et absolutt eller relativt fenomen, som et objektivt eller subjektivt fenomen, ved hjelp av direkte eller indirekte indikatorer, som et fenomen av en viss varighet eller på et gitt tidspunkt eller som noe som følger bestemte livsfaser. Fremgangsmåtene har hver sine fordeler og ulemper, og frembringer ulike typer data. Og ved å benytte seg av flere og ikke begrense seg til et mål, får man mer kunnskap om forskjellige sider av fattigdomsproblemet.

I et moderne velferdssamfunn vil fattigdom være heterogent, og omfatte mange mennesker med ulike problemer. Det er flerdimensjonalt, og man mister viktig informasjon om de fattige ved å begrense studiene til kun å gjelde inntektsfattigdom. Dette er også et viktig funn som jeg har gjort i denne oppgaven. Det har vist seg at sosialhjelpsmålet og relativ deprivasjonsmålet i mye større grad enn inntektsmålet er i stand til å fange gruppene som opplever de fleste problemene f.eks. med hensyn til marginalisering. Benyttet samlet får man imidlertid kunnskap om flere dimensjoner. Det er imidlertid viktig å klargjøre hvordan man definerer fattigdom, fordi det har vært definert på så mange forskjellige måter.

Selv undersøkte jeg fattigdom ut fra forskjellige definisjoner, og fant ut av de forskjellige definisjonene identifiserte ulike andeler, og lite sammenfallende grupper. Det var god sammenheng mellom fattigdomsmålene, særlig mellom sosialhjelpsmottak og relativ deprivasjon eller betalingsproblemer. Mens det var minst sammenheng mellom sosialhjelpsmottak og inntekt. Dette leder oppmerksomheten mot noe jeg kom til å oppdage flere steder i denne oppgaven. Nemlig at innteksdefinisjonen var den definisjonen som i lavest grad klarte å fange opp problemene som følge av fattigdommen. Dette er fordi det er et indirekte fattigdomsmål, som lett inkluderer grupper som har lav inntekt som følge av et

frivillig valg. Dette er bekymringsfullt da inntekt er det vanligste og mest benyttede fattigdomsbegrepet, som ligger til grunn for de offisielle grensene og som tiltak blir utviklet på grunnlag av. Det er imidlertid verdt å merke seg at svært mange av de som skåret høyt for relativ deprivasjon eller hadde mottatt sosialhjelp ikke vil fanges inn av den offisielle fattigdomsgrensen. Dette er mennesker med reelle problemer av fattigdom. Derimot vil altså en del mennesker som ikke har problemer som følge av den lave inntekten registreres som fattige. Dette vil oppveie noe av underrapporteringen, men det er alvorlig at eventuelle tiltak ikke rettes mot de gruppene som mest trenger hjelp.

Det viste seg altså at mange sliter med fattigdomsliknende problemer uten å være definert som fattige. De tjener kanskje normalt, men har svært høye utgifter og sliter med diverse problemer som følge av dårlig økonomi. Dette er de nyfattige, som sliter med å klare hverdagen, men ikke finnes i statistikkene, og som det derfor ikke iverksettes tiltak for å hjelpe.

De fattige i denne undersøkelsen er en heterogen og uensartet gruppe, uten felles utgangspunkt, midler eller mål. Jeg fant imidlertid noen fellesnevner. Blant annet viste det seg at kvinner var mer utsatt enn menn både når det gjaldt inntektsfattigdom, sosialhjelpsmottak, relativ deprivasjon, men merkelig nok ikke betalingsproblemer. Det kan kanskje bety at kvinner har bedre evne til å tilpasse forbruk etter inntekt.

Dessuten er enslige mer utsatt enn de som er i parforhold, og nyter godt av stordriftfordeler. Det viste seg også at ens hovedbeskjeftigelse i 1985, da respondentene var tenåringer, hadde mye å si for om de opplevde fattigdom i dag. Det var særlig de som var ledige eller på tiltak på dette tidspunktet, og til en viss grad også de som var i arbeid, som var mest utsatt for fattigdom. Mens de som var i utdanning derimot klarte seg fint.

Konklusjonen er at det er fattige i Norge i 2003, også blant 35-39 åringer, selv om mange av de mest utsatte gruppene for fattigdom ikke er representert i denne alderskohorten. Men fattigdommen er mangedimensjonal og arter seg på mange måter, og vi vet for lite om hvordan den oppleves for grupper som ikke faller innunder den offisielle grensen.

Jeg undersøkte om respondentenes bakgrunn hadde noen betydning for fattigdom blant våre respondenter, og fant at klasse, operasjonalisert som foreldrenes utdanning, hovedbeskjeftigelse og sosialgruppe, i svært liten grad hadde noen betydning. Mest betydning hadde det for personlig inntekt, noe mindre for sosialhjelpsmottak, men aller minst for relativ deprivasjon. Selv om jeg fant sammenhenger mellom klasse og fattigdom i bivariate tabeller, viste regresjonsanalysene at det var de samme effektene som kom til uttrykk ved de forskjellige indikatorene. Det viste seg også at andre variabler som kjønn, utdanning og

stratifiseringsvariabelen hadde mer å si for fattigdom. Deler av klasseeffektene virket også indirekte gjennom respondentenes egen utdanning. Dermed ser det ikke ut til at fattigdom i vesentlig grad er et klassefenomen i Norge i dag.

Det er altså ikke som klasse i klassisk forstand, at de fattige er utestengt fra resten av samfunnet. Av denne grunn er det mange som mener at det ikke er riktig å bruke klassebegrepet i denne sammenheng. Da de fattige ikke er en homogen gruppe med de samme mål og identitet. Heller ikke underklasse, slik den har vokst fram f.eks. i USA, er noen egentlig klasse. Når man snakker om underklasse er dette i betydning av en subkultur, og ideen er spørsmålet om det har vokst fram en gruppe fattige med en egen fattigdomskultur, hvor samfunnets gjengse normer og verdier er erstattet med verdier som ansees som umoralske sett fra samfunnets side. Et samfunn hvor arbeidsnormen ikke råder, og hvor trygd, dagpenger og sosialhjelp ansees som legitime foretrukne forsørgningsalternativer, og ikke som noe midlertidig som det knyttes skam ved å motta. Dette ville representere en trussel for samholdet og integrasjonen i Norge, og opprettholdelsen av velferdsstaten, slik vi kjenner den i dag. Det er en forutsetning for opprettholdelsen av velferdsstaten at arbeid og selvforsørgelse er det foretrukne alternativ, og at det ikke oppstår store grupper som bidragsavhengige.

Jeg har ikke funnet noen tegn til underklasse i Norge i mine analyser. Jeg finner at enkelte klasseindikatorer har en liten effekt på fremtidig inntekt, sosialhjelpsmottak og relativ deprivasjon. Men ikke noen vesentlig effekt. Jeg har imidlertid sett at de som var ledige i 1985 i langt høyere grad enn de som var i arbeid i 1985 har mottatt sosialhjelp, til tross for at de i dag tjener det samme, i like stor grad er relativt deprivert, og ellers er like i mange henseender. Dette kan være et tegn på ulike holdninger for de to gruppene, men kan også skyldes andre årsaker.

Men det er mange bakgrunnsfaktorer som forklarer fattigdom vesentlig bedre enn disse klasseindikatorene. Det vil heller ikke være disse som fører til en underklasse. Det er det snarere marginalisering, eller i særlig grad ekskludering som gjør. Og det er en tydelig mobilitet, mange kommer seg opp og fram til tross for en uheldig start.

Jeg kan likevel ikke se bort fra at det kan finnes en underklasse, eller begynnende underklasse, blant grupper av ikke-vestlige innvandrere slik Wikan hevder. Da dette er en longitudinell landsdekkende undersøkelse som startet for nesten 20 år siden, vil innvandrere, som diskutert i kapittel 3, være underrepresentert i dette materialet. De som eventuelt likevel måtte finnes i utvalget, har vært i landet lenge nok til å ha hatt fast bostedsadresse og kunnet svare på spørreskjema på norsk i 1985. 35-39 åringer som har vært i Norge i minst 20 år vil

antagelig være gode i norsk, relativt godt integrert og antagelig ikke være gode representanter for den eventuelle underklassen. Man kan f.eks. tenke seg at mange av de ikke-vestlige innvandrerne fra før 1985 var fremmedarbeidere, hvor arbeidsetikken har stått rimelig høyt. Om det finnes en underklasse med egen moral og egne verdier som strider mot denne vil den antagelig ramme andre grupper innvandrere, intuitivt tenker jeg da grupper som er dårlig integrert, kanskje har språkproblemer, er blitt marginalisert i forhold til det norske samfunnet, og funnet eller innfunnet seg med alternative kilder til forsørgelse enn arbeid.

Konklusjonen er at klasse altså har noe, men ikke avgjørende betydning for fattigdom i dag. Fattigdom er ikke et klassefenomen, og jeg har ikke funnet tendenser til en underklasse i Norge i dag, uten å utelukke at det kan finnes tilløp til en underklasse blant enkelte etniske minoriteter.

Selv om den relative fattigdommen i Norge i første omgang kan synes mindre alvorlig enn tilstanden i mange andre land, og problemet her synes mindre omfattende, er det verdt å tenke på at de fattige i Norge også sliter under sterke belastninger, og kanskje større belastninger enn i andre land. Dette kommer nettopp av at det generelle levekårs- og inntektsnivået i Norge i dag er veldig høyt, noe som gjør at kontrasten mellom fattige og vanlige mennesker ekstra stor. Dette forsterkes av at gruppen fattige i Norge er såpass liten og heterogen som den er. Fokuset på materielle goder og det å være en forbruker er stort. Man identifiserer seg med de menneskene man har nærmest seg, og vanligvis med de som er nær en selv i kjønn, alder, bakgrunn, samfunn og kultur og ikke med fattige i andre land. Enkelte har i den forbindelse begynt å omtale den fattige som en defekt forbruker (Baumann 1997) for å illustrere dette poenget.

Fattigdommen er som sagt et multidimensjonalt problem, noe som også har kommet fram i mine analyser. Jeg syntes ikke at det var tilstrekkelig å bare bruke objektive faktorer, og når jeg inkluderte sosialhjelp og relativ deprivasjon som fattigdomsmål, fikk oppgaven et mer subjektivt preg. Dermed kommer jeg nærmere det egentlige eller sanne fattigdommen, enn jeg ellers gjør, når jeg bare ser på inntekt. Inntektsfattige er mer utsatt for relativ deprivasjon, å ha mottatt sosialhjelp, dårlig arbeidsmarkedstilknytning og dårlig helse enn andre. De har oftere foreldre med lav utdanning, som ikke er i full jobb, og tilhører sosialgruppe III eller IV, og har dessuten oftere vært ledige eller i arbeid i 1985. Men de som er relativt depriverte er i enda større grad utsatt for det samme. Et problem med dette mest anvendte fattigdomsmålet er nettopp at det klassifiserer mennesker som fattige, som ikke mener at sin økonomiske situasjon, og følgene av denne er problematisk. Man bør i utgangspunktet være varsomme med å sette så stigmatiserende betegnelser på mennesker som

ikke kjenner seg igjen i kategoriene. Jeg har selv vist at mange inntektsfattige verken har betalingsproblemer, har mottatt sosialhjelp eller har betalingsvansker. Dermed er ikke fattigdom, slik som det forstås av folk flest, et åpenbart problem.

Når noen mener at fattigdomsbegrepet kun bør brukes som inntektsbegrep, er jeg ikke enig. Jeg mener at jeg kommer mye nærmere kjernen av problemet ved å inkludere andre faktorer med i analysene, slik som jeg har gjort i denne oppgaven. Fattigdomsdebatten og forskningen bør etter mitt synspunkt dreie seg om mer enn bare lavinntekt. For fattigdommen rommer, som vi har vist, så mye mer. Og det kan ikke være negativt å fange direkte og faktiske problemer istedenfor bare inntekt og lønn. Vi kjenner jo også begrensningene ved inntektsfattigdomsberegningene, som f.eks. består i at mange fordeler og formue kan være skjult, at folk får forskjellig ut av penger, og at grensen mellom fattig og ikkefattig blir spekulativ. Det finnes ingen slik grense i absolutt forstand, men det er heller snakk om en glidende overgang, hvor problemene oppstår på forskjellig sted for forskjellige mennesker. Det er altså ikke snakk om et fattigdomsproblem, som arter seg likt for alle. Men snarere om ett nettverk av problemer, som henger sammen, og som til en viss grad rammer de samme menneskene. Særlig hvis man har hatt problemer på et av områdene over en lengre periode, er det stor sannsynlighet for at problemene også brer seg til noen av de andre områdene.

Det er flere personer, enn det ofte kan se ut, til som sliter i Norge i dag, men at de ikke nødvendigvis sliter på de samme eller mange av områdene. Dette kan tyde på at mange bare er innom lavinntektsperioder i kortere overgangsfaser, og disse ikke får tid til å lide de voldsomste konsekvensene av fattigdommen. Dette medfører både en over og en underrapportering med hensyn til fattigdom. Det er nok mange fattige som bare er fattige en kortere periode. Når jeg gjør et tverrsnitt ser jeg at det er mange av de fattige som ikke er kronisk fattige. Om de måles året etter er de ikke lenger i statistikkene, men andre midlertidig fattige kan ha tatt deres plass. Dette betyr ikke at fattigdommen er stabil. Men at det er en viss mobilitet. Lurer jeg på hvor mange som har vært fattige i løpet av et år, vil jeg få med for få av disse. Og den kroniske fattigdommen tar for mye plass av den relative andelen.

Det er altså snakk om intragenerasjonell mobilitet, altså mobilitet innenfor generasjonen. At mennesker ved egen hjelp kommer seg ut av problemene. Jeg undersøker også om det er intergenerasjonell mobilitet i klassekapittelet, altså om det er mobilitet eller stabilitet mellom generasjonene, og spør om det fortsatt er slik at fattigdom er et klassefenomen som går i arv fra en generasjon til den neste. Jeg finner en viss sammenheng, særlig når det gjelder om mor var yrkesaktiv, og foreldrenes, særlig fars, sosialgruppe. I regresjonsanalysen fant jeg ut at en del av klasseeffekten gikk gjennom egen utdanning eller

som en mellomliggende variabel. En del av klasseforskjellene virker altså indirekte. De påvirker egen utdanning, som igjen påvirker om man har høy eller lav inntekt, mottar sosialhjelp eller er relativt deprivert. Det så altså ut til å være klasseforskjeller etter samtlige av klasseindikatorne i kapittel 5, men det viste seg at effekten av foreldrenes utdanning i stor grad gikk gjennom foreldrenes, særlig farens sosialgruppe, og at en del av denne igjen virker gjennom egen utdanning.

Når det gjelder marginalisering, fant jeg at de fattige i høyere grad enn andre var arbeidsmarginalisert, og hadde dårlig helse. Jeg kunne derimot ikke konkludere med at fattige var mer sosialt marginaliserte enn andre, med unntak når det gjelder de relativt depriverte. Når jeg spør om de fattige i Norge er marginaliserte, må jeg svare nei. De fleste er ikke det, selv om det er flere at de fattige som har helseproblemer og er utenfor arbeidsmarkedet enn i normalbefolkningen. Det viser seg at de fleste fattige ikke har disse problemene.

I regresjonsanalysen hvor jeg ser på marginalisering og klasse i forhold til relativ deprivasjon ser jeg at marginalisering har langt større betydning enn klasse. Og det betyr at når man skal se etter årsaker for fattigdom i Norge i dag, er det mer fruktbart å undersøke om respondentene faller utenfor visse arenaer, enn å undersøke foreldrenes bakgrunn.

Det er dermed viktige tiltak å sørge for at mennesker ikke blir gående lenge arbeidsledige, at de opprettholder en viss inntekt og at helsetjenester ikke blir for dyre.

Jeg har også funnet at de som var i utdanning i 1985 har klart seg aller best på samtlige områder. De skårer altså lavt for fattigdom, og lavt for marginalisering. Dette betyr altså at utdanning var en trygg og god investering som har lønnet seg for dette kullet i forhold til historisk utvikling. Men det er ikke alle respondentene som var i utdanning i 1985.

De som var i arbeid i 1985 har ikke klart seg like godt. Disse har lavere inntekt, både personlig og i husholdet, de har i oftere mottatt sosialhjelp, de har også oftere betalingsproblemer og er oftere relativt deprivert enn de som var i utdanning. Dessuten er de i større grad marginalisert både i forhold til helse, arbeidsmarked og sosialt liv.

Men de som desidert har klart seg dårligst var gruppen som var ledige eller på tiltak i 1985. Disse sliter, og skårer lavest på samtlige av målene i forhold til andre grupper. Det kan dermed se ut til at hva man gjør, og hvordan man integreres i ungdomstiden, kan få følger for velstand, integrering og levekår i voksen alder.

Gruppene som var i arbeid i 1985 eller var ledige i 1985 har mindre utdanning enn de som var i utdanning på den tiden, og da er egen utdanning som en viktig mellomliggende variabel.

Sosialhjelpsmottakerne kommer dårlig ut, men dette var ikke uventet. Dette er en gruppe som er dobbelt definert hjelpetrengende, og er et utvalg av de som lider av relativ deprivasjon og betalingsproblemer. Det er imidlertid mange som mottar sosialhjelp som ikke er inntektsfattige, og mange inntektsfattige som ikke mottar sosialhjelp. Det er bare en gruppe av de fattige, og er ikke egnet som fattigdomsmål alene, men gir et viktig innblikk i en gruppe som er særlig hjelpetrengende. Og jeg har her funnet at denne gruppen er mer marginalisert enn de andre, både mht helse og arbeidstilknytning. Dette er overraskende siden sosialhjelpen kan ha vært mottatt for mange år siden. Jeg vet heller ikke om de kun har vært gjester, eller er gjengangere i systemet.

Et særlig interessant funn i dette henseende er at det ser ut til at arbeidsmarginalisering i ungdomstiden gir økt sannsynlighet for sosial marginalisering, mens arbeidsmarginalisering i voksen alder ikke gjør det samme. Dette viser at integrering i ungdomstiden har svært mye å si for senere integrering og tilpasning. De som var ledige i 1985 var i større grad marginalisert på alle områder enn andre i dag, også sosialt. Dette viser at det kan være svært viktig å rette tiltakene mot yngre grupper for å fange dem opp før skaden er gjort.

Jeg ser imidlertid at det er en del av de som var ledige som også klarer seg bra. Det er altså en del mobilitet innenfor eget livsløp. Selv om gruppen kommer dårligere ut enn de andre to gruppene, er det en del som ikke har problemer. På samme måte som det også er mennesker med problemer fra både gruppen som var i utdanning og gruppen som var i arbeid.

I jakten på den ekte fattigdommen har mange definisjoner blitt tatt i bruk, og her ligger både noe av styrken og svakheten i den norske fattigdomsdebatten. Ved å la fattigdom defineres på forskjellige måter, får man et flerdimensjonalt bilde av situasjonen, noe som kan gi grunnlag for bedre forståelse. På den andre siden risikerer man at det blir uklart for folk flest, så vel som for beslutningstakerne, hva som egentlig er problemet. Det kan være forvirrende at forskjellige aktører opererer med forskjellige forståelser av fattigdom, og ikke minst er det forvirrende at det er en uklar sammenheng mellom de ulike fattigdomsmålene som benyttes (Fløtten 2003:1). Kanskje er nettopp dette noe av grunnen til at f.eks. sosialhjelpssatsene har stått så og si stille, mens alle grupper lønnsinntakere har hatt så sterk vekst de siste tiårene, som jeg skrev innledningsvis i oppgaven. Kanskje er fattigdomsbegrepet for obskurt til å være fruktbart og forståelig for politikere og beslutningstakere, og for alle andre som ikke forsker på fattigdom og er inne i terminologien.

Jeg har i denne oppgaven påvist en del sammenhenger. Ulempen med dette materialet er at resultatene ikke er direkte overførbare til populasjonen eller befolkningen forøvrig blant annet fordi utvalget er stratifisert, mangler antagelig representanter fra de nederste

samfunnslagene, og har ikke tilstrekkelige andel med minoritetsbakgrunn. Det er skjevt frafall og det har vært endringer i populasjonen med hensyn til befolknings sammensetning siden utvalget ble trukket. Jeg har i mine analyser kontrollert for stratifiseringsvariabelen, noe som gjør at jeg har funnet utviklingsmønstre for de tre gruppene som er representative for befolkningen. Generelle andeler fattige er ikke overførbare, men andeler for gruppene som var ledige, i arbeid eller i utdanning i 1985 er derimot overførbare til populasjonen.

Når man hører begrepet fattigdom, så tenker man intuitivt på noen som har problemer og er i nød. Jeg mener å ha funnet at inntektsfattigdom i liten grad er egnet til å fange gruppen som faktisk har problemer pga dårlig økonomi, og mener derfor at inntektsmål helst bør suppleres med andre mål for å komme nærmere den ekte fattigdommen.

Det er viktig å kartlegge de fattige bedre. Og da mener jeg ikke slik som i stor grad har blitt gjort, nemlig å se på lavinntekt sammen med noen levekårsindikatorer og se om det er god eller dårlig korrelasjon. Men jeg mener å undersøke om det er underklasses tendenser i det norske samfunn, og om de fattige utgjør en slik underkultur som vi har snakket om. Og om marginalisering og ekskludering er et ubredt problem blant de rammede.

Fattigdom er et flerdimensjonalt begrep, som arter seg på mange måter. Dette gir politiske utfordringer, da fattige som samtidig er sosialt ekskludert, marginalisert på bestemte områder eller tilhører en underklasse, vil trenge andre former for tiltak enn en gruppe fattige der inntektsmangelen er hovedproblemet. Bidrag vil kunne bidra til å forhindre utvikling av underklasser, da man blir forsørget, men kan på den andre siden føre til bidragsavhengighet på lengre sikt. Å være i arbeid beskytter imidlertid mer mot fattigdom og utvikling av underklasser enn dagpenger, sosialhjelp og trygd. Det er altså et vesentlig bedre tiltak å få mennesker i jobb enn bare passive overføringer. Det er som sagt særlig viktig å sikre at ungdom blir integrert, siden tilpasning i denne perioden ser ut til i stor grad å påvirke tilpasningen senere i livet. Å være arbeidsmarginalisert i ungdomsalder har f.eks. mer å si for sosial integrasjon i voksen alder, enn om man er arbeidsmarginalisert i voksen alder. Det er kanskje særlig i ungdomstiden av varige vennskapsbånd knyttes. Det er derfor kortsiktig å legge ned ungdomsklubber og liknende tilbud rettet mot de yngre. At fattige i større grad enn andre også har dårlig helse er et poeng beslutningstakere bør være klar over. Forslag om økte egenandeler på medisiner og helsetjenester står i kontrast til fokuset på fattigdomsreducerende politikk.

Fattigdomsbekjempelse har i første rekke handlet om å sikre folk en akseptabel inntekt, evt. også arbeid. Myndighetene kan antagelig bare i begrenset grad ta ansvar for at folk, på grunnlag av denne inntekten, faktisk skaffer seg materiell og sosial velferd. For noen

grupper vil imidlertid tiltak også mot andre problemer enn inntektsproblemer være påkrevd, så politikken må gjenspeile problemenes mangfoldighet” (Fløtten 1999:7).

For det dreier seg her om å sikre den sosial orden og harmoni, etablere gjensidig tillitt og solidaritet og å sikre den sosiale integrasjonen og samholdet i samfunnet. Fattige og marginaliserte kan, og særlig om det rammer grupper med allerede felles identitet, som f.eks. grupper av innvandrere, utvikle seg til å bli et klasseproblem, og man kan komme til å få bruk for ordet underklasse for en subkultur med egne normer og verdier, og en moral som avviker fra den gjengse norske. Når boligsegregering er i gang, og arbeidsetikken erstattes av undergrunnsøkonomi og bidragsavhengighet, da vi et stort og reelt samfunnsproblem. Personer som er tilsidesatt, ekskludert eller marginalisert kan vende storsamfunnet ryggen, bli destruktive og ty til ikke-legale former for deltakelse fordi de føler å ikke høre til, mangler viktige ressurser og ikke har tillit til samfunnets institusjoner. De representerer en trussel for demokratiet, og samfunnsmedlemmenes sikkerhet.

Fattigdom har dermed gått fra å være et alvorlig samfunnsproblem på begynnelsen av 1900-tallet, til ikke eksisterende i etterkrigstiden, til et personlig, men ikke et samfunnsproblem på 70/80-tallet, men er i dag ansett som et samfunnsproblem igjen. Problemet er ikke knyttet til fattigdommen i seg selv, men det den økte trusselen fra utstøtte fattige som truer samfunnets integrasjon og orden.

Litteraturliste

- Aetat (2004a). "Utregning" *Dagpenger under arbeidsledighet*. <http://www.aetat.no/cgi-bin/aetat/imaker?id=5752>.
- Andenæs, Kristian (1992). *Sosialomsorg i gode og onde dager*. Tano. Oslo.
- Andersen, Arne (1999). "Hvem har det værst?" *Samfunnsspeilet* 3, Statistisk sentralbyrå.
- Aubert, Vilhelm (1979/1981). *Sosiologi 1. Sosialt samspill*. Universitetsforlaget, 5. opplag 1994, Oslo.
- Aubert, Vilhelm (1970). "Fattigdommen i Norge" Lingås, Lars Gunnar (red.) *Myten om velferdsstaten*. Pax Forlag, Oslo.
- Backe-Hansen, Elisabeth (2002). *Barnefattigdom: En diskusjon av tilstandsbilder, konsekvenser og tiltak*. NOVA Skriftserie 1/02. Oslo.
- Barstad, Anders (2004). "Få isolerte, men mange er plaget av ensomhet." *Samfunnsspeilet* nr. 5. Statistisk sentralbyrå.
- Barstad, Anders (2000). "Hvem er de ensomme og isolerte?" *Tidsskrift for velferdsforskning* Vol 3, nr 2.
- Bauman, Zygmunt (1997). *Arbejde, forbrugerisme og de nye fattige*. Hans Reitzels Forlag AS, København. Dansk utgave 2002.
- Borgeraas, Elling (2001). *Tiltak for å bekjempe fattigdom. Diskusjonsnotat om fattigdom, urimelige levekår og SIFOs standardbudsjett for forbruksutgifter*. Oppdragsrapport nr. 25, SIFO. Oslo.
- Borgeraas, Eling (1987). *Et standardbudsjett for forbruksutgifter*. Rapport. SIFO. Oslo.
- Bourdieu, Pierre (1979). *Distinksjonen. En sosiologisk kritikk av dømmekraften*. Pax Forlag AS, Oslo. 1995.
- Brochman, Grete og Rogstad, Jon (1996). "Integrasjon, underklasse og marginalisering – noen refleksjoner omkring dagens innvandringsdebatt" *Tidsskrift for samfunnsforskning*, nr 4, Universitetsforlaget, Oslo.
- Brochman, Grete og Rogstad, Jon (1997). "Debatt: Svar til Ottar Brox" fra *Tidsskrift for samfunnsforskning*, nr 2, Universitetsforlaget, Oslo.
- Brox, Ottar (1997). "Debatt: hva er galt med underklasse-begrepet?" fra *Tidsskrift for samfunnsforskning* nr 2, 1997, Universitetsforlaget, Oslo.
- Brox, Ottar (1995). *Dit vi ikke vil. Ikke utopisk planlegging for neste århundre*. Exil.

- Brox, Ottar (1994). *Norge mot tusenårsskiftet. Arbeid for alle – eller flere rike og ny fattigdom?* Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.
- Brox, Ottar (1993). ”På vei mot 2/3 samfunnet? Marginaliseringens utfordring.” *Plan og arbeid. Tidsskrift for regional utvikling, arbeidsmarked og samfunnsplanlegging*. Nr 5/6 1993. Universitetsforlaget.
- Buchmann, Marlis (1989). *The Script of Life in Modern Society. Entry into Adulthood in a Changing World*. The University of Chicago Press, Chicago and London.
- Bury, Michael (1997). *Health and Illness in a Changing Society*. Routledge. London.
- Christophersen, H. O. (1978). ”Forord: Eilert Sundt og sosialpolitikken” i Sundt, Eilert *Om fattigforholdene i Christiania*. Gyldendal norsk Forlag AS.
- Christophersen, Knut-Andreas (2003). *Databehandling og statistisk analyse med SPSS*. Unipub Forlag, Oslo.
- Clausen, Sten-Erik (1996). ”Oppvekstvilkår blant sosialhjelpsmottakere.” fra Halvorsen, Knut (red.) *Mestring av marginalitet. Å leve og overleve som sosialklient*. Cappelen Akademisk Forlag.
- Djuve, Anne Britt og Hagen, Kåre (1995). ”Skaff meg en jobb!”. *Levekår blant flyktninger i Oslo*. Fafo-rapport 184/1995, Falch Hurtigtrykk, Oslo.
- Ellingsæter, Anne Lise (1995). ”Ulikhet i det postindustrielle samfunnet: Klasse, kjønn og generasjon” *Sosiologisk tidsskrift* nr 3, s 263-283.
- Epland, Jon (1993). *Få permanent fattige i Noreg*. Samfunnsspeilet 3/1993. Oslo.
- Eu kommisjon (2001). *Social Exclusion: Commission Takes First Step Towards Eu Poverty Strategy*. http://europa.eu.int/comm/employment_social/news/2001/oct/i01_1395_en.html
- Eu Commission rapport 2003.
- Eurostat (2003). *European social statistics. Income, poverty and social exclusion*. 2. rapport Luxembourg.
- Fløtten, Tone (2003). ”Hvordan har de fattige det?” *Samfunnsspeilet* 6:2-8. Oslo.
- Fløtten, Tone, Dahl, Espen og Grønningsæter, Arne (2001). *Den norske fattigdommen: Hvordan arter den seg, hvor lenge varer den og hva kan vi gjøre med den?* Fafo-notat 16, Oslo.
- Fløtten, Tone (1999). *Sosial ulikhet. Fattigdom i Norge*. Fafo rapport 303, Det 21. århundrets velferdssamfunn 33. Centraltrykkeriet AS.
- Flaa, Jardar E. og Pedersen, Axel W. (1999). *Sosial trygghet. Holdninger til ulikhet, pensjon og trygd*. Fafo-rapport 305, 1999. Oslo.

- Fremmedordboken (2003). Berulfsen, Bjarne og Gundersen, Dag (red.) Kunnskapsforlaget. Oslo.
- Frønes, Ivar (1998). *Den norske barndommen*. 2. utgave, Cappelen Akademiske Forlag AS, Oslo.
- Galloway, Taryn Ann (2002). *En studie av fattigdom basert på registerdata*. Stiftelsen Frischsenteret for samfunnsøkonomisk forskning, Rapport 1/2002, Oslo
- Geijerstam, Christier Af (2001). *Tidlig Arbeidsledighet og marginalisering*. Rapport 5/2001, Stiftelsen Frischsenteret for samfunnsøkonomisk forskning, Oslo.
- Germani, Gino (1980). *Marginality*. Transaction Books, New Brunswick, New Jersey.
- Giddens, Anthony (1993). *Sociology*. 2. Edition, Polity Press, Cambridge.
- Halvorsen, Knut (2003). "Sosial inkludering – på egne eller samfunnets premisser?" *Annus socialis*, h-03, Helse- og sosialdepartementet.
- Halvorsen, Knut og Johannessen, Asbjørn (1998). *Marginalisering, sosial tilhørighet og verdifelleskap. Sluttrapport*. HiO-rapport nr 11.
- Halvorsen, Knut (1996a). *Mestring av marginalitet. Å leve og overleve som sosialklient*. Cappelen Akademisk Forlag. Halden.
- Halvorsen, Knut (1996b). "Utsatt posisjon i arbeidsmarkedet – en hovedvei til bidragsavhengighet" Halvorsen, Knut (red.) *Mestring av marginalitet. Å leve og overleve som sosialklient*. Cappelen Akademisk Forlag, Halden.
- Hammer, Torild (2004a). "Ungdom, ledighet og marginalisering i Europa. Skotsk og finsk ungdom kommer dårligst ut" *SSB magasinet* 4. mars. Oslo – Kongsvinger.
- Hammer, Torild (2004b). "Labour market integration of unemployed youth from a life course perspective." sendt til *International Journal of Social Welfare* 2004 (foreløpig upublisert).
- Hammer, Torild (2003). *Youth Unemployment and social exclusion in Europe. A comparative study*. The policy press. Bristol.
- Hansen, Erik Jørgen (1989). *Fattigdom. Begreper og metoder i forskning og politikk*. Rapport nr 5, Social Forsknings Institut. København.
- Hansen, Marianne Nordli og Endelstad, Fredrik (2003). "Samfunnsklasser og klasseteorier" fra (red) Frønes, Ivar og Kjølørød, Lise *Det norske samfunn*. 4. utgave, Gyldendal Akademiske Forlag AS, Oslo.
- Hatland, Aksel, Kuhnle, Stein og Romøren, Tor Inge (1994). *Den norske velferdsstaten*. Ad Notam Gyldendal. Oslo.

- Hatland, Aksel (1994b). "Trygd og Arbeid" Hatland m.fl. *Den norske velferdsstaten*. Ad Notam Gyldendal. Oslo.
- Heggen, Kåre, Jørgensen, Gunnar og Paulgaard, Gry (2003). *De andre. Ungdom, risikosoner og marginalisering*. Fagbokforlaget.
- Hellevik, Ottar (1991). *Forskningsmetode i sosiologi og statsvitenskap*. 5. utgave, 4. opplag, Universitetsforlaget, Oslo
- Hesselberg, Jan (1994). *Fattigdom. Begrep, målemetoder og omfang*. Occasional Paper nr. 14. Avdeling for samfunnsgeografi. Universitetet i Oslo.
- Hesselberg, Jan (1996). *Fattigdom og utviklingsstrategier*. Occasional Paper " 22, Samfunnsgeografi, Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi. Universitetet i Oslo.
- Hogg, Michael og Abrams, Dominic (1988). *Social identifications. A social psychology og intergroup relations and group processes*. Routledge, London
- Johannessen, Asbjørn (2004). *Introduksjon til SPSS*. Abstrakt forlag, Oslo.
- Johannessen, Asbjørn (1998a). *Fattigdom i Norge – et økende problem?* HiO-Notat nr. 4. Høgskolen i Oslo.
- Johannessen, Asbjørn (1998b). *Marginalisering, sosial tilhørighet og kulturell deltakelse*. HiO-Rapport 10. Høgskolen i Oslo.
- Johannessen, Asbjørn (1997). *Marginalisering og ekskludering – samme eller forskjellige fenomener?* HiO-notat nr 6. Høgskolen i Oslo. (19)
- Johannessen, Asbjørn (1995). *Arbeidsmarginalisering og levekår: sammenhengen mellom tilknytning til arbeidsmarkedet og økonomiske og materielle levekår*. NotaBene Ø.K.S.-rapport / Høgskolen i Oslo ; 95:4.
- Kjønstad, A (1992). *Innføring i trygderett*. 2. utg. TANO. Oslo.
- Kuhnle, Stein (1994). "Velferdsstatens idégrunnlag i perspektiv" Hatland m.fl. (red.) *Den norske velferdsstaten*. Ad Notam Gyldendal. Oslo
- Lingås, Lars Gunnar (red.) (1970). *Myten om velferdsstaten*. Pax Forlag AS. Oslo.
- Longva, Ragnfrid (2002). "Innvandrere sørger for befolkningsveksten i Oslo" *SSB magasinet*. Statistisk sentralbyrå, 4. sept 2002.
- Lunde, Tormod og Poppe, Christian (1991). *Ny-fattigdom i velferdsstaten. Gjeldsproblemer og betalingsvansker i levekårspektiv*. Rapport nr. 3. Statens institutt for forbruksforskning (SIFO). Lysaker.
- Lysetøl, Peder Martin og Meland, Eilef A. (2003). *Velferdsstatens Økonomi. Innføring i samfunnsøkonomi for helse og sosialfagsstudenter*. Universitetsforlaget, Oslo.

- Marx, Karl [1992]. *Arbeid Kapital Fremmedgjøring*. (red.) Åsmund Birkeland. Falken Forlag 1992
- Mogstad, Magne (2003). *Analyse av fattigdom og inntektsulikhet basert på registerdata*. Hovedoppgave ved Økonomisk Institutt, Universitetet i Oslo.
- Pedersen, Axel West (2002). *Om fattigdomsbegrepet og dets implikasjoner for praktisk politikk*. NOVA Skriftserie 1/02. Oslo.
- Pedersen, Willy (1996a). "Marginalitetens reproduksjon" *Tidsskrift for samfunnsforskning* 1:3-27
- Pedersen, Willy (1996 b). "Marginalitet – arbeiderklassens sårbare sønner" fra Øya, Tormod (red.) *Ung på 90-tallet. En antologi*. UNGforsk/ Cappelen Akademisk Forlag.
- Romøren, Tor Inge (1994). "Kapittel 5: Helsetjenesten" fra Hatland m. fl. (red.) *Den norske velferdsstaten* Ad Notam Gyldendal, Oslo.
- Rowtree, B. Seebom (1902) *Poverty: A Study of Town Life*. Second edition. Reprint Routledge/ Thoemmes Press. London. 1997
- Samfunnsboka 2000 (1999). Statens informasjonstjeneste. Universitetsforlaget. Oslo.
- Seip, A (1986). "Velferdsstaten Norge". Fra Allden, L., Ramsøy, N. og Vaa, M. (red.) *Det norske samfunn*. Gyldendal Oslo.
- Sekne, Ivar m.fl. (1996). *...og den som kommer aller sist – Boligsegregasjonen i Norden og den nye underklassen*. NBO, Oslo.
- Skog, Ole-Jørgen (1998). *Å forklare sosiale fenomener. En regresjonsbasert tilnærming*. Ad Notam Gyldendal, Oslo.
- Sosiologisk Leksikon (1997). Red. Olav Korsnes, Heine Andersen og Thomas Brante. Universitetsforlaget AS, Oslo.
- Statistisk sentralbyrå. *Dette er Norge. Hva tallene forteller*.
- Statistisk sentralbyrå (2004a). "Høy inntektsvekst – men ikke for alle" *Inntektsstatistikk* 06.10.2004 (<http://www.ssb.no/emner/05/01/inntind/>)
- Statistisk sentralbyrå (2001). "Under 2 prosent i private grunnskoler." fra SSb's hjemmeside (<http://www.ssb.no/emner/04/02/20/privgrs/>) 30.06.01.
- Statistisk sentralbyrå (2000a). "Gjennomstrømning i utdanningssystemet 1989-1997". *Aktuell utdanningsstatistikk*, nr 1. Statistisk sentralbyrå i samarbeid med Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet, Oslo.
- Stjernø, Steinar (1994). *Hvordan studere fattigdom som varer?* NotaBene. Rapport nr. 6. Høgskolen i Oslo.

- Stjernø, Steinar (1986). "Levekårsforskningen og fattigdommen". *Sosiologi i dag*, 1:89-93
- Stjernø, Steinar (1985). *Den moderne fattigdommen. Om økonomisk knapphet og ydmykelse i 1980-åra*. Universitetsforlaget. Oslo.
- Stortingsmelding nr. 6 (2002-2003). *Tiltaksplan mot fattigdom*
- Stortingsmelding nr. 16 (2002-2003). *Resept for et sunnere Norge*
- Stortingsmelding nr. 30 (2000-2001). *Langtidsprogrammet 2002-2005*
- Stortingsmelding nr. 50 (1998-1999). *Utjamningsmeldinga*
- Stortingsmelding nr. 35 (1994-1995). *Velferdsmeldingen*
- Stortingsmelding. nr. 39 (1991-1992). *Attføringsmeldingen*
- Sundt, Eilert (1870). *Om fattigforholdene i Christiania*. Under redaksjon av Christophersen, H. O., Christie, Nils og Petersen, Kaare. Gyldendal Norsk Forlag, 1978.
- Sundt, Eilert (1852). *Fante- eller landstrygerfolket i Norge*. Under redaksjon av Christophersen, H. O., Christie, Nils og Petersen, Kaare. Gyldendal Norsk Forlag. 1974.
- Syltevik, Liv Johanne (1997). *Fattigdommens feminisering – et meningsfylt perspektiv i dagens Skandinavia?* i Sosiologisk tidskrift 1997:4. Scandinavian University Press. Oslo – Copenhagen – Stockholm – Boston.
- Sæbø, Gunnar (1995). *Når pengene ikke strekker til. Om ulike økonomiske problemer blant sosialklientene – og hva de skyldes*. INAS-rapport 1995:3. Institutt for sosialforskning. Oslo.
- Townsend, Peter (1979). *Poverty in the United Kingdom. A survey of household resources and standards of living*. Penguin Books Ltd, Harmondsworth, Middelsex, England. 1983.
- Verdensbanken 2003: *Country Classification*. <http://www.worldbank.org/data/quickreference/quickref.html>
- Weber, Max (1922). *Makt og byråkrati. Essays om politikk og klasse, samfunnsforskning og verdier*. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo, 1995.
- Wedde, Elise og Holmøy, Aina (2004). *Undersøkelse om arbeid, livsstil og helse*. Dokumentasjonsrapport, SSB, Oslo.
- Wikan, Unni (1995). *Mot en ny norsk underklasse. Innvandrere, kultur og ntegrasjon*. Gyldendal Norsk Forlag. Oslo.

- Øia, Tormod (1996). *Ung på 90-tallet. En antologi*. Ungforsk/ Cappelen Akademisk Forlag AS.
- Østerberg, Dag og Engelstad, Fredrik (1995). *Samfunnsformasjonen. En innføring i sosiologi*. Pax Forlag AS. Oslo.
- Østerberg, Dag (1994). *Sosiologiens nøkkelbegreper*. 4. utgave. Cappelen Akademiske Forlag AS. Trondheim.
- Aaberget, Rolf, Andersen, Arne S. og Wennemo, Tom (1999). ”Kap 3. Kronisk fattigdom i Norge, 1986-1995” fra *Inntekt, skatt og overføringer 1999*. SSB. Oslo.
- Aamodt, Per Olaf (1997). *Hovedtrekk ved norsk studiefinansiering. Delrapport 3 studiefinansieringsprosjektet*. NIFU Rapport 13.
- Årethun, Thorbjørn (2004). *Arbeidsmarkedet nå – september 2004*. Aetat notat.

Avisartikler

- Aftenposten (30.09.04). ”Stabilt arbeidsmarked i september” 30.09.04
<http://www.aftenposten.no/nyheter/okonomi/article881086.ece>
- Aftenposten (10.09.04). ”EU: langt flere fattige i Norge”
<http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/article867059.ece>
- Aftenposten (10.09.04). ”- Lever på brød og syltetøy”
<http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/article867061.ece>
- Aftenposten (03.09.04). ”Innvandrerforeldre er på banen”
<http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/oslo/article863069.ece>
- Aftenposten (19.08.04). ”Bedre integrering”
http://www.aftenposten.no/meninger/leder_morgen/article851116.ece
- Aftenposten (05.08.04). ”Sosialhjelp på stedet hvil i ti år”
<http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/article842214.ece>
- Aftenposten (05.08.04). ”Uføre taper 19 000,- per barn i året”
<http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/article842067.ece>
- Aftenposten (03.05.04). ”Lønnsom investering”
<http://www.aftenposten.no/meninger/kommentarer/article786028.ece>
- Aftenposten (29.01.04). ”Viser frem Oslos fattige”
<http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/oslo/article719490.ece>
- Aftenposten. (19.01.04). ”Tror på et godt år”
<http://www.aftenposten.no/nyheter/okonomi/article712569.ece>

Aftenposten (18.09.03). "Innvandrere er Oslos nye underklasse"
<http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/oslo/article627933.ece>

Aftenposten (16.09.03). "Fattig-Oslo vokser"
<http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/oslo/article625428.ece>

Aftenposten (09.09.03). "Inngifte skader pakistanerne"
<http://www.aftenposten.no/meninger/kronikker/article621443.ece>

Aftenposten (27.08.03). "Den norske modellens fallitt?"
<http://www.aftenposten.no/meninger/kommentarer/article612233.ece>

Aftenposten (10.01.02). "Når metadontilsynet forsvarer sine skanser"
<http://www.aftenposten.no/meninger/kronikker/article255522.ece>

Aftenposten (09.02.01). "Vi er på vei mot samfunnstoppen"
<http://tux1.aftenposten.no/nyheter/iriks/d190990.htm>

Aftenposten (02.12.99). "Sigøynere har det verst av alle"
<http://tux1.aftenposten.no/nyheter/uriks/d112806.htm>

agsavisen (05.08.04). "Lett å miste selvrespekten"
<http://www.dagsavisen.no/innenriks/article1202003.ece>

Dagsavisen (10.04.04). "... men det er de unge som har det verst"
<http://www.dagsavisen.no/innenriks/article1031228.ece>

Alle kilder som er brukt i denne oppgaven er oppgitt.
Antall ord i denne oppgaven er 55704

Vedlegg 1: Spørreskjema

Arbeid, Livsstil og Helse

1. Hva har vært din hovedbeskjeftigelse de siste 7 dagene?

Hvis du var syk eller på ferie, kryss av for det du vanligvis gjør.

1. Var i lønnet arbeid i minst 10 timer → gå til A
2. Var med på arbeidsmarkedstiltak (yrkesforberedende program, praksisplasser, ekstraordinær sysselsetting, arbeidsmarkedskurs m.m.) → gå til A
3. Var i fødsels/pappapermisjon → gå til A
4. Var i utdanning/skole → gå til B
5. Arbeidsledig → gå til C
6. Hjemmeværende → gå til C
7. Annet → gå til C

A: BESVARES HVIS DU VAR I LØNNET ARBEID, FØDSELS-/PAPPAPERMISJON ELLER I ARBEIDSMARKEDSTILTAK DE SISTE 7 DAGENE

Hvis du var i fødsels-/pappapermisjon, svarer du for hovedyrket du har permisjon fra.

2. Hva slags arbeid (stilling) hadde du i forrige uke?

- I vanlig jobb:
Yrke: _____ Stilling: _____

Hvor lenge har du hatt dette arbeidet?
Antall år: ___ Antall måneder: _____

- I arbeidsmarkedstiltak:
Type tiltak _____

3. På hvilken måte fikk du jobben eller tiltaks-plassen du har nå?

Sett bare ett kryss:

- Svarte på annonse/annonserte selv
 Ved direkte kontakt med arbeidsplassen
 Gjennom arbeidskontoret
 Fikk opplysninger på arbeidskontoret og tok selv kontakt med arbeidsstedet
 Gjennom slekt
 Gjennom kjente
 På annen måte, hvilken? _____

Dersom du er på arbeidsmarkedstiltak gå til spørsmål 18

4. Er dette arbeidet i samsvar med din utdanning?

Sett bare ett kryss:

- Ja
- Nei, arbeidet passer ikke til min utdanning, er utdannet for noe annet
- Nei, jeg er overkvalifisert, har bedre utdanning enn jobben krever
- Nei, jeg er underkvalifisert, har ikke god nok utdanning

5. Er du fast eller midlertidig ansatt i jobben du har nå?

Sett bare ett kryss:

- Har fast stilling
- Er midlertidig ansatt (vikar/engasjement e.l.)

6. Hva er din avtalte arbeidstid pr. uke? Regn ikke med overtid eller fravær på grunn av sykdom e.l.

Antall hele timer _____ (ev. avrundet opp til hele time)

7. Hvordan er du fornøyd med følgende forhold ved arbeidet du nå har?

Sett ett kryss for hver linje

- a. Lønnen
- b. Selve arbeidet
- c. Arbeidstiden
- d. Kameratskapet/ forholdet til kollegaene
- e. Arbeidsforholdene når det gjelder støy, trekk, dårlig luft o.l.
- f. Arbeidsforholdene når det gjelder mas og tidsnød
- g. Arbeidsforholdene når det gjelder frister som må overholdes
- h. Din nærmeste sjef
- i. Framtidsutsikter
- j. Opplæringsmuligheter
- k. Arbeidstempo
- l. Muligheten for å bestemme/planlegge rekkefølgen av arbeidsoppgavene selv
- m. Muligheten for småpauser i arbeidet utenom faste pauser
- n. Variasjon i arbeidsoppgavene

- Meget fornøyd
- Godt fornøyd
- Passe fornøyd
- Misfornøyd

8. Ønsker du å fortsette i dette arbeidet?

- Ja
- Nei
- Vet ikke

9. Er du fagorganisert?

- Ja
- Nei

10. Har du i din nåværende jobb deltatt på kurs eller etterutdanning organisert av arbeidsplassen?

Regn ikke med nødvendig opplæring for grunnleggende arbeidsoppgaver.

- Ja → gå til spørsmål 18
 Nei → gå til spørsmål 18

B. HVIS DU VAR I SKOLE/UTDANNING DE SISTE 7 DAGENE

11. Hva slags skole/utdanning holder du på med?

- Videregående skole
 Høgskole
 Universitet
 Annen skole/utdanning. Hvilken? _____

12. Har du for tiden lønnet arbeid ved siden av utdanningen?

- ja, 1 - 9 timer i uken → gå til spørsmål 18
 ja, 10 - 19 timer i uken → gå til spørsmål 18
 ja, 20 timer eller mer → gå til spørsmål 18
 nei → gå til spørsmål 18

C: HVIS DU SVARTE ARBEIDSLEDIG, HJEMMEVÆRENDE ELLER "ANNET" DE SISTE 7 DAGENE

13. Hva passer best for den situasjonen du var i de siste 7 dagene? *Sett bare ett kryss:*

- Arbeidsledig, helt uten lønnet arbeid
 Arbeidsledig, men i lønnet arbeid i 1 - 9 timer forrige uke
 Var opptatt med husarbeid hjemme, passet barn, syke eller eldre
 Arbeidet uten fast lønn på gårdsbruk, i butikk eller annen bedrift som tilhører familien
 Ventet på å begynne i jobb jeg har fått
 Ventet på å begynne på skole eller kurs
 Ferie
 Funksjonshemmet (arbeidsufør), langvarig syk

14. Hvis du var arbeidsledig de siste 7 dagene, hvor lenge har denne perioden vart?

Antall måneder: _____ og antall uker: _____ -

15. Har du forsøkt å få lønnet arbeid (eller mer arbeid) siden du sluttet forrige jobb/utdanning?

- Ja, i løpet av de siste to ukene
 Ja, i løpet av de to siste månedene
 Ja, tidligere
 Nei → gå til spm 17

16. På hvilken måte forsøkte du i denne tiden å få arbeid?

Sett så mange kryss som passer:

- Svarte på annonse/annonserte selv
 Ved direkte kontakt med arbeidsstedet

- Kontaktet arbeidskontoret en gang i blant
- Kontaktet arbeidskontoret minst annenhver uke
- Gjennom slekt
- Gjennom kjente
- På annen måte

17. Hva var den viktigste grunnen til at du sluttet i din forrige jobb?

Sett bare ett kryss:

- Det var bare en midlertidig jobb
- Bedriften innskrenket virksomheten/ophørte
- Egen sykdom eller uførhet
- Skolegang/studier
- Arbeidet interesserte meg ikke
- Arbeidet var for dårlig betalt
- Dårlig arbeidsmiljø, trivsel
- Ble sagt opp
- Ønsket å være hjemmeværende
- Andre grunner, hvilke? _____
- Har aldri hatt arbeid

Spørsmål til alle:

18. Har du vært arbeidsledig etter 1 januar 1994?

- ja, jeg er arbeidsledig nå
- ja, jeg har vært arbeidsledig etter 1 januar 1994
- nei → gå til spm 25

19. Hvor lenge har du i alt vært arbeidsledig siden 1 januar 1994?

Antall måneder: _____ og antall uker: _____

20. I hvor mange perioder har du vært arbeidsledig etter 1 januar 1994? Hvis du er arbeidsledig nå, regnes det som en periode.

Antall perioder: _____

21. Hvordan har du forsørget deg i denne/disse perioden(e)?

Sett så mange kryss som passer:

- Forsørget av samboer/ektefelle/partner
- Forsørget av foreldre
- Mottatt arbeidsledighetstrygd (dagpenger)
- Mottatt annen trygd
- Mottatt sosialhjelp (penger fra sosialkontoret)
- "Svart arbeid"

Annet, spesifiser _____

22. Nedenfor nevnes noen mulige fordeler og ulemper ved å gå arbeidsledig. I hvor stor grad opplever du/opplevde du hver av disse.

Sett ett kryss for hver linje:

- a. Kutte ned forbruket
- b. Miste kontakten med arbeidskamerater/kollegaer
- c. Bli mistenkeliggjort som arbeidssky
- d. Få bedre tid til å være sammen med familie og venner
- e. Oppleve usikkerhet for fremtiden
- f. Bli økonomisk avhengig av andre
- g. Tape selvtillit fordi jeg føler at det ikke er bruk for meg
- h. Få dårligere helse
- i. Ikke trenge barnetilsyn
- j. Kunne disponere tiden fritt

- I stor grad
- I noen grad
- I liten grad
- Ikke i det hele tatt

23. Har du i løpet av 1994 eller senere deltatt på arbeidsmarkedstiltak?

Sett bare ett kryss

- Ja, deltar nå
- Ja, har deltatt tidligere. Hva slags tiltak: _____
- Nei → gå til spm 25

24. Hva skjedde i perioden etter at du deltok på arbeidsmarkedstiltak?

Sett så mange kryss som passer:

- Jeg kom i vanlig arbeid innen 2 måneder etter at tiltaket var avsluttet
- Jeg kom i vanlig arbeid 2 til 6 måneder etter at tiltaket var avsluttet
- Jeg var arbeidsledig, dvs. søkte arbeid uten å få noe, i minst 6 måneder etter tiltaket.
- Jeg begynte på skole eller annen utdanning innen et halvt år etter tiltaket

25. Her følger noen synspunkter på lønnet arbeid. Hvordan stiller du deg til de ulike utsagnene?

- a. Det er svært viktig for meg å ha et arbeid
- b. Selv om jeg vant en stor sum penger, ville jeg arbeide
- c. Jeg avskyr/ville avsky å være arbeidsledig
- d. Jeg kommer fort til å kjede meg hvis jeg ikke har noe arbeid å utføre
- e. Arbeidet er noe av det som betyr mest/har betydd mest i mitt liv
- f. Selv om jeg fikk høy arbeidsledighetstrygd, ville jeg likevel foretrekke å arbeide

- Helt enig
- Delvis enig
- Verken enig eller uenig

- Delvis uenig
- Helt uenig
- Vet ikke

26. Hva har du levd av de siste 12 månedene?

Sett så mange kryss som passer:

- Egen inntekt
- Ektefelle/partner/samboers inntekt
- Studielån/stipend
- Attføringspenger/rehabiliteringspenger
- Trygd
- Sosialhjelp
- Annet _____

27. Har du, i løpet av de siste 12 månedene vært nødt til å unnvære følgende ting av økonomiske årsaker:

- a. Spise en varm middag?
- b. Kjøpe klær som du selv eller noen andre i din husholdning trenger?
- c. Betale husleie eller andre regninger i tide?
- d. Gå på kino, teater, konserter o.l?
- e. Be venner hjem?
- f. Reise på besøk til venner eller slektninger som bor på et annet sted?
- g. Kjøpe presanger til noen?
- h. Reise på ferie?
- i. Abonnere på en avis?
- j. Holde på med en hobby eller fritidssysssel?
- k. Gå på restaurant/pub?

- Ofte
- Iblant
- Aldri
- Ikke aktuelt

28. Har du noen gang søkt eller mottatt økonomisk sosialhjelp?

- Ja søkt, men ikke mottatt støtte
- Ja søkt og mottatt støtte
- Nei → gå til spm 31

29. Hvordan opplevde du å skulle søke økonomisk sosialhjelp første gang?

- Helt greit
- Ganske greit
- Litt vanskelig (kviet meg litt)
- Veldig vanskelig (kviet meg mye)
- Vet ikke

30. Dersom du ikke lenger har kontakt med sosialkontoret. Hva er årsaken til at kontakten opphørte?

Sett så mange kryss som passer:

- Kom i arbeid
- Startet utdanning
- Endret ekteskapelig status (gift/samboer)
- Ble friskmeldt
- Fikk uførepensjon
- Klarer meg selv
- Jeg ville ikke gå dit mer
- Sosialkontoret ga meg ikke lenger noen hjelp
- Fikk bare hjelp i en akutt krise
- Annet, spesifiser: _____

Spørsmål til alle:

31. I hvilken grad er du enig i følgende påstander:

Sett ett kryss for hver linje:

- a. De fleste som får økonomisk hjelp fra sosialkontoret er stort sett skyld i sine økonomiske vansker
- b. De fleste som får økonomisk hjelp fra sosialkontoret får det fordi de har økonomiske problemer pga. arbeidsledighet, høye bokostnader, lave trygdeytelser o.l.
- c. Folk som er i en svært vanskelig økonomisk situasjon bør få hjelp på sosialkontoret, selv om det er i strid med regelverket.

- Helt enig
- Delvis enig
- Delvis uenig
- Helt uenig

32. Når du tenker tilbake på din egen eventuelle kontakt med følgende institusjoner de siste 12 måneder, i hvor stor grad opplever du at du har fått den service og hjelp du anser å ha krav på? Marker på en skala fra 0 til 5, der 0 representerer "Jeg fikk ikke den service eller hjelp jeg hadde krav på" og 5 representerer "Jeg fikk den service eller hjelp jeg hadde krav på".

Sett ett kryss for hver linje.

- a. Offentlig helsevesen
- b. Sosialkontor
- c. Arbeidskontor
- d. Trygdekontor
- e. Bostøtte

- 0 "Jeg fikk ikke den service eller hjelp jeg har krav på"
- 1
- 2
- 3
- 4
- 5 "Jeg fikk den service eller hjelp jeg har krav på"

6 Ikke aktuelt

Helse

33. Hvordan vurderer du din egen helse sånn i sin alminnelighet?

- Svært god
 God
 Verken god eller dårlig
 Dårlig
 Svært dårlig

34. Bortsett fra medlemmer av din egen familie, har du noen som står deg nær, og som du kan snakke fortrolig med?

- Ja → Hvor mange fortrolige venner har du? Antall: _____
 Nei → gå til spm 36
 Vet ikke → gå til spm 36

35. Hvor ofte i løpet av de siste 12 månedene har du vært sammen med en av dine fortrolige venner?

- Omtrent daglig
 Noen ganger i uken
 Omtrent hver uke
 Omtrent hver måned, men ikke hver uke
 Noen ganger i året

36. I hvilken grad opplever du at du kan stole på andre

mennesker? Marker på en skala fra 0 til 10, der 0 representerer "Man kan ikke stole på andre mennesker" og 10 representerer "Man kan stole på andre mennesker".

- 0 "Man kan ikke stole på andre mennesker"
 1
 2
 3
 4
 5
 6
 7
 8
 9
 10 "Man kan stole på andre mennesker"

37. Har du vært sykemeldt i løpet av de siste 12 månedene?

- Ja → Hvor lenge var du sykemeldt i alt de siste 12 månedene?
Antall uker: _____ og antall dager: _____

Nei

38. Lider du av en kronisk sykdom?

Ja → Hvilken? _____

Har du i løpet av de siste 12 månedene søkt behandling for denne sykdommen?

Ja
 Nei

Nei

39. Nå følger en liste over forskjellige plager og problemer man av og til kan ha. Vi vil vite om du i løpet av de siste 14 dagene; ikke har vært plaget, vært litt plaget, vært ganske mye plaget eller vært veldig mye plaget av disse?

Sett ett kryss for hver linje:

- a. Stadig redd eller engstelig
- b. Matthet eller svimmelhet
- c. Nervøsitet, indre uro
- d. Lett for å gråte
- e. Lett for å klandre deg selv
- f. Plutselig frykt uten grunn
- g. Søvnproblemer
- h. Følelse av håpløshet med tanke på framtiden
- i. Følelse av at alt er et slit
- j. Mye bekymret eller urolig

Ikke plaget
 Litt plaget
 Ganske mye plaget
 Veldig mye plaget

40. Har du problemer med depresjon eller angst?

Ja → Har du i løpet av de siste 12 månedene søkt behandling for dette?

Ja
 Nei

Nei

41. Har det hendt at du i perioder har brukt legemidler fordi du har følt deg urolig, engstelig eller nedfor?

Ja → Omtrent hvor mange dager vil du si at du har brukt slike midler de siste 12 månedene? Antall dager: _____
 Nei

LIVSSTIL

42. Røyker du eller har du røykt tobakk?

Har aldri røkt

- Har røkt, men ikke daglig, og har sluttet helt nå
- Har røkt daglig, men har sluttet helt nå
- Røker, men ikke daglig
- Røker daglig → **Omtrent hvor mange sigaretter eller pipestopp røker du pr. dag?** Antall: _____

43. Hender det at du drikker alkohol?

Sett bare ett kryss:

- Nei, jeg drikker ikke alkohol → spørsmål 44
- Ja, 1-4 ganger i året → spørsmål 45
- Ja, 5 - 10 ganger i året → spørsmål 45
- Ja, omtrent en gang i måneden → spørsmål 45
- Ja, 2 - 3 ganger i måneden → spørsmål 45
- Ja, omtrent en gang i uken → spørsmål 45
- Ja, 2 - 4 ganger i uken → spørsmål 45
- Ja, hver dag eller nesten hver dag → spørsmål 45

44. Dersom du ikke drikker alkohol nå, har du noen gang tidligere drukket alkohol?

- ja
- nei → gå til spm 53

45. Hvor mange ganger har du i løpet av de siste 4 ukene drukket mer enn et par slurker øl, vin eller brennevin?

Hvis du ikke har drukket noe eller bare et par slurker hver gang skriv 0:

Øl: omtrent _____ganger
 Vin: omtrent _____ganger
 Brennevin: omtrent _____ganger

46. Sist gang du drakk øl, hvor mye omtrent drakk du da?

Sett bare ett kryss:

- Har aldri drukket øl eller bare så vidt smakt det
- Mindre enn en halvflaske
- 1 halvflaske (1/3 liter)
- 2 halvflasker (0,7 liter)
- 3 halvflasker (1.05 liter)
- 4 - 5 halvflasker (1.4 - 1.75 liter)
- 6 - 9 halvflasker (2.10 - 3.15 liter)
- 10 halvflasker eller mer (3.5 liter eller mer)

47. Sist gang du drakk vin, hvor mye omtrent drakk du da?

Sett bare ett kryss:

- Har aldri drukket vin eller bare så vidt smakt det
- Et lite vinglass (mindre enn en desiliter)
- Et vanlig vinglass (1 desiliter)
- Et par vanlige vinglass (1/4 liter)
- 1 halvflaske (3 _ desiliter)
- Noe mindre enn en helflaske (1/2 liter)
- 1 helflaske
- Mer enn en helflaske

48. Siste gang du drakk brennevin, hvor mye omtrent drakk du da? Regn ikke med blandevann som tonic, mineralvann og lignende

Sett bare ett kryss

- Har aldri drukket brennevin eller bare så vidt smakt det
- En liten dram eller svak drink (Mindre enn _ desiliter)
- En stor dram eller en sterk drink (1/4 desiliter)
- Et par drammer eller drinker (_ desililiter)
- Omtrent en kvart flaske (1 desiliter)
- Litt mer enn en kvart flaske (1 _ desiliter)
- Noe mindre enn en halv flaske (2 desiliter)
- Omtrent en halvflaske (1/3 liter)
- Mer enn en halvflaske

49. Vil du si du har problemer med bruk av alkohol?

- Ja → **Har du i løpet av de siste 12 månedene søkt behandling for dette?**
 - Ja
 - Nei
- Nei

50. Har du noen gang i løpet av de siste 12 månedene kommet opp i vanskeligheter av noe slag fordi du har drukket for mye?

Hvis du ikke har drukket alkohol i løpet av de siste 12 måneder, kryss av her og gå til spørsmål 53.

Sett ett kryss for hver linje:

1. Uvennskap eller krangel
2. Slagsmål
3. Problemer på arbeidsstedet eller skolen
4. Ulykker eller skader
5. Har blitt innbrakt av politiet

- Ja
- Nei

51. Har du i løpet av de siste 12 månedene hendt deg at:

Sett ett kryss for hver linje:

1. Du har hatt vansker med å slutte å drikke?
2. Du har bekymret deg for ditt eget alkoholbruk?
3. Du ikke har orket å stå opp til vanlig tid om morgenen fordi du drakk dagen før?
4. Du har følt deg så uvel at du ikke orket å gå på arbeid fordi du drakk dagen før?
5. Du har kjørt bil under påvirkning av alkohol?
6. Du har blitt kritisert for ditt alkoholbruk av noen av dine nærmeste?
7. Noen av dine venner eller bekjente har gitt uttrykk for at du burde drikke mindre?

52. Hvis du har en ektefelle/partner, samboer eller fast kjæreste, pleier han/hun å drikke alkohol, og i tilfelle hvor ofte?

- Jeg har ingen ektefelle/partner/kjæreste
- Han/hun drikker ikke alkohol

- 1 - 4 ganger i året
- 5 - 10 ganger i året
- Omtrent 1 gang i måneden
- 2-3 ganger i måneden
- Omtrent en gang i uken
- 2 - 4 ganger i uken
- Hver dag eller nesten hver dag

53. Hender det at dine venner og bekjente drikker noen form for alkohol?

Sett bare ett kryss:

- De fleste/alle drikker alkohol
- Noen drikker, andre drikker ikke alkohol
- De fleste drikker ikke alkohol → gå til spørsmål 55
- Ingen/nesten ingen drikker alkohol → gå til spørsmål 55

54. Kan du forsøke å gi et anslag over hvor ofte de pleier å drikke alkohol?

Sett bare ett kryss:

- 1 - 4 ganger i året
- 5 - 10 ganger i året
- Omtrent 1 gang i måneden
- 2-3 ganger i måneden
- Omtrent en gang i uken
- 2 - 4 ganger i uken
- Hver dag eller nesten hver dag

Besvares av alle:

55 Har du noen gang brukt narkotika?

- ja
- nei → Gå til spm 60

56 Har du noen gang røykt marihuana eller hasj (eller brukt disse stoffene på annen måte?)

- Ja, omtrent antall ganger i alt: _____
→ Hvor gammel var du første gang du brukte hasj eller marihuana?

År: _____

- Nei → Gå til spørsmål 58

57. Hvor mange ganger har du brukt hasj eller marihuana i løpet av de siste 12 månedene?

Antall ganger: _____

58. Har du noen gang brukt andre ulovlige/illegale rusmidler?

- Ja
- Nei → Gå til spm 60

59. Vil du si du har problemer med bruk av narkotika?

- Ja → Har du i løpet av de siste 12 månedene søkt behandling for dette?
- Ja
 Nei
- Nei

Til slutt:

60. Er du gift/registrert partner eller samboende?

- Ja, gift/registrert partner
 Ja samboende
 Nei

61. Hva er din sivilstand?

- Gift/registrert partner
 Enke/enkemann
 Ugift

62. Har du barn?

- Ja Hvor mange? _____
 Nei

63. Hvis du har fullført noen utdanning etter ungdomsskolen, hvor lang er denne/disse utdanningen(e)?

Har fullført i alt _____ års utdanning etter ungdomsskolen.

64. Har du sluttet skole/utdanning uten å ta avsluttende eksamener?

- Ja, 9 årig grunnskole
 Ja, videregående skole. Hvilken linje/fag? _____
 Ja, annen skole/utdanning. Hvilken? _____
 Nei

65. Hva er din månedslønn før skatt? Dersom du har time - eller ukentlig lønn, lønn som varierer e.l., regn dette om til gjennomsnittlig lønn pr. md.

_____ (hele kroner)

67. Hvor stor er husholdningens årlige inntekt før skatt?

Regn med alle inntektskilder som for eksempel lønn og offentlige overføringer.

- mindre enn 99 000 kroner
 100 000 - 199 999 kroner
 200 000 - 299 999 kroner
 300 000 - 399 999 kroner
 400 000 - 499 999 kroner
 500 000 - 599 999 kroner
 600 000 - 699 999 kroner
 700 000 - 799 999 kroner
 800 000 - 899 999 kroner

- 900 000 - 999 999 kroner
- mer enn 1 000 000 kroner

Takk for hjelpen!